

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

AYET VE HADİSLER IŞIĞINDA TEVESSÜL VE VESİLE

YÜKSEK LİSANS

Sümeyye MERAL AYGÜN

HAZİRAN-2024
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

AYET VE HADİSLER IŞIĞINDA TEVESSÜL VE VESİLE

IN THE LIGHT OF VERSES AND HADITHS: TAWASSUL AND WASILA

YÜKSEK LİSANS

Sümeyye MERAL AYGÜN

**HAZİRAN- 2024
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMEL İSLAMİ BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

AYET VE HADİSLER IŞIĞINDA TEVESSÜL VE VESİLE

IN THE LIGHT OF VERSES AND HADITHS: TAWASSUL AND WASILA

YÜKSEK LİSANS

Sümeyye MERAL AYGÜN

Danışman: Prof. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ

**HAZİRAN- 2024
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi adına düzenlemiş olduğum “**Ayet ve Hadisler Işığında Tevessül ve Vesile**” başlıklı bu tezimin, bütünüyle kendi emeğim olduğunu, çalışma boyunca kullandığım eserlerden alınan tüm alıntılara kaynak gösterdiğimi, alıntı olarak kullandığım her çalışmaya eksiksiz bir şekilde kaynakçada yer verdiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği ölçütlere mutabık raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde muhafaza edilmesine rızamın olduğunu onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

31/06/2024

Sümeyye MERAL AYGÜN

TEŞEKKÜRLER

İslam'da doğru bilgi kaynakları olarak selim akıl, doğru haber ve salim duyular sayılır. Doğru haberin alt başlıklarından biri vahiydir. Vahiy, yaratıcının kullarına ilettiği mesajlardır ve insanlığın gerçeği araştırmasında önemli bir kaynaktır. Vahiylerin tamamı Kur'ân-ı Kerim'i oluşturur ve insanın varlığını anlamlandırma, ibadet, sosyalleşme ve manevi terapi gibi birçok açıdan cevap bulmasına yardımcı olur. Hz. Muhammed (s.a.v.)'den günümüze kadar insanlar Kur'ân'ı anlamaya çalışmış ve hayatlarını doğru bir şekilde uygulamak için çaba göstermişlerdir. Bu araştırmaların amacı, kavramların çağımızın koşulları, düşünce yapısı ve değişen toplumsal yapı gibi faktörlere rağmen asıl anlamlarını belirlemektir.

Bu araştırmada, Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde geçen vesile ile tevessül kavramları üzerine odaklanılmıştır. Araştırmanın giriş kısmında, Kur'ân-ı Kerim'in tevhid ilkesine vurgu yapılmıştır. İnsanlığın yaratılış amacından kısaca bahsedilerek Kur'ân-ı Kerim'in bu süreçteki önemi açıklanmıştır. İlk bölümde, tevessül ve vesile kavramlarının sözlük anlamları üzerinde durulmuş, ardından kavramların tarihsel gelişimi incelenmiştir. Bu bölümün sonunda, kavramların Arap dilinde ve edebiyatında nasıl yer aldığına dair bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise, insanların hayatlarında meşru ve gayri meşru tevessül türleri hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmamın bütün aşamalarında maddi ve manevi desteğini gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdurrahman ALTUNTAŞ'a teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda Prof. Dr. Selami ŞİMŞEK, Doç. Dr. Abdussamet VARLI ve Gümüşhane İlahiyat Fakültesi hocalarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca araştırmalarımı yaparken yanımda olan aileme, eşime, hayatımın her alanında destekçilerim olan Hacer ÇALIŞKAN BEDİR, Şeyma AYDIN arkadaşlarıma ve kitap arşivlerini kullanımına sunan arkadaşlarıma da minnettarlığımı ifade etmek isterim. Temennim bu araştırmanın insanlara hakikatten sapmadan doğru bir şekilde ulaşması ve fayda sağlamasıdır.

Sümeyye MERAL AYGÜN

Gümüşhane 2024

ÖZET

Bu araştırma, İslam'da tevessül ve vesile kavramlarının Kur'ân-ı Kerîm ve hadisler ışığında nasıl anlaşıldığını ve tarihsel süreçte nasıl yorumlandığını incelemektedir. Çalışma, bu kavramların tevhid ilkesiyle olan ilişkisini ve meşru-gayri meşru uygulamalarını ele almayı amaçlamaktadır. Tevessül ve vesile terimleri, kelam ve tasavvuf alanlarında farklı yorumlara sebep olmuştur. Araştırmada, Kur'ân-ı Kerîm ayetleri ve hadisler ana kaynak olarak kullanılmış, ayrıca İbn Teymiyye'nin "*Kâide-i Celîle fi't-Tevessül ve'l-Vesîle*" adlı eseri gibi klasik eserler incelenmiştir. Kur'ân'da vesile kavramı Mâide 35 ve İsrâ 57. ayetlerde geçmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve sahabe dönemlerinde büyük tartışmalar yaşanmazken, tebei tabiin döneminde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Meşru tevessüller arasında Allah'ın Esmâ-i hüsnâ ve sıfatlarıyla, salih amellerle ve yaşayan salih bir kulun duasıyla tevessül yer alırken, gayri meşru tevessüller arasında ölülerden medet ummak ve eşyalarla tevessül etmek bulunmaktadır. Araştırma, tevhid ilkesi ışığında tevessül ve vesile kavramlarının dikkatli bir şekilde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, insanların Allah'a yakınlaşmak için araçlara ihtiyaç duymadığı ve şefaatin sadece peygamberler ve salih kimseler aracılığıyla mümkün olduğu belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Kur'ân-ı Kerîm, Tevessül, Tevhid, Vesile.

SUMMARY

This study examines the concepts of intercession (tawassul) and means (wasila) in Islam, as understood through the Qur'an and hadith, and their interpretation throughout history. The research aims to explore the relationship of these concepts with the principle of monotheism (tawhid) and their legitimate and illegitimate practices. The terms tawassul and wasila have led to different interpretations in the fields of theology and Sufism. The study uses the Qur'an and hadith as primary sources, along with classical works like Ibn Taymiyyah's "Qā'idah Jalīlah fī Tawassul wal-Wasīlah." In the Qur'an, the concept of wasila appears in verses Ma'idah 35 and Isra 57. While there were no significant debates during the time of Prophet Muhammad (PBUH) and his companions, different views emerged during the era of the Tabi'in. Legitimate practices of tawassul include seeking intercession through Allah's names and attributes, righteous deeds, and the prayers of a living righteous person, whereas illegitimate practices include seeking help from the dead and using objects for intercession. The study emphasizes that the concepts of tawassul and wasila should be approached carefully in light of the principle of tawhid. It concludes that people do not need intermediaries to draw closer to Allah, as Allah is always near to His servants, and that intercession is only possible through prophets and righteous individuals, but this should be approached with caution.

Keywords: Hadith, Qur'an, Tawassul, Tawhid, Wasila.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜRLER.....	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	IX
GİRİŞ.....	1
I. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
II. AraştırmanınYöntem ve Planı	4
III. Araştırmanın Kaynakları	5
BİRİNCİ BÖLÜM	6
KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEMEL İSLAM İLİMLERİNDE TEVESSÜL.....	6
1.1. Vesile Kelimesinin Sözlük Anlamı	6
1.2. Tarihsel Süreç	8
1.3. Tevessül ve Vesile Kelimelerinin Arap Şiirinde Kullanılması	11
1.4. Kur’ân-ı Kerîm’de Vesile ve Tevessül.....	19
1.5. Temel İslam İlimlerinde Tevessül	35
1.5.1. Tefsir.....	35
1.5.2. Hadis.....	35
1.5.3. Fıkıh.....	36
1.5.4. Kelam	36
1.5.5. Tasavvuf	37
İKİNCİ BÖLÜM	38
TEVESSÜL ÇEŞİTLERİ.....	38
2.1. Meşru Tevessül	40
2.1.1. Allah’ın Esmâ-i Hüsnâsı ve Yüce Sıfatlarıyla Tevessül Etmek	42
2.1.2. Kulun Salih Amelleri ile Tevessül Etmesi	49
2.1.3. Salih İnsanın Duasıyla Allah’a Tevessülde Bulunmak.....	57
2.2. Gayrimeşru Tevessül	69
2.2.1. Şahısların Makamıyla Tevessül.....	71
2.2.2. Vefat Eden Peygamberler ve Salih Kimseler ile Tevessül.....	77
2.2.3. Eşya ve Eserle Tevessül.....	84
3. SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA.....	92
ÖZGEÇMİŞ.....	101

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: bin, ibn (oğlu)
b.y.	: Basım Yeri Yok
c.c.	: Celle Celalühü
çev.	: Çeviren
Hız.	: Hazreti
Haz.	: Hazırlayan
Nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallahu anı
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
sad.	: Sadeleştiren
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
thk.	: Tahkik Eden
Trc.	: Tercüme
tsh.	: Tashih Eden
ts.	: Tarihsiz
v.dğr.	: Ve Diğerleri
y.y.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Allah (c.c.) tarafından insanları doğru yola ulaştırmak amacıyla gönderilen peygamberlerin öğretilerinde ve kutsal kitapların özünde tevhid inancı merkezde yer alır. İnsan doğası da tevhid inancıyla uyumludur, zira insan bu fitrat üzerine yaratılmıştır. “Tevhid inanca ve inancın sistematik yapısına rengini veren en temel dini ilkedir.”¹ Allah (c.c.) katında kabul edilen İslam dininde, insanların yaşamlarını tevhid ilkesine göre düzenlemeleri emredilir. İslam’ın temel taşı olan tevhid inancı, Kur’ân-ı Kerîm’in birçok ayetinde doğrudan veya dolaylı olarak ifade edilmektedir. Tevhid ilkesinin en özet hali, İhlâs suresinde anlatılmıştır.

Tevhid ilkesinin temel özelliklerine baktığımızda, Allah (c.c.)’ın tek yaratıcı olduğu ve ibadetlerin yalnızca O’na mahsus kılınması gerektiği ortaya çıkar. Yaratılmışların ibadete layık olmadığını, Allah (c.c.)’ın doğmamış ve doğurmamış olduğunu, herkesin O’na muhtaç olup O’nun ise kimseye muhtaç olmadığını öğreniriz. Yeryüzündeki ve gökyüzündeki her canlıyı yaratan Allah (c.c.), tevhid ilkesini insanlara iletmek amacıyla peygamberler seçmiş ve bu peygamberlere kitaplar göndererek tevhid inancını pekiştirmeye çalışmıştır.

Gönderilen kitaplardan olan Zebur, Tevrat, İncil ve son olarak Kur’ân-ı Kerîm, insanlara dünya hayatında rehberlik etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm, Allah (c.c.) tarafından gönderilen son din olan İslam’ı temsil eden bir kitap olarak, sadece bir millete değil, tüm insanlığa hitap etmek üzere indirilmiştir. Onun gönderiliş biçimi, içerdiği ayetler ve kıyamete kadar korunacak olması, Kur’ân-ı Kerîm’in mucizevi bir kitap olduğunu kanıtlamaktadır. İnsanlar, dünya ve ahiret hayatlarında huzur içinde yaşamak istiyorlarsa, Kur’ân-ı Kerîm’i yaşamlarına hâkim kılmalıdırlar. Bu ilahi kitap, duvarları süsleyen bir nesne olmaktan çıkarak, insanların kalplerine ışık tutan bir rehber olmalıdır.

Hız. Muhammed (s.a.v.)’in vefatından sonra, yapılan fetihlerle ve islam topraklarının genişlemesine bağlı olarak Müslümanlar farklı kültürler ve milletlerle karşılaşmış ve bu durum çeşitli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Çevresel faktörler, entelektüel akımlar, sosyal etkileşimler ve modern dünyaya uyum çabaları, bu sıkıntıların başlıca nedenleri arasında yer almaktadır. Bu problemlerin üstesinden gelmek için Kur’ân’a yönelinmiş bu da tefsir faaliyetlerinin genişlemesine sebebiyet vermiştir. İnsan, doğası gereği durağan bir varlık değildir; sürekli yeniliğin peşinden koşar. Kur’ân-ı Kerîm’in

¹ Berat Sarıkaya, *İbn Teymiyye’de Tevhid Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008), 10.

içerdiği ilkeler ve konular da bu amaca yöneliktir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, Kur’ân’ın özünden sapmamaktır.

Allah (c.c.) Zümer suresinin 10-14. ayetlerinde² bahsettiği gibi sadece kendisine kulluk edilmesini istemektedir. Ayrıca Fâtiha suresinde de şöyle geçmektedir: “Biz, yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz.”³ Tevhid ile ilgili ayetlere bakıldığında ibadetin yalnızca yaratıcıya yapılması gerektiği sürekli olarak vurgulanmaktadır.

“Ya Rabbi, Hz. Peygamberin (s.a.v.) kadir ve kıymeti için benim ihtiyacımı gider”; “Ya Resulallah (s.a.v.), benim ihtiyacımı gider”; “Ey Allah’ım (c.c.)! Onunla ihtiyacımı gider” sözleri arasında fark yoktur. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in şahsından talepte bulunmak ile onun aracılığıyla Allah’tan (c.c.) dilekte bulunmak arasında bir fark yoktur. Peygamberimizin şefaatinin en güçlü kılan etken ise salavat-ı şerife getirmektir.

Allah’tan (c.c.) bir fayda talep ederken veya bir zarardan korunmayı dilerken, bir başkasını aracı kılmak meşru sayılmıştır. Osman bin Huneyf’in hadisinde, Peygamberimize başvuran bir âmâ, gözlerinin şifa bulması için Resulullah’ı (s.a.v.) vesile ederek “Ey Allah’ın (c.c.) Resülü! Şu ihtiyacımın giderilmesi için Senin yardımınla Rabb’ime yöneldim” demiştir. Bu dua şeklini bizzat Peygamberimiz ona öğretmiştir. Dolayısıyla bu durum, Peygamberimizin sadece hayatta iken tavsiye ettiği bir sığınma şekli değil, vefatından sonra da geçerli olan, ondan yardım dilemenin meşruiyetini ifade eder. Çünkü Peygamberimizin (s.a.v.) vefatından sonra da ümmetine istiğfar etmesi, hem ayet hem de hadislerle sabittir. Nitekim Nisâ Suresi’nin 64. ayetinde, “...Eğer onlar kendilerine zulmettiklerinde Sana gelerek Allah’tan (c.c.) mağfireti dileseler, (inanmış ve kendisine bağlanmış oldukları) Resul de onlar için istiğfar etse, Allah’ı (c.c.) ziyadesiyle tevbelerini kabul edici ve esirgeyici bulacaklardır” buyrulmuştur.

İbn Abbas (r.a.) ve Abdullah bin Mes’ud’dan (r.a.) rivayet edilen bir hadis-i şerifte, Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Benim hayatım sizin için hayrdir. (Benimle) Konuşursunuz ve size konuşulur (hükümler beyan edilir). Vefatım da size hayrlıdır. Sizin amelleriniz bana arz olunur; hayr gördüğüm şeyler üzerine Allah’a (c.c.) hamd ederim. Şer’den bir şey görürsem, sizin için Allah’a (c.c.) istiğfar ederim.”⁴ Bu ifadelerden, Peygamberimizin (s.a.v.) vefatından sonra ümmetine yaptığı istiğfarın, hayatta olduğundan daha fazla fayda sağladığı anlaşılmaktadır. Çünkü bu istiğfarın amacı, büyük

² ez- Zümer 39/10-14.

³ el-Fâtiha 1/5.

⁴ Muhammed Murtazâ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1414/1994), 176.

günahların cezalarının hafifletilmesi ve küçük günahların bağışlanmasının talep edilmesidir.

İbn Abdisselam; *“Bu sığınış ve meded beklemenin, Peygamber’e (s.a.v.) mahsus olması gerekir. Çünkü O, Ademoğullarının hepsinin efendisidir. Allah (c.c.) Ona bu makamı tahsis etmiştir. Vefatından sonra da ümmetine istiğfar eder, yardımına yetiştir. Bu Onun yüceliğinin, kendisine şefaati izni verileceğinin izahıdır. Binaenaleyh Ondan başka, enbiya, evliya ile iksanının olmaması gerekir. Çünkü kimse onun rütbesine erişmez”* diyorken; İmam Subki de şöyle söylemektedir: *“Teveşşül, yani Peygamber’i vâsita edinmek; istiâne, yani Peygamber’den meded beklemek; teşeffu’, yani belaların kaldırılmasında, menfaatlerin celb edilmesinde Peygamber’i ricacı kılmak, meşrû ve güzeldir. İbnu Teymiye gelmeden evvel, selef ve haleften hiçbir kimse teveşşülü, istiâneyi, teşeffluu ve teveccühü inkar etmemiştir. İbnu Teymiye gelince bu inkar bid’atini çıkardı, bu işi inkar etti; doğru yoldan saptı.”*⁵

İbn Abdisselam, Peygamberimizin (s.a.v.) vefatından sonra da onunla Allah’tan (c.c.) talepte bulunmanın, yani *“ya Rabbi, Habib-i Ekrem’in hakkı için, hürmeti için şu belayı benden kaldır”* veya *“bana bir evlat ver”* gibi duaların, yalnızca Peygamber Efendimizin (s.a.v.) şahsına has olduğunu ifade etmiştir. Ancak İmam Kuşeyrî, Ma’ruf-u Kerhî’nin müridlerine: *“Sizin Allah’a (c.c.) bir ihtiyacınız olduğunda benim vâsıtamla ona iksam verin. Gerçekte ben şu anda Mustafa’dan (s.a.v.) verâset hükmüyle sizinle Allah (c.c.) arasında vâsıtayım.”*⁶ dediğini aktarmaktadır. Bu nedenle, Peygamberimizin (s.a.v.) varislerine sığınmak ve onlardan yardım beklemek de sakıncalı görülmemektedir.

Bu çalışmanın amacı, bu terimler hakkında günümüze kadar söylenenleri kabul etmek veya reddetmek değildir. Kur’ân ve sünnet perspektifinden bu iki kavrama bakarak, özündeki anlamı yakalayıp bunu insanlara doğru bir şekilde aktarmaktır. Küresel dünyada insanlar, kendilerini yalnız hissedip bu yalnızlığı başka araçlarla doldurmaya çalışmaktadır. İnsanın Allah (c.c.)’ın kendisinden uzak olduğu ve O’na yaklaşmak için mutlaka bir aracıya ihtiyaç duyduğu inancının yaygın olduğu bu dönemde, bu iki kavramın Kur’ân-ı Kerîm merceğinden incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Kur’ân-ı Kerîm’de geçen vesile ve teveşşül terimlerini inceleyerek, bu terimlerin anlamlarını ve tarihsel süreç içerisinde kazandıkları farklılıkları ortaya koymaktır. Araştırma, bu terimlerin sosyokültürel değişkenler çerçevesinde ele alınmasını, meşru ve gayri meşru teveşşül uygulamalarının tespit edilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca, kelam

⁵ İzzeddin İbn Abdüsselam, *İslâmi Hükümlerin Esas ve Hikmetleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 135.

⁶ Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014), 93.

ilmi ve tasavvuf alanındaki görüşler ile müfessirlerin yorumları ışığında konunun kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, meşru tevessül türlerinin belirlenmesi ve gayri meşru tevessül uygulamalarının tevhid ilkesiyle olan ilişkisinin ortaya konulması araştırmanın temel hedefleri arasındadır.

II. Araştırmanın Yöntem ve Planı

Allah (c.c.) tarafından insanlara kılavuz olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerîm'in amacı, insanları iki dünya saadetine ulaştırmaktır. Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminden günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm, değiştirilmeden hakikati göstermeye çalışmaktadır. Kur'ân'ın ilk müfessirinin Hz. Peygamber (s.a.v.) olduğu noktasında bir ihtilâf yoktur. Bunu Ehl-i Kur'ân ekolü mensupları da kabul etmektedir. Tefsiri ondan ashabı almış, ashab da bu bilgileri tâbiine aktarmıştır. Muteber hadis kaynakları Resûlullah'a, ashaba ve tâbiînin önde gelenlerine ait Kur'ân tefsirlerini bir araya getirmiştir. Bu kaynaklara bakıldığında Resûl-i Ekrem'in Kur'ân tefsirinin muhtelif şekillerde ortaya çıktığı görülür. Resûlullah yer yer ashabın yanlış anlama ve yorumlamalarını tashih etmekte, yer yer doğrudan bir ayeti veya sureyi yorumlamakta veya kapalı bir noktasını açıklamakta, bazen de sorulara cevap mahiyetinde Kur'ân'ı tefsir etmektedir. Ayetteki kapalılığın giderilmesi, bilinmeyen bir kelimenin izahı, ayetin ayetle tefsir edilmesi, ayette anlatılan bir olaya dair ayrıntı verilmesi bu tefsir şekillerindendir. Böylece Resûlullah yaptığı yorumlarla Kur'ân'ın mücmelini beyan, mutlakını takyid, müşkilini tavzih, müphemini beyan, umumunu tahsis ve neshini beyan etmiş, yer yer başka açıklamalar da yapmıştır.⁷ Hadis kaynaklarında nakledilen sahâbe rivayetlerinde esbâb-ı nüzûl ve nâsih-mensuh konularında bilgi bulunduğu gibi ayetteki kapalılığın giderildiği, kelimelerin açıklandığı, İsrâiloğulları'ndan gelen haberlerin aktarıldığı hususlar da göze çarpmaktadır. Ancak sahâbîlerin tefsir yaparken çok ihtiyatlı davrandıkları, bilmedikleri konularda fazla konuşmadıkları görülmektedir.⁸ Sadece Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah b. Abbas gibi önde gelen müfessir sahâbîlerin Resûl-i Ekrem'den intikal eden yorumları kullanarak Kur'ân'ın tamamına yakınına tefsir ettikleri bilinmektedir.⁹

Müfessir alimlerin üzerinde durdukları terimlerden biri de aynı kökten gelen vesile ve tevessül kelimeleridir. İbn Teymiyye, zat ile tevessülü kabul etmeyip, bu tarz bir tevessüle karşı duranların başında gelmektedir, hatta bu düşüncenin öncüsüdür de diyebiliriz. Bu konuyla ilgili “*Kâide-i Celîle fi't-Tevessül ve'l-Vesîle*” adlı bir risale

⁷ Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri* (İstanbul: Işık Yayınları, 2007), 99-233.

⁸ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'viliâyi'l Kur'ân* (Mısır: Dâru Hicr, 1422/2001), 72.

⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 75.

yazmıştır.¹⁰ Tevessül ve vesile kavramlarını araştırırken, çalışmayı birinci bölüm ve ikinci bölüm olarak ayırarak incelemeler yapılmıştır.

III. Araştırmanın Kaynakları

Vesile ve tevessül terimlerinin tarihsel süreç içerisinde anlam değişikliğine uğrayıp uğramadığını belirlemek için eski ve yeni birçok sözlükten yararlanılmıştır. İlk olarak İbn Fâris'in "*Mekâyisi'l-Luga*" ve "*Mücmelü'l-Luga*" adlı eserlerine başvurulmuştur. Ayrıca İbn Side'nin, Zemahşeri'nin "*Esâsü'l-Belâğa*", Cevherî'nin "*es-Sihâh*", Fîrûzâbâdî'nin "*Kâmûsu'l-Muhît*", İbn Manzûr'un "*Lisânü'l-'Arab*", Zebîdî'nin "*Tâcu'l-'Arûs*" ve İsfahânî'nin "*el-Müfredât*" sözlükleri de incelenmiştir. Kelimelerin terim anlamları için ise "*Dini Kavramlar Sözlüğü*" ve Türkiye Diyanet Vakfı "*İslam Ansiklopedisi*"ne başvurulmuştur. Ayetlerin meallerinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan "*Kur'ân Yolu*" eseri kullanılmıştır.

Bu çalışmada, rivayet ve dirayet tefsirlerinin yanı sıra tasavvufî tefsirler de kullanılmıştır. Konunun açıklanması açısından Taberî'nin "*Câmiu'l-Beyân*", Ferrâ'nın "*Me'âni'l-Kur'ân*", Zemahşeri'nin "*el-Keşşâf*", Kuşeyrî'nin "*Letâifü'l-İşârât*", Râzî'nin "*Mefâtihu'l-Gayb*", Kurtubî'nin "*el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân*" adlı tefsirleri başvuru kaynakları arasındadır. Ayrıca Beydâvî'nin "*Envâru't-Tenzîl*", Nesefî'nin "*Medârikü't-Tenzîl*", Bursevî'nin "*Rûhu'l-Beyân*", İbn Kesîr'in "*Hadislerle Kur'ân Tefsîri*", M. Hamdi Yazır'ın "*Hak Dini Kur'ân Dili*", Mevdûdî'nin "*Tefhimu'l Kur'ân*", Seyyid Kutub'un "*Fî Zılâl-il Kur'ân*" adlı tefsirleri de kullanılmıştır. Bunun yanında, tefsir, tasavvuf ve kelim alanında yazılmış makaleler ve tezler de çalışmaya dahil edilmiştir.

Hadis kaynakları olarak Buhârî ve Müslim'in "*Sahih*"leri, Ebû Davûd, İbni Mâce, Tirmizî ve Dârimî'nin "*Sünen*"leri kullanılmıştır. Ayrıca burada belirtilmeyen fakat konuyla ilgili diğer eserlerden de faydalanılmıştır.

¹⁰ Berat Sarıkaya, "İnsan Allah İletişimi ve Tevessül", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (Mart 2014), 126.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEMEL İSLAM İLİMLERİNDE TEVESSÜL

1.1. Vesile Kelimesinin Sözlük Anlamı

Kur'ân-ı Kerîm'de doğrudan iki yerde geçen vesile kavramı ile hadislerde geçen tevessül kavramı, aynı kökten türetilmiş olup, anlam bakımından fark göstermemektedir. Bu iki terimin incelenmesinin sebebi, ayetlerde vesile teriminin, hadislerde ise tevessül teriminin kullanılmasıdır. Dolayısıyla, tevessül ve vesile terimleri aynı kökten geldikleri için aralarında anlam farklılığı bulunmamaktadır. Tevessül ve vesile konularını daha iyi kavrayabilmek için öncelikle bu iki kavramın sözlük anlamlarına bakmak gerekmektedir.

Vesile ve tevessül terimleri, tek bir anlam kalıbına sıkıştırılamayacak kadar geniş kapsamlı terimlerdir. Bu iki kavramın yanlış anlaşılmasını önlemek ve doğru bir şekilde idrak edilmesini sağlamak için farklı açılardan ele alınmaları gerekmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Mâide 35. ayet ve İsrâ 57. ayette doğrudan kelime olarak geçen vesile kelimesinin fiil formu olan 've-se-le', sülasi mücerred fiillerden olup, ikinci babdan 'vesele-yesilü-vesileten-veslen' şeklinde türetilmiştir. Çoğulu ise 'vesil-vesail-vusül' şeklinde gelir. Kelimelerin anlamlarına baktığımızda, kendisiyle başkasına yakınlaşılacak her şey,¹¹ bir şeye arzu ve istekle yaklaşmak, ilim ve ibadetle Allah'ın (c.c.) yoluna tabi olmak, şeriatin yüceliklerine tutunmak,¹² kralın huzurundaki itibar ve saygınlık, yakınlık,¹³ rağbet gösterme, vuslat, herhangi bir amel yoluyla Allah'a (c.c.) yaklaşma, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) cennetteki makamı,¹⁴ kıyamet gününde şefaath, cennetteki derecelerden bir mertebe,¹⁵ arzu ve araç¹⁶ gibi çeşitli anlamlar taşımaktadır. Bu manalardan bağımsız olarak hırsızlık manasına geldiği de kaydedilmektedir.¹⁷ İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*'da vesileyi şu şekilde ifade etmiştir: "Vesile,

¹¹ İbnü'l-Esir, Mecdüddin, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 185; Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtaru's-Sıhah* (İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1987), 5/ 740; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *Tarifat* (İstanbul: Haşimi Yayınevi, 2022), 1/ 252.

¹² Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*, nşr. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018), 871.

¹³ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), "ve-se-le" 11/ 724-725; Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Kamusu'l-Muhit* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 1068.

¹⁴ İmam Ebü'İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevreet-Tirmizî, *Sünen'üt-Tirmizi*, nşr. Mehmet Türk (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınevi, 2019) "salat", 157; Ebü'd-Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebu Davud*, nşr. Komisyon (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1991) "salat", 38.

¹⁵ Zebidi, *Tacü'l-Arus*, nşr. Abdüsettâr Ahmed Ferrâc (Küveyt, 1385/1965) 31/ 75.

¹⁶ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Sıhah* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 6/ 119.

¹⁷ Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa* (Beyrut ty: Dâru'l-Fikr) 6/ 110.

yakınlık demektir. Bir kimse Allah (c.c.)'a yaklaşmak için bir amel işlediğinde 'vesselefulanunilallahivesiletan' denir.¹⁸

Tıpkı vesile kavramı gibi, tevessül kavramı da Arapça literatürde yer almakta olup, aynı kökten gelen fiilin tafa'ul babına aktarılmış halidir. Genel olarak bu iki kelimenin anlamları incelendiğinde, her ikisinin de aynı anlama sahip olduğu görülmektedir. Tevessül, bir vasıta, araç veya amel ile Allah'a (c.c.) yaklaşmak anlamına gelmektedir.¹⁹ Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), vesile terimini *Kamus*'ta şu şekilde yer vermektedir; "Allah (c.c.)'a bir aracılı ile tevessülde bulunuldu. Yani öyle bir amel işledi ki onunla yaklaştı demektir. Tıpkı tevessül gibi..." demektir.²⁰ İbn Fâris (ö. 395/1004), *Mucemu'l-Mekayis*'te vesileyi şu şekilde tanımlamıştır: "Vesile, arzuya ve isteğe işaret eder. Bir kimse, bir şeyi arzuladığında, vesile bulunmuş olur."²¹

Tevessül ve vesile terimlerinin ıstılah anlamlarına bakıldığında genel olarak kabul edilen anlam şu şekildedir: "Allah'ın yolunda ibadet ve ilimle hareket etme, şeriatın yüceliklerine bağlılık."²² Bu tanım, herhangi bir tereddüte yer vermeyecek kadar açık ve nettir. Cürcânî'ye (ö. 816/1413) göre tevessül, "Kulun ilim, amel, ahlak ve yüksek mevkilere ulaşarak Allah'a yaklaşması" anlamına gelmektedir.²³ Cürcânî'nin tanımındaki tevessül, "Allah'a ulaşmada yüksek mevkilere ulaşma" ifadesi üzerinde alimler arasında ihtilaf yaşanmıştır. Bu ifadeyle kastedilen, "zatların mevkileri aracılığıyla Allah'a yaklaşma" durumudur. Bu tanıma göre, tevessül, başta peygamberler olmak üzere, hayatta olan veya vefat etmiş salih kişileri vesile ederek Allah'tan bir şey istemek ya da kötülüklerden korunmak için dua etmek anlamına gelir.²⁴

Müfessirlerin vesile kavramına yaklaşımlarına bakıldığında, Taberî'nin tanımının daha makul olduğu görülebilmektedir. Ona göre vesile, Allah'ın hoşnut olduğu bir amel aracılığıyla O'na yakınlık sağlamaktır.²⁵

Âlimler, vesile ve tevessül kavramlarının tanımlarında genel olarak ihtilafa düşmemişlerdir. İhtilaf edilen kısımlar vesile ve tevessülün uygulama formunda ortaya çıkmıştır. Günümüzde insanlar bu çeşitlilikte kendi durumlarına göre seçim yapmakta ve bunu öz tanım gibi kabul etmektedirler. Ancak bu çeşitliliğin hangisinin Kur'ân ve

¹⁸ İbn Manzûr, *ve-se-le*, 11/ 724-725.

¹⁹ İbn Manzûr, *ve-se-le*, 11/ 724-725.

²⁰ Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, *et-Tevessül Envauhu ve Ahkamuhu*, nşr. M. Emin Akın (İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2012), 39.

²¹ Elbânî, *et-Tevessül*, 39.

²² İsfahânî, *el-Müfredat*, 861.

²³ Cürcânî, *Ta'rifât*, 1, 111.

²⁴ Mansur Ali Nasıf, *et-Tâcü' l-Câmi 'uli' l-Usûl fî Ehâdisü'r-Rasûl* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.), 1/ 318.

²⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/ 226.

sünnete uygun olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Özellikle de insanların yalnızlaştırdığı küresel dünyada kulların Allah'a yakınlaşmasında vesile kavramınının tevhid ilkesine aykırı bir şekilde ele alınmaması önem arz etmektedir. Vesileyi uygularken dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da kulluk şuurudur. Kulluk şuru ve kalbin manevi bakışıyla birlikte hareket edilirse, vesilenin asıl maksadına ulaşılabacaktır.

Tanımlar incelendiğinde vesile, üstün konumda olan birine yaklaştırmaya aracı olacağı umulan şey veya kimse olarak tanımlanmaktadır. Bazı âlimlerin ifadesine göre ise “istiğase, istiane, şefaât ve teşeffü”²⁶ gibi kavramlar vesileyi içermektedir. Tevessül ise salih ameller, dua, ve salih kişilerin zatlari ile Allah'a yakınlaşma gayreti olarak ifade edilir. Tezin diğeri bölümlerinde, bu çeşitlerin hangisinin Kur'ân ve sünnete uygun olduğunun incelenmesi planlanmaktadır.

1.2. Tarihsel Süreç

Kur'ân-ı Kerîm ve sünnette, ilk insan Hz. Adem'den (a.s.) son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e kadar gelen peygamberler ve toplumlar hakkında detaylı bilgiler bulunmaktadır. Vesile ve tevessül kavramlarının insan hayatına etkisi, Hz. Nuh'un zamanına kadar uzanmaktadır. Hz. Nuh'un döneminde yaşayan insanlar, ilahi varlıklara yakınlaşmak için putları araçlar olarak görmüşlerdir.²⁷ Nuh Tufanı'nda, tüm bu putlar yok olmasına rağmen, Hz. Nuh'un zamanından sonra gelen topluluklar arasında putlar çeşitlenmiş ve hatta bazı salih kişilerin adları putlara verilmiştir.²⁸ Râfî (ö.774/ 1372)²⁹ bu tür davranışları "İslam'dan önce yaşamış toplumların liderleri ve alimlerinin, ya toplumun ilahı ya da ilahiye ulaştıran araçlar olduğu"³⁰ şeklinde tanımlamıştır. Daha yakın dönemlere bakıldığında, Hristiyanlar, Yahudiler ve Mekkeli Müşrikler arasında tevessül uygulamalarının izleri görülmektedir. Örneğin, Mekke'ye ilk put, Şam'dan getirilmiştir. Rivayetlere göre, o dönemde Şam'da yaşayan insanlar, bu putlardan yağmur yağdırmasını veya kendilerini tehlikelerden korumasını talep etmişlerdir.³¹ Cahiliye dönemindeki insanlar, bu putlar aracılığıyla ilahlarıyla aralarındaki mesafenin kapanacağını umuyorlardı.³² Cahiliye dönemindeki insanlar, ilahın da güçlü kişilerin

²⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Tevessül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 41/ 6.

²⁷ Nûh 71/21-23.

²⁸ el-Ankebût 29/17; el- A'râf 7/138.

²⁹ Hadis hafızı, fakih ve tarihçi.

³⁰ Mustafâ Sâdık b. Abdirezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir Râfî, *Î'câzu'l- Kur'ân* (Kahire: Kahire Yayını, 1965), 126.

³¹ Muhammed Rıza, *Muhammed* (Diyarbakır: el-Mektebetu'l-İslamiyye, ts.), 54.

³² Yûnus 10/18.

kendilerini diğerlerinden üstün görmesi ve onlarla aralarına mesafe koyması gibi davranacağını düşünüyorlardı. Bu insanlar, ilahlarına yakın olmak için güçlü gördükleri nesneleri, insanları veya diğer varlıkları vesile kılmışlardı. Onlar için doğrudan Yaratıcıya ulaşmak mümkün değildi. Aynı düşünce, Hristiyanlık dininde de görülmekteydi. Önceleri Hz. İsa'nın Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilmesi, daha sonra Yaratıcı'nın kendisi olarak tanımlanması, ilaha yaklaşma çabalarının bir sonucuydu. Kutsal Ruh'un aracı olarak görülmesi de benzer bir yaklaşımdır. Ayrıca günah çıkarma pratikleri de bir tür aracılık olarak kabul edilirdi.³³ Yahudilerin melekleri Allah (c.c.)'ın kızları olarak görmeleri yaratıcının ulaşılmaz kabul etmelerinin bir sonucudur.³⁴ Allah (c.c.), Kur'ân-ı Kerîm'de insanlara kendisinin şah damarlarından daha yakın olduğunu belirterek bu anlayışın kesinlikle yanlış olduğunu ifade etmiştir.³⁵ İlgili ayette şu şekilde buyrulmaktadır: *“Kullarım sana, benden soracak olurlarsa, şüphesiz ki ben onlara yakınum. Dua edenin duasına icabet ederim. (Öyleyse) onlar da benim davetime icabet etsinler ve bana iman etsinler ki (akıl, doğruluk ve olgunluk sahibi olan) rüşt ehlinde olsunlar.”*³⁶ İnsanın insanlarla ve dünyayla olan ilişkilerinin yanı sıra Allah'la ilişkide doğru yolu bulabilmek ve doğru davranabilmek için doğru bağlantıları kurmak gereklidir. İnsanın olgunluğa erişmesi için (rüşd için) doğru ilişkileri kurması önemlidir. Kâmil insan olmanın şartı, Allah'ı tanımak ve O'na ibadet yoluyla ve ibadet şuuruyla ilişki kurmaktır. Kur'ân da bunu "Allah'ın çağrısına icabet etmek, davetini kabul etmek" şeklinde ifade etmektedir. Allah'a yapılan dua bir bakıma Allah'la ilişki kurmaktır. Bu açıdan bakıldığında ibadetin bir biçimi ve çeşidi de duadır. Kul ile Rabbi arasındaki en yakın ve sıcak ilişki, namazda secde halinde ve içten yapılan dua ve niyaz şeklinde kurulan ilişkidir.³⁷ Diğer bir ayette şöyle denilmektedir: *“Biz size, ondan daha yakınınız fakat görmezsiniz.”*³⁸ Diğer bir ayet de şöyle söylenmektedir: *“De ki: “Şayet sapıtacak olsam, kendi aleyhime sapıtmış olurum. Hidayeti bulacak olsam bu, Rabbimin bana vahyettiği ile olur. Şüphesiz ki O, (işiten ve dualara icabet eden) Semi', (kullarına en yakın olan) Karib'dir.”*³⁹ *“Gözler O'nu göremez, fakat o gözleri görür. O, yarattıklarının ihtiyacını bütün incelikleriyle*

³³ Abdülaziz Bayındır, *Duada Evliyayı Aracı Koyma ve Şirk* (İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, 2001), 31-33.

³⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, 10/ 112-113; Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahmân İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-Vecîz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2001), 3/ 25.

³⁵ Kâf 50/16.

³⁶ el-Bakara 2/186.

³⁷ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 283-285.

³⁸ Vâkıa 56/85.

³⁹ Sebe' 34/50.

*bilip karşılayan ve her şeyden haberdar olandır.*⁴⁰ Latif ve Habir Allah'ın güzel isimlerindendir. Latif ismi, Allah'ın sevgi, merhamet, hoşgörü, ihsan ve ikramıyla bütün mahlukatla birlikte kullarına karşı son derece lütufkâr olduğunu ifade ederken, özellikle Habir ismiyle birlikte kullanıldığında "her şeyi en ince ayrıntılarına kadar kusursuz bir şekilde bilen" anlamına gelmektedir. Özellikle "bütün olup bitenler gibi kullarının hallerinden de eksiksiz haberdar olan" manasındaki Habir ismiyle birlikte kullanıldığında, ikinci anlamı daha isabetli bir şekilde ifade etmiş olunmaktadır.⁴¹ Örnek verilen ayetler incelendiğinde, Allah'ın en kıymetli yaratığı olan insanla hiçbir zaman uzak olmadığı görülmektedir.

İslam'ın doğuşunun ardından gelişen fıkıh ilmi ve onun alt dalları olan akaid ve tefsir alanlarındaki eserler ve bu eserlere yazılan şerhler incelendiğinde, vesile, tevessül, teberrük, istiğase ve istimdad gibi konuların ayrıntılı bir şekilde tartışılmadığı gözlemlenmektedir. Sekizinci yüzyıla kadar olan dönemde tasavvufi eserlere bakıldığında, meşru olarak görülmeyen tevessül çeşitlerine rastlanmamaktadır. Ancak hicri sekizinci yüzyılda İbn Teymiyye, tevessül konusunu bir mesele haline getirerek bir kitap halinde ortaya koyduğunda, tevessül konusu alimlerin gündemine girmiştir.

İbn Teymiyye'nin *Kâide Celîle fi't-Teveşşül ve'l-Vesîle* kitabında tevessülü meşru ve gayrimeşru olarak ikiye ayırdığı görülmektedir. Birinci kategoride, ayetlerde zikredilen "vesile"den maksat, Allah'a yaklaşmak için kullanılan vacip ve müstehap ibadetlerdir. İkinci kategoride ise mekruh, haram veya mübah gibi vacip veya müstehap olmayan şeylerin vesile olarak kabul edilmediği belirtilmektedir.⁴² Bu tasnif, günümüze kadar Selefi ekole sahip alimler ve Vahhabilik akımını savunanlar tarafından sürekli olarak gündemde tutulmuştur. İbn Teymiyye'ye göre tevessül ve vesile kavramlarının müphem olduğu için, bu terimlerin öncelikle Kur'ân, Sünnet ve sahabe dönemindeki kullanımlarının dikkatlice bilinip ayırt edilmesi gerekmektedir.⁴³

İbn Teymiyye, bir şahsı amelleri dışında vesile edinmeyi gayrimeşru tevessül başlığı altında değerlendirmiştir. Ona göre, peygamberler ve salih kimseler yaşamları sırasında onlardan dua almakla tevessül etmek caizdir. Ancak, hayatta iken veya vefat ettikten sonra kendi zatlarıyla tevessül etmek uygun değildir.⁴⁴

⁴⁰ el-En'âm 6/103.

⁴¹ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 448-449.

⁴² Ebu'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalim b. Abdisselam el-Harrânî İbn Teymiyye, *Kâidetün celîle fi't-teveşşüli ve'l-vesîle*, thk. Rabî' b. Hâdî Umeyr el-Medhalî (Acman: Mektebetü'l-furkân, 1422/2001), 84.

⁴³ Abdulvehhab Gözün, "İbn Teymiyye'nin Teveşşül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Haziran 2018), 20.

⁴⁴ İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celîle fi't-Teveşşül ve'l-Vesîle*, 29.

İbn Teymiyye ile aynı dönemde yaşamış olan Subkî, onun tevessül konusundaki görüşlerine karşı çıkmıştır. Subkî şöyle ifade etmiştir: "Allah'a, Nebi (s.a.v.) ile tevessül, istiğase ve teşeffü' doğrudur, güzeldir. Bunların helalliği ve güzelliği gönderilmiş peygamberlerin ve selef-i salihinin hayat tarzları her Müslüman tarafından bilinmektedir. Hiçbir zaman bunlar reddedilmemiştir. Ona göre İbn Teymiyye yaşadığı dönemde bilgisi zayıf kimseleri tevessülün şirk olduğuna inandırıp, daha önce hiçbir çağda görülmemiş bu bid'ati ortaya çıkardı. İbn Teymiyye'nin tevessül ve istiğaseyi inkar ederken kullandığı ifadeler, kendisinden önce hiçbir alim tarafından kullanılmamıştır. Peygamber (s.a.v.) ile tevessül etmek; ruhen meydana gelmemişken ve sonra, hayattayken, vefat ettikten sonra, mahşerde ve cennette kısacası her durumda caizdir."⁴⁵

Subkî'ye göre tevessül, İbn Teymiyye'nin iddia ettiği gibi bir şey isteme değildir, şahıstan isteme değildir. Daha sonraki dönemlerde, iki zıt görüşe mensup iki alimin eserlerinden faydalanılarak yeni eserler telif edilmiştir. Cemâleddin el-Kâsımî (ö. 1866-1914), Muhammed Abduh (ö. 1849-1905), Muhammet İzzet Derzeve (ö. 1888-1984), Elbânî (ö. 1914-1999) gibi alimler, İbn Teymiyye'nin görüşünü temel alarak görüşlerini savunmuşlardır. Kâdî İyâz (ö. 544/1149), Merrâküşî (ö. XIII. yüzyılın ortaları), Ebu Hamid b. Merzûkî (ö.421/1030), Zürkânî (ö. 1099/1688) gibi alimler de Subkî'nin görüşünü temel alarak görüşlerini savunmuşlardır. Tevessül konusuna zaman içerisinde çok dikkat edilmeden her türlü rivayet ve isnadın delil getirildiği zamanlar olmuştur. Arap edebiyatında tevessül başlığı altında bu konu hakkında konuşulacaktır. Buraya kadar bahsedilenlerden şu sonuçlar çıkarılmalıdır: Vesile ve tevessül kavramları, Kur'an'ın ilk tanıttığı kavramlar arasında yer almaz. Mâide 35. ayet ve İsrâ 57. ayetlerin nüzulünden önce de bu kavramlar kullanılmaktaydı. Hz. Muhammed (s.a.v.), tebliğ ettiği ayetlerin anlaşılmayan yerlerini birebir açıkladığı için insanlar bu kavramları anlamakta zorluk çekmiyorlardı. Hz. Muhammed (s.a.v.) öldükten sonra ve İslamiyet'in yayılıp farklı kültürlerle karşılaşmalar neticesinde tevessül ve vesile kavramı üzerinde farklı anlaşılmalara ortaya çıkmaya başladı. Kur'ân, yanlış anlayış çeşitlerini yasaklarken, Allah (c.c.)'a yakınlığı sağlayacak vesilelerin de üzerinde durmuştur.

1.3. Tevessül ve Vesile Kelimelerinin Arap Şiirinde Kullanılması

Cahiliye Dönemi, Arap edebiyatının en önemli dönemlerinden biridir ve sözlü ve yazılı şiirler bu dönemin en önde gelen edebi türleridir. Arap şiiri o dönemde

⁴⁵ Ebü'l-Hasen Takıyyüddin Ali b. Abdilkâfi b. Ali b. Temmâm Sübkî, *Şifâü's-Sekâm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), 357.

doruğundaydı ve Arapların yaşam tarzını ve toplumsal duygularını günümüze kadar aktarılan şiirlerden öğreniyoruz. Ayrıca, kullanılan kelimeler, deyimler, ifadeler ve kavramlar da şiir aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Bu nedenle, yaşamlarının içine yerleşmiş şiirlerde vesile ve tevessül terimlerine sık sık rastlanmaktadır. Tefsirlerden ve diğer rivayet kitaplarındaki rivayetlerden de Cahiliye şiirinde "vesile" kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz.⁴⁶ Aslında Arap edebiyatında bu tür, Kâ'b b. Zuheyr'in (ö. 26/646), her ne kadar yakarış ve şefaath mezzusunu kapsamasa da af ve özür dileme amacıyla Hz. Peygamber'in huzurunda okuduğu ve sonunda onun affına mazhar olduğu, daha sonraki dönemlerde "Burde Kasidesi" olarak bilinen itizar şiiriyle başlatılabilir.⁴⁷

Mâide suresi 35. ayetin tefsiri sırasında Taberî'nin, Antere'nin (ö. 614/?) şiirinden faydalandığı da görülmektedir.⁴⁸

نِيَاْخُذُوْكَ تَكْخَلِيْوْ تَخْضِيْبِيَاْ نَالِرْ جَالِّهْمَا لِيْكَوْ سِيْلَةً

“Seni alırlarsa sürme çek kına yak. Hiç şüphesiz erkeklerin sana ihtiyacı var.”

Arap şairlerinde Lebidi de bir beytinde vesileyi şu şekilde kullanmaktadır:

رَبِّالنَّاسِ لَا يَدْرُوْنَ مَا قَدْرُ أَمْرِ هِمٍ
بَلْ كُنْتُ ذِيْئًا بِاللَّهِوْ اسِلُ

“İnsanların başlarına gelecek olandan bihaber olduklarını görüyorum.

Aksine akıllı olan her kişi ise kendisini Allah'a ulaştıracak vesileler arar.”⁴⁹

İslam'dan sonraki Arap edebiyatında, Allah'a (c.c.) ve Kur'ân'da O'nun methettiği kimselere kendi durumunu anlatma, niyaz etme, isteklerini dile getirme şeklinde düzenlenen dualarda, şairler kıyamet gününde peygamberi aracı koyarak günahlarının affedilmesini dileyen ifadeler kullanmaktadır. Bazen aracı olarak kullanılan kişi, Peygamber dışında, Allah'a (c.c.) yakınlığıyla tanınan bir veli, tasavvuf ehli, ermiş veya benzeri bir kişi olabilir. İslam'da vesile meselesi ihtilaflı bir konu olmakla birlikte, günlük yaşamda ve edebiyatta sıkça rastlanan bir inanç biçimidir.⁵⁰

⁴⁶ İsmail Çalışkan, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Tevessül ve Vesile Kavramları* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1992), 7.

⁴⁷ Kenan Demirayak, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaath Dileme ve Yakarış Şiirleri”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2015), 50.

⁴⁸ Ebü'l- Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el Keşşâf an Hakiiki Gavamizi't Tenzil*, nşr. Muhammed Abdusselâm Şâhin (Beyrut: Dâru'l- kutubi'l- 'ilmiyye, 1995), 1/ 616.

⁴⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/ 432.

⁵⁰ Kenan Demirayak, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaath Dileme ve Yakarış Şiirleri”, 51.

Ehl-i sünnet'in tanınmış şairlerinin 14 Masuma⁵¹ tevessül etme hususunda söyledikleri şiir örnekleri aşağıdaki gibidir:

1- Şeyh Ecel Se'di Şafii alimlerindendir. Şiirinde Hz. Fatımatu'z-Zehra'nın (s.a) evlatlarını şu şekilde vesile kılmaktadır:

- “-Allah (c.c.)'ım, Fatıma evlatlarının hakkı için
- Akıbetimin imanla sonuçlanması için
- Eğer isteğimi reddedersen ya da kabul
- Ben ve elim, Resul ailesinin eteğinde”⁵²

2- “Hâcû'yi Kirmânî (ö. 753/1352), 14 Masumun makamını vesile kılmaktadır:

- Ya Rabbi "levkeşife" çimenlilerinin hakkı için
- Ya Rabbi kuruyan dudakların sulanan çiçekleri hakkı için
- Ya Rabbi büyük eşik Ali'nin hakkı için
- Ya Rabbi hidayet hazinesinin mahzeni hakkı için
- Ya Rabbi güneş olan Cafer Sadık bakla için
- Ya Rabbi ketim olan Musa Kazım bakla için
- Ya Rabbi hadi olan ve çarkı... Mehdi hakkı için”⁵³

3- Senâî (ö. 525/1131)⁵⁴ de şiirinde şöyle bahsetmektedir:

- “-Rabbim, Resulün, Ali'nin, Hüseyin'in, Hasan'ın, Betül'ün pak canı hürmetine
- Yüreğimizi heva ve hevsten kurtar, kendinden başkasına çevirme”⁵⁵

4- Mevlana Halit Nakşibendî Şafilerin büyük âlimlerindendir. İmam Rıza'nın(a.s) ziyaretine müşerref olur ve maruf şiirinde 14 Masuma şu şekilde tevessül eder:

- “-Canımız, "levlak" makamının şahı için ki kalan ulu'l-azm şahlarının komutanıdır.
- O zaman, hakkıyla o, zaman sayfalarında hüner defterinde Hayber kapılarından bir kapıdır.

-Artık onun ismet nuruyla ki adı, dilin anahtarı ve hünerli yiğitleri hayrete düşürendir.

- O zaman zehirle yanan sinesine, henüz alemin iki gözü mateminde nemlidir.

⁵¹Hız. Peygamber, Hz. Fâtıma ve on iki imamdan (Ali b. Ebû Tâlib [ö. 40/661], Hasan b. Ali [ö. 50/670], Hüseyin b. Ali [ö. 61/680], Ali Zeynelâbidîn [ö. 94/712], Muhammed el-Bâkır [ö. 114/733], Ca'fer es-Sâdık [ö. 148/765], Mûsâ el-Kâzım [ö. 183/799], Ali er-Rızâ [ö. 203/818], Muhammed et-Takî [ö. 220/835], Ali en-Nakî [ö. 254/868], Hasan el-Askerî [ö. 260/874] ve halen gaybette olduğuna inanılan Muhammed el-Mehdî) meydana gelir. İsnâaşeriyye Şiîleri'nin hata ve günahıtan münezzehe olduğuna inandıkları on dört kişiyi ifade eden bir tabirdir.

⁵² Abdülkerim Biazar Şirazi, “Teveessül”, *Misbah Dergisi* 7/8 (İlkbahar-Yaz 2014), 172.

⁵³ Şirazi, “Teveessül”, 172.

⁵⁴ İranlı şair ve Farsça tasavvufî mesnevi tarzının kurucusudur.

⁵⁵ Şirazi, “Teveessül”, 173.

-Birde kanı haksız dökülen Kerbela'nın sultanına ki onun kanıyla bütün kanlar kırmızıdır.

-Ve o zaman siyasetinde uyguladığı adalet. Bazen bir aslan, bazen de bir anneden daha iyidir.

-Halid'e rahmet etki o, bu beyit gibi mahşer gününün zezemelerinden korkarak titremededir.

-Şefa'at ve vesilenin kabulüne ve isteğin geri çevrilmemesine sebep olan kamil muhabbet gibidir. Allah (c.c.)'ım! Seni, Peygamber'inin makam vemenziletine and veriyorum hacetimi ver.”⁵⁶ En son zikredilen cümlesinin manası şudur: “Allah (c.c.)'ım! Peygamber'ine olan muhabbetini, hacetimin verilmesi için vesile kılıyorum.”

Dönemize yakın olarak Osmanlı dönemi Arap şairlerinden Ebu'n-Necâh Ahmed b. Ali el-Osmânî Menînî⁵⁷ (ö. 1172/1759)'nin tümüyle yakarış şiirlerinden oluşan *et-TevessulbişuhedâiBedr*⁵⁸ adlı bir şiir divanı telif ettiği bilinmektedir.⁵⁹

Osmanlı döneminde Arap edebiyatı, birçok şairin İslam inancı etkisiyle tevessül konusunu işlediği birçok şiirle zenginleşmiştir. Bazı şiirlerde vesile ve tevessül kavramları açıkça yer alırken, bazılarında ise konu içeriği itibariyle bu kavramlara atıfta bulunulmuştur. Mutasavvıf şairlerden Abdulğani Nâblusî (ö. 1143/1730), Hz. Peygamber'in niteliklerini sıralayarak onu, Allah'ın huzurunda şefa'atçi ve dileği geri çevrilmeyen yüce bir kul olarak nitelendirir.⁶⁰ Nâblusî'nin aşağıda yer alan iki beytinde vesile kelimesi şu şekilde kullanılmıştır.

1 و يا كامل الخلق الذي كان دائم له خلق بين الأنام عظيم

2 لقد خصك الرحمن منه برؤية وقبلك عنها صد كليم

3 و من يك في ضيق توسل كيف لا يجاب و عند الله انت كريم

“1-Ey insanlar arasında yüce ahlakıyla bilinen, mükemmel yaratılışlı peygamber

2-Senden önce Allah (c.c.) Musa'ya kendisini görmesine izin vermemiş olmasına rağmen Allah (c.c.) sadece senin kendisini görmeni sağlamıştır.

⁵⁶ Şirazi, “Tevessül”, 173.

⁵⁷ Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed el-Muradi, “Silku'd-durer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 1/ 133-145; Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa el-Bağdâdî, *İdâhu'l-meknûn fîz zeyl ala keşfîz zünun an esamil kütub vel fûnun*, nşr. Kilisli Rıfat Bilge, Şerafettin Yaltkaya (Ankara: MEB (Millî Eğitim Bakanlığı) Yayınları, 1971), 1/ 103; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kamusü teracim*, nşr. Züheyr Fettullah (Beyrut: y.y., 1984), 1/ 181.

⁵⁸ Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-'arabî*, trc. Abdulhalîm en-Neccâr, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1959-1977), 8/ 43.

⁵⁹ Yavuz, “Tevessül”, 41/ 8.

⁶⁰ en-Nebehânî, *el-Mecmuatu'n-nebehâniyye fî'l-medâihi'n-nebeviyye* (Beyrut, tsz.), 4/ 152.

3-Darda kalan senden yardım ister, sen Allah (c.c.) nezdinde değerli biri olduğun halde sana yakaranın yakarışına nasıl olur da icabet edilmez?”⁶¹

Nablusî'nin beytinde, Hz. Muhammed'in Allah katındaki değeri vurgulanırken, vesile kelimesinin kullanıldığı beyitte ise Hz. Muhammed'e yönelik bir yakarışın Allah'ın icabetine vesile olacağı belirtilmiştir. Bu yakarışın dua olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların dua ederken Hz. Muhammed'e yer vermesi, Allah'ın icabetine vesile olacak bir unsur olarak görülmektedir.

Bazı şiirlerde vesile ve tevessülle aynı anlamı taşıyan şefaathet demek ki eş anlamlı veya yakın anlamlı kelimelerdendir. Örneğin, Muhibbî'nin Hz. Peygamber'in şefaathetini dilediği bir şiir şöyledir:

افلح قاصد لبابه التجا

1 يا خير من يشفع في الحشر و من

سواك ينجي الخائفين من لظى

2 كن لي شفيعا يوم لا مشفع

“1-Ey haşir günü şefaathet edenlerin en hayırlısı, ey kapısına varıp sığınanın kurtulduğu kimse,

2-Ateşten korkanları kurtarmak üzere kendisinden başkasına şefaathet yetkisi verilmeyen günde benim şefaathetçim ol.”⁶²

Muhibbî'nin şiirinde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şefaathet yetkisine vurgu yapılarak ahiret hayatında insanların kurtuluşuna vesile olacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, Hz. Muhammed'e sığınmanın kurtuluşun bir vesilesi olduğu şiirde belirtilmektedir.

Mısır mutasavvıf şair ve yazarlarından Abdurrahîm b. Abdilmuhsin eş-Şa'rânî (ö. 1048/1638), Hz. Peygamber'e şöyle yakarmaktadır:

لكل خلق الله مسترسل

1 يا سيد الرسل و من جوده

2 قد خئت أبغي توبة ينمحي عني بها الوزر الذي يثق

3 و الستر في ديني و اهلي و من يحويه بيتي أو به ينزل

4 فأنت باب الله أي امرئ اتاه من غيرك لا يدخل

“1- Ey peygamberlerin efendisi, ey cömertlik ve lütfu Allah (c.c.)'ın bütün yaratılmışlarına bolca aktığı kişi,

2-Sana, kendisiyle, omuzlarımı çökerten günahlarımın silinip gideceği bir tövbe,

3-Dinimde beni, ailemi, evimde bulunanları ve hatta evime gelenleri koruyacak bir muhafaza istemek üzere geldim.

4-Çünkü sen Allah (c.c.)'ın, senden başka gelenin giremeyeceği kapısısın.”⁶³

⁶¹ Nebehânî, *el-Mecmû'atu'n-nebehâniyye*, 4/ 152.

⁶² Nebehânî, *el-Mecmuatu'n-nebehâniyye*, 1/ 358-359.

⁶³ Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibillah ed-Dımaşki el-Muhibbî, *Nefhatu'r-reyhâne ve raşhatu tılail hane* (Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 2005), 4/ 268; Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibillah ed-Dımaşki el-Muhibbî, *Hulâsatu'l-eser fi a'yanı'l-karni'l hadi-aşer* (Beyrut: Daru Sadır, ts.), 2/ 410.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (604-672/ 1207-1273)'nin Allah (c.c.)'a yakınlık için bir vesileye ihtiyaç duyulduğunu, rehbersiz yola çıkanların iki günlük yolu ancak yüz yılda aşabileceklerini, Allah (c.c.)'ın kalemi ilim öğrenmeye vasıta olarak yarattığını aktaran beyitleri şu şekildedir:

“Kılavuzsuz yola gidene iki günlük yol, yüz yıllık yol olur.

Kabeye delilsiz giden bu başı dönmüş zavallılar gibi zillete düşer.

Usta ya müracaat etmeksizin bir sanat tutan kişi şehre de alay mevzuu olur, körede!

Doğuda da, batıda da anasız, babasız bir insan doğması pek nadirdir.

Bir işe girişen, çalışan kişi mal kazanır. Ama nadir olarak bir adam bir hazine bulabilir.

Fakat nerde bir Mustafa ki cismi can olsun da “Er-rahman, Allelme! Kur’ân rahman, ona Kur’ân’ı öğretti” sırrına ersin.

Ten ehlinin hepsi kalemlerle, okuyup yazmakla öğrenir, öğretir. Tanrı, kereminin bolluğuyla kalemi, öğretiş ve öğreniş vasıta halk etmiştir.”⁶⁴

Şarani’nin yukarıda verilen yakarışında kavram olarak vesile ve tevessüle rastlanmamaktadır. Yakarışın bütününe bakıldığında kendisini, ailesini, evinde bulunanları koruyacak kişi olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)’i görmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.)’i Allah (c.c.)’a gidecek yolda kapı olarak nitelemektedir.

Mutasavvıf şairlerden Nâblusî, birçok kişinin ismini sayarak yakarışlarda bulunmaktadır. Onun tevessülde bulunduğu önemli mutasavvıflardan biri de uzun bir yolculuğa çıktığında Suriye’nin Humus kentine bağlı Resten kasabasında bulunan mezarında dua ettiği Bayezid-i Bistâmî Tafiûr b. Îsâ (ö. 234/848)’dır:

قبر اتاه يزوره عبدالغني	1 لأبي يزيد إمامنا في الرستن
وكمال رفعة شأنه في الأشون	2 متوسلا عند الإله بجاهه
من فضله و بما نحاول يعتني	3 ان يمنح المستجدين عناية

“1- İmamımız Bayezid’in, Resten’de, Abdulğani’nin ziyarete geldiği bir kabri vardır,

2/3-(Abdulğani bu ziyaretinde) Bayezîd’in Allah (c.c.) nezdindeki makamını, işlerin ve meselelerin idaresinde sahip olduğu kemali aracı kılarak Allah (c.c.)’tan kendisine yardım isteyenlere lütfundan bir yardımda bulunmasını, elde etmek için çaba harcadığımız şeylerde bize yardım etmesini dilemektedir.”⁶⁵

⁶⁴ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevi*, trc. Veled Çelebi İzbudak (İstanbul: Maarif Vekaleti, 1990), 3/ 588-594.

⁶⁵ Abdulğani b. İsmail en-Nâblusî, *el-Hakîkave’l-mecâz fi’r-rihle ila biladi’ş-Şam ve Mısr ve’l Hicaz*, nşr. Ahmed Abdülmecid Heridi (Kahire: y.y., 1986), 43.

Nablusî'nin yukarıda bahsedilen yakarışında Bayezid'in Allah'ın katında ki makamını vesile kılarak işlerinde yardım etmesini dile getirdiği görülmektedir. Tasavvuf âlimlerinin birçoğunda bu tür örnekler bulunmaktadır. Nablusî gibi diğer âlimler de salih, Allah'ın katında değerli kişilerin vesile olarak kullanılmasını savunmuşlardır.

Son örnek olarak Osmanlı'nın son dönem padişahlarından Sultan I. Abdulhamid'in 1191/1777 yılında kaleme aldığı 16 beyitlik bir tevessül şiiri aşağıda verilmiştir:

- 1- يَا سَيِّدِي يَا رَسُولَ اللَّهِ خُذْ بِيَدِي مَالِي سِوَاكَ وَلَا أَلْوِي إِلَى أَحَدٍ
- 2- فَأَنْتَ نُورُ الْهُدَى فِي كُلِّ كَائِنَةٍ وَأَنْتَ سِرُّ النَّدَى يَا خَيْرَ مُعْتَمِدٍ
- 3- وَأَنْتَ هَادِي الْوَرَى اللَّهُ ذِي السَّدِّ وَأَنْتَ حَقًّا غِيَاثُ الْخَلْقِ أَجْمَعِهِمْ
- 4- يَا مَنْ يَقُومُ مَقَامَ الْحَمْدِ مُنْقَرِدًا لِلْوَاحِدِ الْفَرْدِ لَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَلِدْ
- 5- يَا مَنْ تَفَجَّرَتِ الْأَنْهَارُ نَابِعَةً مِنْ إِنْصَبَعِيهِ فَأَزْوَى الْجَيْشِ بِالْمَدَدِ
- 6- إِنِّي إِذَا مَسَّنِي ضَيْمٌ يُرْوَعُنِي أَقُولُ يَا سَيِّدَ السَّادَةِ يَا سَنَدِي

“1- Efendim, Ey Allah (c.c.)’ın elçisi, tut elimden. Yoktur senden başka kimsem, kimseye de meyletmem.

2-Bütün varlığın içindeki yol gösterici ışıksın sen; cömertlik ve iyiliklerin sırrısın sen ey en hayırlı dayanak.

3-Sen gerçekten bütün yaratıklara Allah (c.c.)’ın gönderdiği rahmet ve yardımsın. Sen insanları hidayet sahibi Allah (c.c.)’a ulaştırırsın,

4-Ey; tek, eşsiz, doğrulmayan ve doğurmayan Rabb’in huzurunda tek başına hamd makamında duran zât!

5-Ey iki parmağından kaynak halinde ırmaklar fışkıran ve bu ırmakların suyuyla ordunun susuzluğunu gideren Yüce Peygamber!

6-Bana korkutucu bir zarar dokunduğunda derim ki, “Ey efendiler efendisi! Ey dayanağım,

- 7- كُنْ لِي شَفِيعًا إِلَى الرَّحْمَنِ مِنْ زَلَالِي وَأَمْنُنْ عَلَيَّ بِمَا لَا كَانَ فِي خَلْدِي
- 8- وَأَنْظُرْ بِعَيْنِ الرَّضَا لِي دَائِمًا أَبَدًا وَأَسْأَلْ بِفَضْلِكَ تَقْصِيرِي مَدَى الْأَمَدِ
- 9- وَاعْظُفْ عَلَيَّ بِعَفْوِ مِنْكَ يَشْمَلْنِي فَإِنِّي عَنْكَ يَا مَوْلَايَ لَمْ أَجِدْ
- 10- إِنِّي تَوَسَّلْتُ بِالْمُخْتَارِ أَشْرَفِ مَنْ رَقَى السَّمَوَاتِ سِرَّ الْوَاحِدِ الْأَحَدِ
- 11- رَبُّ الْجَمَالِ تَعَالَى اللَّهُ خَالِقُهُ فَمِنْهُ فِي جَمِيعِ الْخَلْقِ لَمْ أَجِدْ
- 12- خَيْرَ الْخَلَائِقِ أَعْلَى الْمُرْسَلِينَ ذُرِّي هَذَا الَّذِي هُوَ فِي ظَنِّي وَمُعْتَقَدِي
- 13- بِهِ التَّجَانُّتُ لَعَلَّ اللَّهَ يَغْفِرَ لِي وَحُبُّهُ عِنْدَ رَبِّ الْعَرْشِ مُسْتَنْدِي
- 14- فَمَدْحُهُ لَمْ يَزَلْ دَائِبِي مَدَى عُمْرِي مَعَ السَّلَامِ بِلَا حَصْرِ وَلَا عَدَدٍ
- 15- عَلَيْهِ أَرْكَى صَلَاةٍ لَمْ تَزَلْ أَبَدًا بَحْرُ السَّمَاكِ وَأَهْلُ الْجُودِ وَالْمَدَدِ
- 16- وَالْأَلِ وَالصَّخْبِ أَهْلُ الْمَجْدِ قَاطِبَةً

7-Hatalarımdan dolayı Rahmân'ın huzurunda bana şefaathçi ol, aklıma bile gelmeyen şeylerle bile bana iyilikte bulun!

8-Bana daima memnuniyetle bak, kusurlarımı her zaman lütfunla ört,

9-Beni de içine alan bir af ile bana şefkat eyle. Çünkü ey Efendim ben senin yolundan asla ayrılmam”.

10-Ben, Allah (c.c.)’ın seçkin kulu, gökyüzüne yükselip tek olan yaratıcının sırrına vakıf olanların en şereflişine yakarıyorum.

11-Güzelliğin RabbiAllah (c.c.) Teâlâ onun yaratıcısıdır. Bütün yaratılmışların içinde ben onun bir benzerini görmedim.

12-Yaratılmışların en hayırlısı, peygamber olarak gönderilenlerin soyca en üstünüdür O; insanların kendisinden istifade edecekleri bir hazine, insanlara doğru yolu gösteren rehberdir o.

13-Ona sığındım. Umut ederim ki Allah (c.c.) beni bağışlar. Öyle zannediyorum ve öyle inanıyorum.

14-Onu methetmek hayatım boyunca yapacağım tek iş olacaktır, ona olan sevgim de arşın sahibi nezdinde dayanağımdır.

15-En temiz salât sayısız selamla birlikte hep onun üstüne,

16-Tamamı saygınlık sahibi, hoşgörü denizi, cömertlik ve yardım ehli olan Âl ve ashâbına olsun.”⁶⁶

I. Abdülhamid'in beyitleri incelendiğinde, onuncu beyitte tevessül kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Onuncu beyitteki tevessül, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şerefine dua etmek anlamında kullanılmıştır. Diğer beyitlerde ise doğrudan kavram olarak geçmese de, manen yaratıcıya ulaşmanın yolunun Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğu belirtilmiştir. Beyitlerde I. Abdülhamid'in Hz. Muhammed'e (s.a.v.) olan sevgisi, onun kurtarıcı yol olarak görülmesi ve şefaet etmesiyle Allah'ın huzurunda yardımcı olacağı inancı dile getirilmiştir.

Arap Edebiyatı, kavramsal açıdan zengin bir hazineye sahiptir. Ayrıca, kavramları kullanma tarzları da edebiyat alanında ustalıklarını kanıtlamaktadır. Arap Edebiyatında tevessül ve vesile kelimeleri incelendiğinde, şairlerin bu kavramları sıkça kullandığı görülmektedir. Şairler, eserlerinde doğrudan bu kelimeleri kullanmasalar da, konu olarak bu kavramlara yer vermektedirler. Eserlerde tevessül ve vesile olarak başvuru alanları arasında öncelikle Hz. Muhammed'in olduğu görülmektedir. Tasavvuf şairlerinde, Hz. Muhammed'den ayrı olarak keramet sahibi velilere, müridlere, ermişlere ve Hz. Muhammed'in aile silsilesine de yer verildiği görülmektedir. Bazı şairler bu kelimeleri ve konuyu abartılı bir şekilde kullanırken, bazıları ise daha ölçülü bir şekilde davranmıştır.

1.4. Kur'ân-ı Kerîm'de Vesile ve Tevessül

Tevessül kelimesine Kur'ân-ı Kerim'de doğrudan yer almamaktadır; ancak tevessül terimi hadislerde karşımıza çıkmaktadır. Vesile kavramı ise Kur'ân-ı Kerim'de Mâide suresinin 35. ayeti ve İsrâ suresinin 57. ayeti olmak üzere iki yerde geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'deki bu ayetlerde doğrudan tevessül ve vesile terimlerine rastlanmamakla birlikte, dolaylı olarak bu kavramlarla ilişkilendirilebilecek ayetlere rastlanmaktadır. Ayetler incelenirken, tefsir usulü kitaplarında anlatılan siyak-sibak ilişkisine dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca, ayetlerin nüzul sebepleri ve ilgili hadisler de göz önünde bulundurulmalıdır. Tek bir ayetin izole edilerek yorumlanması, yanlış anlamalara neden olabilmektedir.

Vesile kavramının geçtiği ayetlerden biri olan Mâide 35. ayet şu şekildedir: “Ey iman edenler! Allah (c.c.)’tan korkun. O’na yaklaşmaya yol arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.”⁶⁷ Mâide suresinin 35. ayetini incelemeyen önce Mâide suresi

⁶⁶ Eyüp Sabri Paşa, *Mir’ât-ı Medine* (İstanbul: Bahriye Matbası, 1305), 1/ 585.

⁶⁷ el-Mâide 5/35.

hakkında kısa bir bilgi verelim. Mâide suresi toplam 120 ayetten oluşur ve Medine döneminin sonlarına doğru⁶⁸ indirilmiştir. Rivayetlere göre, surenin Vedâ Haccı'nda veya Hudeybiye seferi sırasında tamamının indirildiği ifade edilir. Ancak, surenin kapsadığı konular ve bazı ayetlerin nüzul sebepleri, surenin farklı zamanlarda indirilmiş olabileceğini göstermektedir.⁶⁹ Mâide suresi, ismini 112. ve 114. ayetlerde geçen "sofra" kelimesinden almaktadır.

Bu surede, iman ve ahlak esaslarına ek olarak Medenî surelerin genel özelliği olan aile ve ceza hukukuna dair hükümler, bazı hac uygulamaları, şariat hükümlerine uygun olmayan hayvan kesimleri, teyemmüm, hırsızlık, abdest, şahitlik, içki ve kumarla ilgili hükümler gibi fıkhi konular ele alınmaktadır. Ayrıca, surede Yahudilerin ve Hristiyanların yanlış inanç ve tutumlarına eleştiriler getirilirken, İsrâiloğulları'nın tarihine dair bilgiler de geniş bir şekilde anlatılmaktadır.⁷⁰

Mâide suresi içeriğinin çeşitliliği nedeniyle, incelenmesi için beş kategoriye ayrılması gerekmektedir. Vesile kavramının geçtiği ayet, Mâide suresinin üçüncü bölümünde yer almaktadır. Surenin bu bölümü (ayet 12-86), geniş ölçüde Hristiyanlar ve Yahudilerle ilgili ayetlerden oluşmaktadır. Bu kısımda, Müslümanlara yönelik mesajlar, Hz. Âdem'in evlatları Hâbil ile Kâbil kıssası ve bazı hükümler de bulunmaktadır. İlk olarak, İsrâiloğulları'nın Allah'a verdikleri sözü yerine getirmediği için lanetlendikleri, ayrıca Hristiyanlardan bir kısmının da benzer şekilde sözlerine vefa göstermedikleri anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde Hristiyanlarla ilgili dikkat çeken bir nokta, onların Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak görmeleri (ayet 17, 72) ve teslis inancını (ayet 73) açıkça kabul etmemeleri ve her iki inancın da küfür olduğunun belirtilmesidir.⁷¹

Mâide suresinin 35. ayeti, bu surenin genel teması içinde değerlendirildiğinde, Allah'ın tevhide aykırı her türlü davranışı yasakladığı görülür. Bu ayetin tefsiri yapılırken, vesile kavramının tek başına değil, surenin bütünlüğü içinde anlamlandırılması önemlidir.

Taberî, bu ayette geçen vesile kavramının anlamını "Allah'ın razı olduğu amellerle O'na yaklaşmayı talep edin" anlamında ifade etmiştir.⁷² Bu ayetin tefsirini yapan müfessirlerin görüşleri incelendiğinde "vesile"yi Allah (c.c.)'ın rızasını kazanmak, Allah (c.c.)'a yakınlığa neden olan şeyler, kendisi ile Allah (c.c.)'a yaklaşılacak ibadet ve taatler

⁶⁸ Müsned, 6/ 188; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 6.

⁶⁹ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Mâide Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27.

⁷⁰ Yaşaroğlu, "Mâide Suresi", 27.

⁷¹ Yaşaroğlu, "Mâide Suresi", 27.

⁷² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 8/ 402-403.

ile terk edilen kötü davranışlar olarak yorumlamışlardır.⁷³ Kendisi ile herhangi bir şeye erişilen araç⁷⁴ hatta muhabbet⁷⁵ manasına geldiği de söylenmiştir. Fahreddin Râzî (ö. 544-604/ 1149-1246) buna ekleyerek şöyle bir açıklama yapar: "Allah (c.c.)'a isyan etmeyin ve O'na taati vesile edinin. Yahudiler babalarının yaptıkları ile övünürlerdi. Siz müminler olarak salih amellerinizle övünün, daha önceki geçmiş atalarınızın ve babalarınızın itibarıyla ile övünmeyin."⁷⁶

Mâide 35. ayette yer verilrn vesile kavramı hakkında ki farklı alimlerin yorumları incelediğinde Vahidî (ö. 468/1076), konuya bir cümle ayırarak ayetin "الوسيلة إلى وابتغوا" kısmınıyani, O'na itaat ile yaklaşın şeklinde tefsir etmekle yetinmiş, başka bir açıklamaya girişmemiştir.⁷⁷ Ebu'l-Ferac Cevzî'nin (ö. 597/1201) görüşüne göre, bu ayetteki vesile kavramının iki farklı anlamı vardır. Birincisi, herkesin kabul ettiği ve ittifak ettiği şeylerle Allah'a yaklaşmaktır. İkincisi ise muhabbet anlamını taşımaktadır.⁷⁸ Tevessül ve Vesile ve kendisi ile Allah (c.c.)'ın rızasına ulaşılan her şeydir⁷⁹ şeklinde genel bakış ile tefsir edilmektedir.

Bursevî de ayette geçen vesile kavramınıburada görüleceği gibiortaya koymaktadır; "İnsanların baki olan Allah (c.c.) Teâlâ'da yok olmasıdır. İnsan vesile ile varlığın (benliğin) nefsani niteliklerinden kurtulur."⁸⁰ Âlûsî (ö. 1270/1854) vesileyi Allah (c.c.)'ın emirlerini hayata geçirmek, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'na yaklaşmak şeklinde ifade etmektedir.⁸¹ Ona göre vesile aynı zamanda Cennette yüce bir mevkinin adı⁸² ve "sağ veya ölü olan sâlih zâtlarla istigâsede bulunmak, onları Allah (c.c.) ile beşer arasında vasıta saymak, onlarla Allah (c.c.)'a yemin etmek"⁸³ demektir. Şevkani (ö. 1250/ 1834)

⁷³ Beyzâvî, *Envarü't -Tenzil ve Esrarü't -Te'vil* (Beyrut: Dâru'lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1418/1997) 1/ 336; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu l-Beyân* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2005), 2: 387; Muhammed Şevkânî, *Fethü'l-kadîr: el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivayeve'd-Dirayemin İlmi't Tefsir* (Kahire: Darü'l- Vefa, 1966), 2/ 38; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Azim Yayıncılık, 1999), 3/ 234.

⁷⁴ Ebu'l Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbar et-Temimi es-Sem'ânî, *Tefsiru'l-Kur'an* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 2/ 35; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ Begavî, *Me'âlimu't-Tenzil* (Riyad: Dâru't-Taybe, 1996/1417), 3: 51; Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim* (Beyrut: Darü İbn Hazm, 2009), 3/ 113.

⁷⁵ Ebü'l- Fereclbnü'l- Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2001), 1/ 543.

⁷⁶ Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî. *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1420/1999), 11/ 172.

⁷⁷ Ali b. Ahmed el Vahidî Ebu'l-Hasen, *el Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz* (y.y., ts.), 1/ 318.

⁷⁸ İbnü'l- Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 1/ 543.

⁷⁹ Merâğî Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merâğî* (Mısır: Mektebetü Mustafa el- Bâbî, 1365), 6/ 108.

⁸⁰ Bursevî, *Rûhu l-Beyân*, 2/ 388.

⁸¹ Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'lKur'âni'l Azîm* (Kahire: Darü'l- Hadis, 2005), 6/ 124.

⁸² Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 6/ 124.

⁸³ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 6/ 126.

vesileyi, takvayı tasdik eden, beşerin Allah (c.c.)'a yaklaşmak için hayırlı, iyi işler yapması ve Allah (c.c.)'a yakınlık olarak değerlendirmektedir.⁸⁴

Kurtubî (ö. 671/1273) de, vesilenin “kurbet” yaklaşmak, yakın olmak anlamına geldiğine dikkat çekerek daha önceki alimlerin görüşlerini nakletmektedir. Vesilenin cennette derece anlamına geldiğini söyleyen Kurtubî’nin delili şu hadistir: “*Kim benim için vesileyi isterse, ona şefa’at ederim.*” Kurtubî vesile kavramının manasını açıkladıktan sonra ayeti şu şekilde yorumlamıştır: “O’na itaat ile razı olacağı amel ile yaklaşın.”⁸⁵

Seâlebî (ö. 875/1471), vesilenin manasını Kurtubî’nin yorumuna benzer şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.) ile vesile mertebesini arzulamak olarak ifade etmektedir. Çünkü dünyadayken kişinin Peygamber için vesile ve fazilet duasında bulunmasının mükâfatı, ahirette şefa’at makamı olan Makam-ı Mahmud’a ulaşması anlamına gelmektedir. Bunun dışında Seâlebî, vesileye ihtiyaç anlamı da yüklemektedir. Araplar bunu biliyor mu sorusuna ise şiirle yanıt vermiştir.⁸⁶

Süyûtî (ö. 911/1505), vesileyi diğer alimler gibi kurbet anlamına yormaktadır. Ona göre ayetin anlamı, "Allah (c.c.)’a razı olacağı eylemlerle yaklaşın" demektir. Diğer alimlerin yorumlarından ayrı olarak, Süyûtî’ye ulaşan rivayetlere göre vesile, "hacet" yani ihtiyaç anlamına da gelmektedir.⁸⁷

Vehbe ez-Zühaylî (ö. 1932-2015), "*Tefsiru’l-Vasıt*" adlı tefsirinde bu ayeti yorumlarken vesileyi, Allah'a yakınlığı talep etmek ve Allah'a ulaşmak için bir vasıta olarak anlamıştır. Âlûsi'den nakiller yaparak, "Bazı kimseler bu ayeti salih kimseleri kul ile Allah arasında vasıta ve aracı görmeleri ve onlardan yardım istemenin meşruluğuna delil olarak sunmuşlardır. Oysaki kulun Allah ile arasında hiçbir vasıtaya lüzum yoktur" şeklinde ifade etmiştir.⁸⁸

Beyzâvî (ö. 685/1216) tefsirinde bu konuda kısa bir açıklama yaparak vesilenin önceki alimler gibi "takarrub" anlamında olduğuna işaret etmektedir ve ayetin ilgili kısmını "taat fiillerini işleyip günahları terk ederek O'na ve O'nun sevabına yaklaştıracak şeyleri talep edin" şeklinde açıklamaktadır. Ayrıca vesilenin cennette bir makam olduğunu da belirtmektedir.⁸⁹

⁸⁴ Şevkânî, *Fethu’l-Kadir*, 2/ 38.

⁸⁵ Ebu Abdillâh b. Ahmed b. Ebi Bekir b. Ferah el Ensârî el Hazrecî Şemsu’d-Din el Kurtubî, *el Camiuli Ahkâmî’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el Berdunî, İbrahim Atfeş (Kahire: Daru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1964), 5/ 158-159.

⁸⁶ Ebû Zeyd Seâlebî, *el-Cevâhiru’l-Hisân* (Beyrut: Dâru’l-İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1418), 2/ 374.

⁸⁷ Abdurrahman b. Ebi Bekr es Suyûtî, *ed Durru’l-Mensur* (Beyrut: Darü’l- Kütübî’l- İlmiyye, 2010), 5/ 292-293.

⁸⁸ Vehbe ez- Zuhaylî, *Tefsiru’l-Vasît* (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1422), 1/ 455.

⁸⁹ Ebu’l-Hayr Abdullah b. Ömer el Beyzavî, *Tefsiru’l-Beyzavî* (Beyrut: Darü’l- Ma’rife, 2013), 321.

Çağdaş tefsir yazarlarından Şinkîî (ö. 1907-1974), yukarıda bahsedilen manalardan sonra şöyle bir açıklama getirir: Bazı tasavvuf iddiasında olan cahil din karşıtı kişiler, bu ayetteki vesileden kastın Rabbi ile kendisi arasında aracı olan mürşidin kastedildiğini iddia etmektedirler. Bu apaçık sapıklıktır, cehaletin getirdiği körlüktür ve yaratıcının ayetlerini çarpıtmaktır. Bu kişiler, Allah (c.c.) ayetinde bahsettiği putlara tapanların "Biz sadece Allah'a (c.c.) yaklaşmak için onlara ibadet ediyoruz"⁹⁰ diyen kimseler gibidir.⁹¹

Diğer çağdaş tefsir yazarlarından Muhammed Esed (ö. 1900-1992) Mâide 35. ayete şu şekilde anlam vermiştir: “*Siz Ey imana ermiş olanlar! Allah (c.c.)’a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun, ona daha yakın olmaya çalışın ve Allah (c.c.) yolunda gayret gösterin ki mutluluğa erişebilirsiniz.*”⁹²

Tasavvufî tefsir yazarı ilk sûfîlerden⁹³ olan İbn Atâ’nın (ö.309/922) ise vesileyi; “Cennete girmek ve cehennemden kurtulmak için, İslâm âdâbını ve farzları edâ etmekle kurbiyet kazanmak” şeklinde tefsir ettiği görülmektedir.⁹⁴ İbn Atâ’nın düşüncesine göre, vesileye vurgu yapan ayetlerin büyük çoğunluğu, erdemli davranışları ve yapılan ibadetleri arttırmayı tavsiye eder niteliktedir. Bu düşünceye göre, ancak bu şekilde Hakk'a yakınlık sağlanabilir.⁹⁵

Mutasavvıf alimlerden Ahmet İbn Acîbe (ö. 1224/1809), bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle açıklamıştır: "Allah'a karşı olumsuz düşüncelerden uzaklaşarak Rabbin hoşnutluğunu kazandıracak araçları arayın. Yaratıcının rızasını kazanma yolunda arif kişilerin çevresinde bulunarak ilimlerinden istifade etmek ve onlarla birlikte doğru yolunda hizmette bulunmak, bu amaçla seçilebilecek en faydalı vasıtalar. Tarikat ilmini bilen kişiler için bundan başka bir vesileye ihtiyaç yoktur." Ebu Amr ez-Zeccâî (ö. 348/959) de şu görüşü dile getirmiştir: "Bir kişiye gayb âleminde bir açıklama yapılsa bile, eğer bu kişinin bir rehberi yoksa, bu onun için hiçbir şey ifade etmez."⁹⁶

İşari yorumlarıyla tefsir ilmine katkıda bulunan Kuşeyrî (ö. 465/1072), vesile konusunda şunları söylemiştir: Rabbinin ihsan ettiği nimetlerle O'na yaklaşmak, Allah'a sadık bir kul olmak, senin için en hayırlısını vermesini dilemek, kuşkudan tamamen uzak bir inanca sahip olmak, yaşam boyunca gösterişten kaçınarak amel etmek, benlik

⁹⁰ ez- Zümer 39/3.

⁹¹ Muhammed Emin Şinkîî, *Evdâu'l-Beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415), 6/ 353.

⁹² Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2013), 262.

⁹³ Süleyman Uludağ, “*İşârî Tefsir*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/ 427.

⁹⁴ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Sehl İbn Atâ, *Tefsîru İbn Atâ*, nşr. Nasrallah Pürcevâdî (Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, 1990).

⁹⁵ Betül Gürer, *Gönül Gözüyle Kur'ân İbn Atâ Tefsiri* (İstanbul: H Yayınları, 2018), 357.

⁹⁶ Ahmed İbn Acîbe el-Hasenî, *el-Bahru'l-Medîd*, nşr. Dr. Hasen Abbas (Kahire, 1419), 4/ 458.

duygusundan arınmak ve dünyevi zevklerden nefsi korumak gibi birçok anlamı içine almaktadır.⁹⁷

Kevserî (ö. 1879-1952), bu ayeti inceledikten sonra, tevessül konusunun belli kişilerin rehberliğinde inananları Allah'a ortak koşmaya kadar ileri götürülen bir mesele haline getirildiğini görmekte ve bunun üzerinde durmaktadır. Kanıtlarını belirttikten sonra, bu tür tartışmaların daha fazla derinleşmesinden hoşnut olmadığını ifade etmektedir. Aynı zamanda “O’na yaklaşmak için vesileler arayın” ayetteki "vesile" kelimesini geniş bir perspektiften ele alarak, amellerle ve kişilerle yapılan tevessülü de içerdiğini belirtmektedir.⁹⁸

Âlûsî, Mâide suresinin 35. ayetiyle ilgili olarak önceki dönemlerde yazılan tefsirleri inceleyerek, *Rûhu’l Beyan*’ın vesîleyi üç şekilde tefsir ettiğini belirtmiştir:

“1- Allah’ın buyruklarını yerine getirerek, yasaklarından kaçınarak O’na yaklaşmak anlamına gelmektedir. Âlûsî de bu görüşü desteklemektedir.

2- Vesile, cennette yüksek bir makamın adıdır.

3- Halis bir şekilde yaşayan veya ahirete göçmüş kişilerle istiğase (yardım dileme) etmek, onları Allah'a yemin ederek veya aracı olarak görerek Allah (c.c.)'a dua etmek anlamına gelir. Örneğin; "Allah (c.c.)'ım, dualarımızı kabul etmen için şu kişiyle sana yemin ediyoruz veya Allah (c.c.)'ım, falan kişinin hürmetine isteğimizi yerine getir" gibi ifadelerle dile getirilir. Bu görüşü savunanlar, iddialarını desteklemek için ilgili ayeti ve bazı hadisleri delil olarak sunmuşlardır. Ancak, Âlûsî bu yorumun doğru olduğunu savunmamaktadır.”⁹⁹

Alusi'nin genel olarak tüm vesile çeşitlerini kabul ettiği düşüncesinin aksine, Alusi'ye göre yaşayan bir kişiden dua istemek caizdir, ancak ölmüş birinden yardım istemek, kurtuluş veya medet ummak, dua talep etmek veya bu durumdaki bir kişiyi duada aracı olarak kullanmak İslam şeriatine uygun değildir. Alusi'ye göre, bu tür uygulamalara önceki dönemlerdeki seleflerde rastlanmamıştır.¹⁰⁰ Kabirleri, Peygamber'in (s.a.v.) ifade ettiği şekilde ziyaret etmede herhangi bir sakınca yoktur. Ancak kabir ziyaretlerinde, ölen kişiden yardım beklemek, İslam inancıyla uyumlu değildir.¹⁰¹ Evet, bu konuda Peygamber'i ve diğer ahirete göçmüş kişileri aynı kategoriye koymamak önemlidir. Rasulullah ile olan tevessül, onun duasını ve şefaatinin talep etmek şeklinde olmalıdır.

⁹⁷ Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât* (Mısır: Heyetü'l-Mısriyye), 1/ 421.

⁹⁸ Zâhid Kevserî, *Mahku't-Tekavvul fî Mes'eleti't-Teveessül* (Mısır: el- Mektebetü'l- Ezheriyyeli't- Tûras, 1427), 5.

⁹⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 6/ 124-28.

¹⁰⁰ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 6/ 124.

¹⁰¹ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 6/ 126.

Teveşsül yaparken önemli olan hususlardan biri de, Rasulullah'ın kabri başında olma zorunluluğu olmamasıdır. Ancak en güzel dualar, Nebi de olsa aracı olmadan direkt olarak Allah (c.c.)'a yapılandır.¹⁰² Bu nedenle, bir kişinin adını anarak yemin etmek veya onun vesilesiyle duanın kabul edilmesini istemek gibi bir teveşsül kesinlikle meşru değildir.¹⁰³

Yukarıda Alusi'nin yorumlarına bakıldığında onun şeriatın tevhid inancının dışına çıkmadan yapılan teveşsül çeşitlerini kabul ettiğini görmekteyiz. Alusi, vefat etmemiş yaşayan kişiden dua isteğinde bulunmanın sakınca olmadığını söylemektedir. Bu görüşü desteklemek için şu hadis örnek olarak verilebilir: *“Bir Müslümanın din kardeşinin arkasından ettiği hayır dua kabul olur. O dua edince, bir melek, “Amin, kardeşin için istediğin şeyin aynısı sana da verilsin” der.*¹⁰⁴ Hz. Muhammed (s.a.v.) hayatında görüldüğü üzere mezar ziyaretleri vardır. Ancak Alusi ölen bir kimseden istekte bulunmanın İslam şeraitine uygun olmadığını belirtmektedir. Aynı zaman da bir şahsı araya koyarak yemin etmeyi reddetmektedir.

Müfessirimiz, duada insanın Allah (c.c.) ile arasında bir aracı olmadığı konusunda İbn Teymiyye gibi birçok alimle aynı görüşte olmasına rağmen, yukarıdaki düşünceleri nedeniyle sapık olarak nitelendirilmekten kurtulamamıştır.¹⁰⁵

Elmalılı Hamdi Yazır, tefsirinde birçok alimin konuyla ilgili görüşlerini aktardıktan sonra, iman edenlerin sadece imanlarıyla Allah'ın (c.c.) sevgisini kazanacaklarını düşünerek lakayit davranışlardan kaçınmaları gerektiğini ifade etmektedir. Müminlerin nefsanî duygulardan uzaklaşmaları, Allah'a (c.c.) karşı korku duymaları ve faydasız işlerden kaçınmaları gerektiğini belirtir. Ayrıca, Allah'a (c.c.) yaklaşmak amacıyla vesile aramaya devam etmeleri gerektiğini vurgulamaktadır. Müminlerin sadece farzları değil, vacip ve farzlar dışında da güzel işler yaparak Allah'ın (c.c.) rızasına uygun davranışlar sergilemeleri ve Allah'a (c.c.) kendilerini sevdirmeye çalışmaları gerektiğini söylemektedir. Yazır, bu ifadesinde, insanın farzlar dışında da yaşantısıyla Allah'a (c.c.) yakın olmaya devam edeceğini bildiren hadislerin anlamının da yerleştirildiğini belirtmektedir. Ayrıca, vesileyi cennette bir mevki olarak kabul etmekte ve onu talep edip arayış içinde olmanın, vesilenin asıl olarak "iman ve ittika ile istek ve irade" olduğunu ifade etmektedir. Vesileyi, Yaratan'a muhabbet duyma ve yaklaşma amacı olarak nitelendirmektedir. Bu amaçla, erdemli davranışlar ve salih ameller gibi Allah'ın (c.c.)

¹⁰² Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 6/ 128.

¹⁰³ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 6/ 127.

¹⁰⁴ Müslim, *Zikir*, 87.

¹⁰⁵ Mevlânâ Hamdullah ed-Dacvî, *el-Basâir* (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 1989), 44.

hoşuna gidecek güzel vesileler gerçekleştirerek kulluğunun layıkıyla yerine getirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ve bunun için, bu gayretin mücahede ile tamamlanması gerektiğini ifade etmektedir.”¹⁰⁶ Vesile kavramının geçtiği bir diğer ayet İsrâ 57. ayettir. İsrâ 57. ayeti de tek başına ele alınmayıp ondan önceki ve sonraki ayetler ile bağlantılı bütün halinde incelenecektir.

İsrâ suresi, Mekke döneminde indirilen son surelerden biri olup Kasas suresinin ardından nazil olmuştur. Surenin adı, Rasulullah'ın (s.a.v.) bir gece Mekke'den Kudüs'e götürülüşünü anlatan ilk ayette geçen "gece yürüyüşü" anlamına gelen 'İsrâ' kelimesinden gelmektedir. Ayrıca, İsrâîloğulları ve Sübhan'dan bahsedilmesi sebebiyle Benî İsrâîl suresi olarak da anılmıştır. İsrâ 57. ayet, tek başına ele alınmadan önce ve sonraki ayetlerle birlikte incelenmelidir. Ayet sayısı tartışmalıdır ancak en çok kabul gören görüş dikkate alındığında 111 olup fâsılaları ٥١ harfleridir.¹⁰⁷

İsrâ suresinde anlatılan konuları daha iyi anlayabilmek için beş bölümde incelemek gerekmektedir. Bu bölümlerde geçen konulardan kısaca bahsedilecektir. Birinci bölümde Hz. Muhammed (s.a.v.)'in gerçekleştirmiş olduğu 'İsrâ Olayı' anlatılmaktadır. İsrâîloğullarının çıkarmış olduğu iki fesatlık ve onların başına gelen felaketler anlatılmaktadır. Aynı bölümde, insanın istediği kadar hayır dilemesinin yanı sıra kötülük de isteyebileceği belirtilir. Her insanın yaptıklarının Kıyamet günü açık bir kitap gibi önüne konulacağı, hiç kimsenin başkasının günahını yüklenmeyeceği ifade edilmektedir.¹⁰⁸

Surenin ikinci bölümünde, yalnızca Allah (c.c.)'a kulluk etme vurgusu yapılırken, ana-babaya saygı, akrabaya, yoksullara ve yolculara yardım etme, cimrilikten ve israftan kaçınma gibi ilkelerin önemi üzerinde durulmuş ve bu ilkeleri ihmal edenlerin kınanacakları belirtilmiştir. Toplumun bu ilkeleri benimsemesi durumunda yardımlaşma ve kardeşlik duygularının gelişeceği ve böylece güven ve huzurun sağlanacağı vurgulanmıştır. Ayrıca, bu bölümde, fakirlik korkusuyla çocukların öldürülmemesi, zinadan sakınılması, Allah (c.c.) 'ın haram kıldığı cana haksız yere kıyılmaması, haksız yere öldürülen kişinin velisinin de aşırılığa kaçmaması, yetim malına kötü niyetle yaklaşılmasa, adaletsizlik yapılmaması, ölçü ve tartıda hile yapılmaması, kişinin bilmediği şeyin ardına düşmemesi ve kibirle yeryüzünde yürünmemesi gerektiği

¹⁰⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3/ 233-234.

¹⁰⁷ M. Kâmil Yaşaroğlu, "İsrâ Suresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 23.

¹⁰⁸ Yaşaroğlu, "İsrâ Suresi", 23.

vurgulanarak, bu tür davranışların Allah (c.c.)'ın hoşnut olmadığı davranışlar olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁹

Üçüncü bölüm, tevhid inancına vurgu yapan ifadelerle başlamaktadır. Allah (c.c.)'a kız evlat isnat edenler ve O'na başka ilahları ortak koşanlar kınanmaktadır. Daha sonra, göklerde ve yerde olan her şeyin Allah (c.c.)'ı tesbih ettiği vurgulanmış ve Hz. Peygamber'e hitap edilerek, Kur'ân okuduğu zaman kendisiyle inanmayanlar arasına gizli bir perde çekildiği, kalplerine onu anlamalarına engel olacak kılıfların konulduğu ve kulaklarına da ağırlık konulduğu ifade edilmektedir. Dördüncü bölümde (ayet 61-87), İblis'in Âdem'e secde etmekten yüz çevirip Allah'ın emrine karşı gelmesi ve insanları Allah'a imandan vazgeçirme çabası anlatılarak, onun salih kullara zarar veremeyeceği vurgulanmaktadır. Tehlike anında yalnızca Allah'a yalvaran, tehlike geçtiğinde ise Allah (c.c.)'tan yüz çeviren insanlar kınanarak, Allah (c.c.)'ın kendilerine tekrar musibet vermesinden emin olamayacakları ifade edilmektedir.¹¹⁰

Beşinci bölümde, bütün insanlar ve cinlerin bir araya gelseler bile Kur'ân'ın benzerini ortaya koyamayacakları kesin bir dille vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiği, kendilerine ilim verilenlerin Allah (c.c.)'ın ayetleri okunduğu zaman ağlayarak secdeye kapandıkları ve Kur'ân'ı dinlemenin saygılarını artırdığı belirtilmiştir. Surenin son ayetlerinde Allah (c.c.) için samimi olma ve yalnız O'na yönelme hususu üzerinde önemle durulmuştur.¹¹¹

Üçüncü bölümde ele alınan İsrâ suresinin 57. ayetinin indirilişine ilişkin bir rivayet bulunmamaktadır. Bu surenin Mekke döneminde indirildiği bilinmektedir. Ancak surede geçen bazı ayetlerin, bu arada 57. ayetin de Medine döneminde indiğine dair rivayetler bulunmaktadır.¹¹² İsrâ 57. ayet şu şekildedir: *“Onların yalvardıkları bu varlıklar Rablerine -hangisi daha yakın olacak diye- vesile ararlar; O'nun rahmetini umarlar ve azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı, sakınılacak bir azaptır.”*¹¹³

Râzi, İsrâ suresindeki ayetin nüzul sebebiyle ilgili olarak şu açıklamada bulunur: Bazıları buradaki “onlar” zamiri ile putların kastedildiğini belirtmektedirler. Ancak bu ifade doğru değildir. Çünkü tapınanların Allah'a (c.c.) yakın olmayı arzulamaları mümkündür. İsrâ suresinin 57. ayeti İsa'ya (a.s.), Üzeyir'e, meleklerle ve bazı cinlere kulluk edenler hakkında nazil olmuştur. Bahsedilen cinler zaman içinde Müslüman

¹⁰⁹ Yaşaroğlu, “İsrâ Suresi”, 23.

¹¹⁰ Yaşaroğlu, “İsrâ Suresi”, 23.

¹¹¹ Yaşaroğlu, “İsrâ Suresi”, 23.

¹¹² Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, 15/ 2.

¹¹³ el-İsrâ 17/57.

olmuşlardır. Bu ayette bahsedilenlerin hepsi Allah'a (c.c.) kulluğu yerine getirenlerdir.”¹¹⁴ Razi, bu ayetin açıklamasında, müşriklerin Allah'a (c.c.) yakınlaşmak için vesile koyduklarının, aslında Allah (c.c.) için onların da vesile aradıklarını belirterek, Mekke müşriklerinin onları ilah olarak nasıl düşünebildiklerini sorgulamaktadır.

İsrâ suresinde geçen vesile kelimesinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için önceki ayetlerin anlamları da gözden geçirilmelidir. Bir önceki ayete bakıldığında, şirk koşulan varlıkların, çağrılanların ve dua edenlerin sıkıntılarını gidermeye veya değiştirmeye güçlerinin yetmeyeceği vurgulanmaktadır. Bu ayette, Allah'tan başka yaratıcı kabul edilen varlıkların, kendilerine çağrılanların ve dua edenlerin sıkıntılarını gidermeye veya değiştirmeye güçlerinin yetmeyeceği bildirilmektedir.¹¹⁵

İsrâ 57. ayetine bakıldığında, zikredilen varlıkların hangileri olduğu ve bahsedilen vesilenin ne olduğu konusunda tefsirlerde zikredilen hususların net olmadığı görülecektir.

Taberî'nin aktardığına göre, bazı insanlar bir grup cine tapıyorlardı. Bu cinler daha sonra Müslüman oldular, ancak onlara tapan insanlar kendi inançsızlıklarında ısrar etmişlerdir. Bir diğer rivayete göre ise, bu kişiler tapındıkları cinlerin Müslüman olduklarını bile fark etmediler. Bunun üzerine ilgili ayet indirildi. Tapınılan varlıkların melekler, Üzeyir veya İsa olabileceği yönünde de görüşler bulunmakla birlikte, Taberî'ye göre, bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili en doğru rivayet, meleklerin ibadet konusu olmasıdır. Zira melekler, sürekli olarak Allah'a ibadet eden varlıklardır. Taberî'ye göre, Allah'a itaat eden ve O'na salih amellerle yaklaşmaya çalışan varlıklar olmalıdır. Bu sebeple Üzeyir ve İsa ile ilgili rivayetler doğru kabul edilmez, çünkü Üzeyir vefat etmiş, Hz. İsa ise göğe yükseltilmiştir.¹¹⁶

Melekler, kendileri Allah'ı tesbih eden varlıklar olarak bilinirler. Ancak, Taberî'nin yorumuna göre, bu varlıklar Allah'a salih amellerle yaklaşma arzusunda olan varlıklar değildir. Çünkü melekler, iradeleriyle salih amel işleyip işlememe konusunda serbest bırakılmamışlardır; yaratılışları gereği yalnızca Allah'a çeşitli şekillerde ibadet etmek için var olmuşlardır. Bununla birlikte, burada Müslüman olan cinlerin kastedilmiş olma ihtimali daha mantıklı görünmektedir. Çünkü cinlerin de insanlar gibi iradeleri vardır ve dolayısıyla, Allah'a yakın olmak amacıyla ibadet etme arzusu taşıyabilirler. Ayrıca, melekler arasında Allah'a daha yakın olmak için bir yarış söz konusu değildir; oysa insanlar ve cinler, iradeleriyle Allah'a daha fazla yaklaşmak için ibadet ederler ve bu yönde istekli bir çaba gösterirler; bu dünyada bir imtihan içerisindeyler. Zâriyât

¹¹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 20, 358.

¹¹⁵ el-İsrâ 17/57.

¹¹⁶ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, 14/ 628-632.

surelerinde Rabb (c.c.), yaratmış olduğu insanları ve cinleri yalnızca kendisine kulluk etmeleri için yarattığını ifade etmektedir.¹¹⁷ Taberî, ayette geçen "vesile" kavramının, "kurbet" yani yakınlık anlamında olduğunu belirtmektedir.¹¹⁸

Zemahşerî (ö. 538/1144), bu ayeti tefsir ederken ibadet edilmekte olan varlıkların İsa, Üzeyir, melekler veya bir cin topluluğu olduğunu ifade etmektedir. Onun bakış açısına göre, vesile geçtiği kısımda Allah (c.c.)'a yaklaşma anlamına geldiği gibi, Allah (c.c.)'a iyice yaklaşma mevzusunda çaba sarf etmek anlamına da gelmektedir. Bu yakınlığı sağlayabilmek için de hayrı ve iyiliği artırmak ve itaat etmek gerekmektedir. Kendileri Allah (c.c.)'a yaklaşmayı dileyen varlıklara yaratıcı gözüyle bakılması doğru değildir.¹¹⁹

Râzî'ye göre bu ayetin inme sebebi, müşriklere belirli konularda cevap vermektir. Müşrikler, kendilerinin Allah'a ibadet etmeye layık olmadıklarını iddia ederek, "Biz, Allah'a yaklaşmak için O'nun kulları olan meleklerle ibadet ediyoruz" demişlerdir. Hatta bu meleklerin heykellerini yaparak onlara ibadetle meşgul olmuşlardır. Râzî, Allah'ın bu ayetle onların batıl düşüncelerini reddettiğini vurgular. Ayette bahsedilen ibadet edilen varlıkların putlar olmadığını, çünkü Allah'a yakın olma vasfının putlara değil, meleklerle uygun olduğunu belirtir. Bu nedenle, Râzî bu ayetin, meleklerle ibadet eden kişiler hakkında indirildiğini daha kuvvetli bir rivayet olarak değerlendirir ve İsa, Üzeyir, ya da cinlere ibadet edenlerle ilgili rivayetleri daha zayıf görüşler olarak aktarır. Râzî'ye göre, ibadet edilecek varlıklar, insanlara zararları ortadan kaldırabilme ve faydalar sağlayabilme yeteneğine sahip olmalıdır. Ancak, bu ibadet edilen varlıklar ister melekler, ister cinler, ister İsa, ister Üzeyir olsun, hiçbiri insanlara zararları engelleyemediği gibi, fayda da sağlayamazlar. Bu nedenle, onların ilah olmaları mümkün değildir. Müşrikler sürekli dua etmelerine rağmen, dualarına cevap alamamışlardır. Râzî, Allah'ın melekleri yarattığını ve O'nun kudretinin, yarattığı meleklerin gücünden çok daha üstün olduğunu vurgular. Allah'ın kudreti kusursuzdur, meleklerin gücü ise sınırlıdır. Râzî, vesilenin meleklerle ilgili olduğunu düşündüğü için, meleklerle ilgili sorulabilecek soruları da yanıtlar. Ona göre, melekler Allah'a isyan etmeyen varlıklar olmalarına rağmen, Allah'tan korkarlar. Râzî, bu görüşünü Enbiyâ Suresi 29. ayetine dayandırır. Bu ayete göre, melekler kendilerini ilah olarak ilan etmiş olsaydı, Allah onları cehennemle cezalandırırdı. Eğer ibadet edilen varlıklar peygamberler ise, peygamberlerin de ibadet

¹¹⁷ ez- Zâriyât 51/56.

¹¹⁸ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, 14/ 628-632.

¹¹⁹ Zemahşerî, *el Keşşâf*, 2/ 673.

edilmeye layık varlıklar olmadığını, çünkü onların da yalnızca Allah'a ibadet etmek ve O'na yakınlaşmak istediklerini belirtir.¹²⁰

Ra'd suresi 13. ayette bahsedildiği gibi “Gök gürültüsü Allah (c.c.)’ı överek tenzih eder; O’nun korkusundan dolayı melekler de buna katılır. Onlar Allah (c.c.) hakkında tartışıp dururken O, yıldırımlar gönderip bunlarla dilediğini çarpar. O’nun azabı pek şiddetlidir.”¹²¹ Müfessirler gök gürültüsünün Allah (c.c.)’ı tesbih etmesini birkaç türlü yorumlamışlardır:¹²²

a) Burada tesbih (Allah (c.c.)’ın noksansızlığının ifade edilmesi) gerçeklik anlamında kullanılmıştır; *her şey gibi gök gürültüsü de Allah (c.c.)’ı tesbih eder, fakat insanlar onun dilini anlayamazlar* (İsrâ 17/44).

b) Gök gürültüsünün burada Allah (c.c.)’ı tesbih etmesi mecaz anlamdadır. Gerçekte Allah (c.c.)’ı tesbih eden, gök gürültüsünü işitip yağmur bekleyen Allah (c.c.)’ın kullardır; gök gürültüsü kulların tesbihine sebep oluşturduğu için tesbih ona isnat edilmiştir.

c) “Gök gürültüsü” anlamına sahip olan ra'd kelimesi bir meleğin ismidir ve işitilen ses de o meleğin tesbihidir.

Gök gürültüsünün doğası açıktır; meleklerin tesbihi ayrıca ifade edilmiştir. Gök gürültüsünün tesbihini, tüm yaratılmışların tesbihi içinde anlamak önemlidir. Evet, bütün yaratılmışlar, yaratıcının büyüklüğünü, yüceliğini ve mutlak kusursuzluğunu –fiilleri ve varlıkları aracılığıyla– dile getirmektedir.¹²³

Ra'd suresinin 13. ayeti, Razî'nin bu görüşünü desteklemektedir. Allah (c.c.)'a yaklaşmak ve yakınlığı artırmak için salih ameller işlemek, kulluk etmek, irade sahibi olmayan meleklerden çok insanlara ve cinlere uygun davranışlardır.

Kurtubî, Buhârî'de bahsedilen İbn Mes'ud rivayetini diğer rivayetlerden daha belirgin hale getirmektedir. Bu rivayete göre, ayetin inme sebebi şu şekildedir: Araplardan bazıları bir grup cine ibadet ediyordu. Ancak bu cinler daha sonra Müslüman oldular, fakat onlara ibadet eden insanlar, bu değişimin farkına bile varmadılar. Bunun üzerine ayet indirildi. Ayetin ikinci inme sebebi olarak da İbn Mes'ud'dan aktarılan bir rivayete göre, Arap müşriklerinden bazıının meleklerle ibadet etmeleri belirtilmiştir. Ayrıca, İbn Abbas ve Mücahid, bu ayetin Üzeyir ve İsa'ya tapanlarla ilgili olduğunu ifade

¹²⁰ Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, 20/ 356-357.

¹²¹ er- Ra'd 13/13.

¹²² Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 3/ 278., Ra'd 13/13.

¹²³ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 3/ 278.

etmektedirler, çünkü bu varlıklar Allah'a yaklaşmayı arzulayan kimseler olarak görülmektedir.¹²⁴

Beyzavî, 56. ayette dua edilen varlıkların melekler, İsa (a.s.) ve Üzeyir (a.s.) olduğunu belirtmektedir. Bu varlıklar, insanları hastalık, fakirlik ve kıtlık gibi sıkıntılardan kurtarmaya güç yetiremeyen varlıklardır. Melekler, Hz. İsa ve Üzeyir, zaten Allah'a itaatle yaklaşmak isteyen, O'nun azabından korkan ve rahmetini uman varlıklardır. Bu durumda, kendileri Allah'a ibadet eden bu varlıkların ilah olarak kabul edilmeleri mantıksızdır.¹²⁵

İbn Kesîr (ö. 774/1373) Taberî'de rivayet edilen cinlerle ilgili olan nüzul sebebini kabul etmektedir.¹²⁶ Şevkanî, müşriklerin melek suretlerinden oluşan putlara tapıyor olabileceklerini, Ehl-i kitabın bir kısmının ise İsa, Meryem ve Üzeyir'e ibadet ediyor olabileceklerini ifade eder. Bir görüşe göre ise Araplardan bir kısmının bir cin grubuna ibadet ettiği söylenir. Ayet, bu varlıkların zaten Allah (c.c.)'a yaklaşmayı istediklerini, dolayısıyla onların ilah olamayacaklarını bildirir. Aynı zamanda, bu varlıkların insanlara fayda sağlama veya zararları ortadan kaldırma gücüne sahip olmadıkları da vurgulanmaktadır. Bu varlıklar, faydaların elde edilmesi ve zararların bertaraf edilmesi konusunda tamamen Allah'a muhtaç olan varlıklardır. Bu nedenle, onların ilah olarak kabul edilmeleri mümkün değildir.¹²⁷

Zemahşerî, Râzî ve Şevkânî gibi müfessirler, bu bağlamda Allah'tan başka ilah edinilen varlıkların melekler olduğunu belirtmektedir. Müşrikler, tapındıkları putları ve heykelleri meleklerin sembolleri olarak görür ve bu araçlar vasıtasıyla meleklerle ibadet ettiklerini iddia ederlerdi. Ancak ayet, bu batıl inancın ne kadar temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır; zira melekler de dahil olmak üzere, hiçbir varlık Allah'ın yardımı ve yaratması olmadan kendisini zarardan koruyabilecek güce sahip değildir.

57. ayetin baş kısmına farklı şekillerde mana verilse de Zemahşerî'nin tercih ettiği açıklamayı dikkate alarak ayet tefsir edilmeye çalışıldığında, Zemahşerî'nin açıklaması şöyledir: “Onların tanrı diye taptığı (melekler gibi) varlıkların bizzat kendileri Allah (c.c.)'a vesile ararlar... Yani onların Allah (c.c.)'a en yakın olanları bile O'na daha da yaklaşmak için yol aradığına göre en uzak olanlar da elbette arayacaktır. Bu iki ayetin, Hz. İsa'yı tanrılaştıran Hristiyanlar ve benzeri kitâbî din mensuplarıyla ilgili olduğu da ifade edilmektedir. Ancak bu uzak bir ihtimaldir. Çünkü bu surenin indiği Mekke'de

¹²⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 10/ 279.

¹²⁵ Kadı Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevil* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013), 3/ 259.

¹²⁶ İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 5/ 88.

¹²⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 3/ 281-283.

kayda değer bir Hristiyan topluluğu bulunmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte ayetlerin içeriği, o tür bâtıl inançları da reddetmektedir.”¹²⁸

Muhammed Esed’in *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir* kitabında İsrâ 57. ayete şu şekilde yer verilmiştir: “*Aslında, onların bu yalvarıp yakardıkları(ve böylece azizleştirdikleri, tanrılaştırdıkları şahsiyetlerin) kendileri-içlerinden O’na en yakın olanları(bile)-Rablerinin yakınlığını kazanmaya çalışırlardı; hem de O’nun rahmetini umup azabından korkarak: çünkü O’nun azabı gerçekten sakınılması gereken bir şeydir!*” Muhammed Esed anlamında vermiş olduğu ‘O’na en yakın olanları(bile)’ lafzını ‘yani, peygamberlerin de meleklerin de en büyükleri’ şeklinde yorumlamaktadır.¹²⁹

Kuşeyrî (ö. 465/1072), ibadet edilen varlıkların (melekler, İsa, ve Üzeyir gibi) kendi başlarına insanlara fayda veya zarar verme gücüne sahip olmadığını vurgular. Bu varlıkların hepsi, Allah’a itaat ederek, O’nun lütfunu umarak, rahmetini arzulayarak ve azabından korkarak Allah’a yaklaşmaya çalışan varlıklardır. Dolayısıyla, bu varlıkların insanlardan belaları uzaklaştırma gücü olmadığını ifade eder. Kuşeyrî, fakirin fakirle birleşmesi durumunda fakirliğin artacağını, körün körü kılavuzluk etmesi hâlinde ise her ikisinin de kuyuya düşeceğini belirterek, yaratılan bir varlığın diğer bir yaratılan varlığın mabudu olamayacağını savunur.¹³⁰

Mâide 35. ayet ve İsrâ 57. ayetlerin dışında tevessül ve vesile kavramları kelime olarak ayetlerde geçmesede konu olarak birçok ayette temas edilmektedir. Örneğin Tevbe 119. ayet: “*Ey iman edenler! Allah (c.c.)’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun*”¹³¹; Bakara 34. ayet: “*Derken, Adem (vaha yoluyla) Rabbinden birtakım kelimeler aldı, (onlarla amel edip Rabbi’ne yalvardı. O da) bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz o, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır*”¹³²; Nisâ 64.ayet: “*Biz her peygamberi sırf, Allah (c.c.)’ın izni ile itaat edilmek üzere gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah (c.c.)’tan günahlarının bağışlamasını dileseler ve Peygamber de onlara bağışlama dileyseydi, elbette Allah (c.c.)’ı tövbeleri çok kabul edici ve çok merhametli bulacaklardı*”¹³³ bunlardandır.

Yusuf suresinin 97-98. ayetlerinde Hz. Yakup’un oğullarının babalarından tevessülde bulunmasını istedikleri görülmektedir: “*Ey babamız! Bizim günahlarımızın affını dile! Çünkü biz gerçekten hata ettik*” dediler. Ya’kûb, “*Sizin için biraz sonra*

¹²⁸ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsir*, 3/ 495-496.

¹²⁹ Esed, *Kur’ân Mesajı Meal-Tefsir*, 693.

¹³⁰ Atilla Yargıcı, “İki Ayet Çerçevesinde Vesile Kavramına Farklı Tefsirlerin Yaklaşımları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2016), 24.

¹³¹ et-Tevbe 9/119.

¹³² el-Bakara 1/34.

¹³³ en-Nisâ 4/64.

*rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O çok bağışlayan, pek esirgeyendir” dedi.*¹³⁴ Hz. Yakub’un oğulları, babalarına yaptıkları suçları itiraf etti ve günahlarının affedilmesi için Allah (c.c.)’a dua etmesini istediler. Ancak Yakub’un kalbi hala kırıktı ve affettiği işareti verse de Allah (c.c.)’a dua etmek için acele etmedi; ya sabah vaktini ya da aralarında barışmayı beklemeyi ya da bir süre incinmişliğini hissettirmeyi tercih etmiştir.¹³⁵

Münâfikûnsuresi 5. ayette Peygamber’in müminler için olan bağışlanma dileğinden dolayısıyla tevessül den söz edilmiştir: *“Onlara “Gelin, Allah (c.c.)’ın resulü sizin için bağışlama dilesin” dendiğinde başlarını çevirirler ve büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün.”*¹³⁶ Münafıklar, iman ettiklerini iddia ederken veya Resûlullah ve Müslümanlara karşı yaptıkları kötü söz ve davranışları inkar ederken, bu beyanlarını yeminlerle pekiştirmeye çalışsalar da, Allah katında bu ifadeler yalnızca kendi kendilerini aldatmaya yarar. Ancak bu açıklamalar ve yeminler sayesinde bir süreliğine Müslümanlar arasında kabul görebilirler. Gerçek niyetleri ile sözlerinin tutarsız olduğunu davranışlarıyla ortaya koyan bu kişiler, iradelerini bu yönde kullanarak iman ışığını kendi elleriyle kalplerinden uzaklaştırmışlardır. Bu nedenle, Allah tarafından kalplerinin mühürlenmesini hak ederler. Böylece artık yaptıkları işin doğasını anlama, vicdan muhasebesi yapma ve Allah’ın insana bahsettiği en büyük nimet olan akıl yeteneği ile davranışlarını ahlaki açıdan değerlendirme kabiliyetlerini kaybederler.¹³⁷ Münâfikûn suresi 6. ayette belirtilen münafıkların bağışlanma kapısının kapandığı ifadesini, 5. ayetin açıkladığı bağlamda değerlendirmek ve bu sonucun, kendi bağınazlıkları ve ısrarlı tercihleri nedeniyle olduğunu anlamak önemlidir. Münafıkların cehennem en derinliklerine atılacakları ifade edilen ayetlerde bile, tövbe eden ve içtenlikle teslim olanların bir istisna olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Bu kişiler, Allah’ın büyük ödülleriyle layık gördüğü müminlerle birlikte olma şansına sahip olacaklardır. Bu durum, Allah’ın merhametinin ve affediciliğinin bir göstergesi olarak kabul edilir.¹³⁸

Seb’e suresi 22-23. ayetlerde de şöyle buyurulmuştur: *“De ki: “Allah (c.c.)’tan başka ilahlarını çağırın ve görün, onlar ne göklerde ne de yerde zerre kadar bir güce sahiptirler. Onların Allah’a hiçbir ortaklık koymaları da yoktur; çünkü Allah (c.c.), onlara hiçbir yardımcıya ihtiyaç duymaz.” Allah (c.c.)’ın izin vermediği hiç kimse için şefaât fayda sağlamaz. Sonunda kalplerinden korku giderildiğinde, “Rabbimiz ne buyurdu?” derler. Onlar da şu cevabı verirler: “Hak olanı buyurdu. O yücedir,*

¹³⁴ Yûsuf 12/97-98.

¹³⁵ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 3/ 256-257.

¹³⁶ el-Münafikûn 63/5.

¹³⁷ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 5/ 357.

¹³⁸ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 5/ 357.

uludur.”¹³⁹ Önceki ayetlerde verilen örnekler ve yapılan uyarılardan çıkarılması gereken sonuç, şirkin her türünün yanlışlığına odaklanmaktadır. 23. ayette canlandırılan sahne ve "sonunda kalplerinden korku giderilince" şeklinde tercüme edilen kısım ile ilgili olarak çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bazı müfessirlere göre, ayetin anlamı şu şekildedir: “Nihayet ahirette müşriklerin kalplerinden korku giderildiğinde melekler, onlara şöyle sorar: "Dünyadayken Rabbiniz size ne söylemişti? "Onlar, "Hak olanı söylemişti" derler ve gerçeği kabul etmenin artık bir fayda sağlamayacağı bir zamanda bile gerçeği itiraf ederler.”¹⁴⁰

Ayetten, âhirette şefaatiçi olma veya şefaati alma umudu taşıyanların bir endişe ve heyecan dönemi yaşayacakları ve izin verilmesinin uzun bir bekleyişten sonra gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. İzin verildiğinde korkuları ortadan kalkar, birbirlerine sevinçle haber verirler ve "Rabbiniz ne buyurdu?" diye sorarlar... ¹⁴¹ Taberî, farklı görüşleri aktarırken ve konuyla ilgili rivayetlere dayanarak şu tercihi yapar: Allah (c.c.)'ın katında sadece O'nun şefaati için izin verilenlerin şefaati fayda sağlamaktadır. Allah (c.c.)'ın bu yönde izin verdiğini duyan kişi büyük bir heyecan duyar, sonunda bu heyecan yatıştığında "Rabbiniz ne buyurdu?" diye meleklerle sorar... ¹⁴²

Tasavvufi tefsirler arasında öne çıkan eserlerden biri olan İsmail Hakkı Bursevî'nin "Rûhu'l-Beyân"ı, farklı bir perspektif sunmaktadır. Diğer müfessirlerden farklı olarak, Bursevî'nin eserinde vesile kavramı, hakikat alimleri ve tarikat şeyhleri olarak tanımlanmaktadır. Çünkü ona göre, Allah (c.c.)'a ulaşmanın yolu bu kişilerden geçmektedir, zira onlar olmadan Allah (c.c.)'a ulaşamaz. İnsan, peygamberlerin ve velilerin rehberliği ve mürşidin yönlendirmesiyle hareket ederse, nefsinden kurtulur, perde aradan kalkar ve böylece Allah(c.c.)'a ulaşır.¹⁴³

İslam alimleri arasındaki çeşitlilik, yukarıda özetlenen tefsirlerdeki farklı görüşlerle uyum içindedir. Ancak Şia'dan gelen bir bakış açısı, vesileyi sadece Peygamber ve Ehl-i Beyt olarak tanımlar. Onlara göre, sadece Peygamber ve Ehl-i Beyt aracılığıyla dua etmek mümkündür.¹⁴⁴

Ayetlerde özellikle dikkat edilmesi gereken husus ayetin siyak- sibak ilişkisini ve nüzul sebebini dikkat almaktır. Yukarıdaki örneklerde tevessül ve vesilenin terim olarak kullanıldığı ayetlerin nüzul sebeplerine yer verilmektedir. Mâide 35. ayet ve İsrâ 57.

¹³⁹ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4/ 433.

¹⁴⁰ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4/ 433.

¹⁴¹ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4/ 433.

¹⁴² Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4/ 433.

¹⁴³ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 2/ 388.

¹⁴⁴ Şeyh Ebu'l-Futûh er-Râzî, *Rûhu'l-Cinân ve Rûhu'l-Cenân* (Tahran: 1352), 4/ 191.

ayetlerin dışındaki ayetlerin nüzul sebeplerine yer verilmeyerek konunun dağılmasını engellenmek hedeflenmektedir.

Diğer yandanele alınması gerekli olan bir diğer konu da tevessül ve vesile kavramını araştırırken bu konunun hassasiyeti gereği müfessirlerin karşılıklı birbirlerini suçlamalarına, tarizlerine ve eleştirilerine rastlanmaktadır. Bunlar bazı zamanlarda sınırı aşarak küfürlü ifadelerle kadar gitmektedir. Böyle suçlayıcı tavırların ilmi meselelerin çözümüne hiçbir katkı sağlamak yerine aslında daha fazla zorlaştıracak bilgisinden hareketle, böyleithamlardan fazla bahsetmekten imtina edilmiştir.

Sonuç olarak, tevessül-vesile konusuna genel olarak bakıldığında müfessirlerce zorlu bir konu olarak değerlendirildiği söylenebilir. Vesile ayetleri sahabeler döneminde çok iyi anlaşıldığı için kendi aralarında ihtilafa düşmeyip bu konu üzerinde konuşmamışlardır. İlk dönem tefsirlerine bakıldığında kendi aralarında bu konu üzerinde ayrılığa düşmedikleri görülmüştür. İbn Teymiyyenin bu meseleyi bir çerçeveolarakincelemesiyle müfessirlerde kendi aralarında bu ayetleri tartışmaya başlamışlardır.

1.5. Temel İslam İlimlerinde Tevessül

1.5.1. Tefsir

Tefsir, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması ve açıklanması sürecidir. Tevessül, Kur'ân ayetlerinde doğrudan belirtilmemiş olmakla birlikte, dolaylı olarak bazı ayetlerde işaret edilmiştir. Mâide suresi 35. ayette, "*Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve O'na yaklaştırmaya vesile arayın*"¹⁴⁵ ifadesi, birçok müfessir tarafından tevessülün meşruiyetine delil olarak kabul edilmiştir.

İbn Kesir bu ayetin tefsirinde, Allah'a yaklaşmak için peygamberler ve salih kimseler aracılığıyla yapılan duaların makbul olduğunu belirtir. İbn Kesir'e göre, Allah'a yaklaşmak için vesile aramak, kişinin dua ve ibadetlerinde daha başarılı olmasına yardımcı olur. Ayrıca, Zemahşeri de "*el-Keşşaf*" adlı tefsirinde, bu ayeti Allah'a yaklaşma yollarını araştırmak ve O'na ulaşmak için çeşitli vesileler aramanın önemini vurgular.¹⁴⁶

1.5.2. Hadis

Hadis ilmi, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) sözlerini, fiillerini ve onaylarını inceleyen bir disiplindir. Tevessül konusu, hadislerde çeşitli rivayetlerle desteklenmiştir.

¹⁴⁵ Mâide, 5/35.

¹⁴⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 1/568.

Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim'de yer alan bir hadiste, Hz. Ömer'in yağmur duasında Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) amcası Abbas'a tevessül ettiği anlatılır. Bu hadis, Peygamberimizin (s.a.v.) vefatından sonra bile onun yakınlarının Allah'a dua ederken bir vesile olarak kullanılabileceğini göstermektedir.¹⁴⁷

Tirmizi'de yer alan bir hadiste ise, bir sahabenin gözlerinin açılması için Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) tevessül ettiği ve duasının kabul olduğu rivayet edilir. Bu hadis, sahabe döneminde tevessülün yaygın olarak kabul edilen ve uygulanan bir ibadet şekli olduğunu gösterir.¹⁴⁸ Ayrıca, İmam Nevevî, "el-Ezkâr" adlı eserinde, tevessülün dua ve ibadetlerde meşru bir yol olduğunu vurgular.¹⁴⁹

1.5.3. Fıkıh

Fıkıh, İslam hukuku ve ibadetlerini düzenleyen bir ilim dalıdır. Fıkıh alimleri arasında tevessülün meşruiyeti konusunda geniş bir kabul vardır. Hanefi, Şafii, Maliki ve Hanbeli mezheplerinin çoğunluğu, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) ve salih kimselere tevessül etmenin caiz olduğunu belirtmiştir.

Hanefi mezhebinin önde gelen alimlerinden İmam Serahsi, "el-Mebsut" adlı eserinde, Peygamber Efendimize (s.a.v.) tevessül etmenin meşru olduğunu ve bu yolla yapılan duaların kabul edildiğini belirtir.¹⁵⁰ Şafii mezhebinin kurucusu İmam Şafii, "el-Ümm" adlı eserinde, Peygamberimizin (s.a.v.) kabri başında dua etmenin ve ondan şefaath dilemenin caiz olduğunu savunur.¹⁵¹ İmam Nevevî, "el-Mecmu" adlı eserinde, tevessülün dua ve ibadetlerde meşru bir yol olduğunu vurgular.¹⁵² Hanbeli mezhebinin önde gelen alimlerinden İbn Kudame, "el-Muğni" adlı eserinde, Peygamberimize (s.a.v.) ve salih kimselere tevessül etmenin caiz olduğunu belirtir.¹⁵³

1.5.4. Kelam

Kelam, İslam inanç esaslarını sistematik bir şekilde ele alan ve savunan bir ilimdir. Kelam alimleri arasında tevessül, Allah'ın birliği ve tekliği (tevhid) ile ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Eş'ari ve Maturidi kelam ekolleri, tevessülün Allah'tan başkasına ibadet anlamına gelmediğini savunur.

¹⁴⁷ Buhari, İstiska, 3; Müslim, İstiska, 8.

¹⁴⁸ Tirmizi, Daavat, 119.

¹⁴⁹ İmâm Nevevî, *el-Ezkâr* (İstanbul: Semerkand Yayıncılık, 2022), 92.

¹⁵⁰ İmam Serahsi, *el-Mebsut*, trc. Cevat Akşit (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, ts.), 10/ 31.

¹⁵¹ İmam Şafii, *el-Ümm* (Kahire: Daru'l-Vefa, 1990), 233.

¹⁵² İmam Nevevî, *el-Mecmu'* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1996), 8/ 274.

¹⁵³ İbn Kudame, *el-Muğni* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986), 2/ 171.

Eş'ari kelmacıları arasında yer alan İmam Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, "*el-İbane*" adlı eserinde, tevessülün meşru bir ibadet şekli olduğunu ve Allah'a yaklaşma yollarından biri olduğunu belirtir.¹⁵⁴ Maturidi kelmacılarından İmam Maturidi, "*Kitabü't-Tevhid*" adlı eserinde, tevessülün Allah'a yakınlaşma amacı taşıdığını ve Allah'tan başkasına ibadet anlamına gelmediğini savunur.¹⁵⁵

İbn Teymiyye, "*el-Fetava el-Kubra*" adlı eserinde tevessülün bazı formlarını kabul ederken, aşırı tevessül uygulamalarını eleştirir. Ona göre, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) ve salih kimselere tevessül etmek meşru olmakla birlikte, bu ibadetin Allah'a ortak koşma (şirk) anlamına gelecek şekilde yapılmaması gerekmektedir.¹⁵⁶

1.5.5. Tasavvuf

Tasavvuf, İslam'ın manevi boyutunu ve Allah'a yakınlaşmayı hedefleyen bir ilimdir. Tevessül, tasavvuf pratiğinde önemli bir yer tutar. Sufiler, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ve salih zatların ruhaniyetinden istifade ederek Allah'a yakınlaşmayı amaçlar.

İmam Rabbani, "*Mektubat*" adlı eserinde, tevessülün tasavvufi eğitimdeki önemini vurgular. Ona göre, mürşitler aracılığıyla Allah'a ulaşmak, kişinin manevi yolculuğunda önemli bir adımdır.¹⁵⁷ Abdülkadir Geylani, "*el-Gunye*" adlı eserinde, tevessülün Allah'a ulaşmanın meşru bir yolu olduğunu ve bu yolla yapılan duaların kabul edildiğini belirtir. Geylani, salih kimselerin manevi etkisiyle yapılan duaların daha makbul olduğunu savunur.¹⁵⁸

Ayrıca, İbn Arabi, "*Fütihat-ı Mekkiyye*" adlı eserinde, tevessülün tasavvuf pratiğindeki önemini vurgular. Ona göre, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) ve evliyallahın manevi etkisi, müridlerin Allah'a daha yakın olmasına yardımcı olur.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, *el-İbane* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990), 215.

¹⁵⁵ Ebu Mansur İmam Maturidi, *Kitabü't-Tevhid* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1970), 320.

¹⁵⁶ İbn Teymiyye, *el-Fetava el-Kubra* (Kahire: Daru'l-Hadis, 2005), 265.

¹⁵⁷ İmam Rabbani, *Mektubat* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1988), 87. Mektup.

¹⁵⁸ Geylani, Abdülkadir, *el-Gunye* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1995), 288.

¹⁵⁹ İbn Arabi, *Fütihat-ı Mekkiyye* (Kahire: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1998), 3/ 231.

İKİNCİ BÖLÜM

TEVESSÜL ÇEŞİTLERİ

Tevessül ve vesile konusu, hayatın pratik alanında uygulamaları ile anlatılan bu bölümde, ayetlerin yanı sıra hadis metnlerinin ışığında ele alınacaktır. İnsanların dünya yaşamında uyguladıkları örneklerin çoğu, Peygamberin öncülüğünde ortaya çıkmıştır, bu nedenle tevessül ve vesilenin uygulama kısmında hadis metnlerinin önemi büyüktür. alimlerin çoğu, bu kavramları tefsir ederken hadis metnlerini delil olarak kullanmaktadır.

Vesile ve tevessül konusu, diğer dinlerde de ele alınan konulardan birisidir. Bu konunun alimler tarafından sürekli olarak tartışılmasının başlıca nedenlerinden biri, elde edilen verilerin yoruma açık olup, kesin bir şekilde test edilememesi ve geleceğe dair bilinmeyen bilgileri içermesidir.

Bir müslümanın yaşamında tevessül ibadetinin çeşitli türleri bulunmaktadır. Doğru yolu arayan bir kişinin, meşru tevessül ile tevhid ilkesine aykırı olan gayri meşru tevessül arasındaki farkı bilmesi önemlidir. Bu farkı anlayabilmek için temel iki ölçüt bulunmaktadır ki bunlar Kur'ân-ı Kerim ve sünnettir.

Vesilenin uygulama biçiminde görüş farklılıkları bulunmaktadır. Örneğin, "peygamberimizin yüzü suyu hürmetine" ifadesi peygamberle tevessülü ifade ederken, "Kabe'nin, Mekke'nin, Medine'nin hürmetine" ifadesi ise yer ile tevessülü örneklendirmektedir.

Aslında Mâide suresinin 35. ayetinde vesile kavramından maksat salih ameldir. Sufi alimler genellikle bu ayeti yorumlayarak vesilenin salih amelle birlikte salih kişileri de içerdiğini ifade etmişlerdir. Subkî gibi bazı alimler, vesilenin salih amelle birlikte salih kişileri de içine aldığını ilk defa söyleyen kişiler arasındadır.¹⁶⁰ İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) *Rûhu'l-Beyân* adlı eserinde, Zâhid Kevserî (ö. 1372/1952) *Maḥḥu't-teḥavvül fî mes'eleti't-tevessül* eserinde ve Abdullah el Hânî (ö. 1279/1862) *es-Sa'âdetü'l-ebediyye fîmâ câ'e bihi'n-Naḥşibendiyye* eserinde, bu yorumu desteklemişlerdir. Bahsedilen alimlerin amacı tevhid ilkesine zarar vermek değildir.

Meşru tevessül ve gayrimeşru tevessül ayrımının yanı sıra kevni tevessül ve şer'i tevessül olarak da ayırım yapılmıştır. Kevni vesile, insanın arzuladığına ulaşmak için Allah (c.c.)'ın yaratmış olduğu şeylere sarıldığı vesiledir. Su, insanın susuzluğunu giderirken yemek, açlığını giderir; elbise, bedeni sıcaktan ve soğuktan korur; otomobil,

¹⁶⁰ Subkî, *Şifai's-Sekam*, 357.

bir yerden bir başka yere ulaşmayı sağlar. Bu, insanların ortak olarak kullandığı vesilelere örnektir ve kevnî vesile olarak adlandırılmaktadır.¹⁶¹

Şer'i tevessül meselesi, Allah (c.c.)'ın şeriatında, yani Kur'ân-ı Kerim'de ve Peygamberin sünnetinde beyan edilen yoldur. Bu, sadece Allah (c.c.)'a ve Peygamberine itaat eden müminlere ait bir özelliktir. Örneğin, ebedi olarak cehennemden kurtulup cennete girmenin vesilesi olan ihlasla tasdik edilen şهادettir: "La ilahe illallah, Muhammeden Rasulullah". Başka bir örnek ise, sıla-i rahim yaparak ömrün ve rızık bereketini artırmaktır.¹⁶² Bunun gibi örneklerin deney ve duyular yoluyla kanıtlanamadığı, ancak şeriatın ilkelerine uyulmasıyla tespit edildiği bilinmektedir.

Kevnî ve şer'i vesilelerin meşru olup olmadıklarını anlamamanın tek yolu, bu konudaki Kitap ve Sünnet'teki delilleri aramaktır. Herhangi bir kevnî sebebe başvurma caiz olmasının iki yolu vardır: Birincisi, mubah olması; ikincisi ise istenen gaye için sabit olmuş olması veya en azından zann-ı galip (insanın zannına galip gelmiş olması). Şer'i vesilenin caiz olması için ise şeriatı sabit olması yeterlidir.¹⁶³

Mesela şans bilet oyunlarında hayvanın gaybı bildiğine dair kullanılması ne akılcı ne de geçerlidir ve kevnî olarak da batıldır. Bu durum akıl ve deneylerle ispatlanmıştır. Şer'i bakımdan da bu, küfür ve sapıklıktır.¹⁶⁴

Kabul edilen meşru kevnî meselelere, kazanç ve rızık temini için alışverişi, ticareti, ziraatı ve kiraya vermeyi örnek verebiliriz. Haram olan kevnî vesilelere ise, faiz elde etmek için verilen krediler, satışlarda aldatma, hırsızlık, kumar, içki ve heykel ticareti gibi örnekler verilebilmektedir.¹⁶⁵

Allah (c.c.), Müslümanları din ve dünya işlerinde büyük küçük demeden her konuda insanlara emanet olarak gönderdiği Kur'ân-ı Kerim ve sünnete uymaları gerektiğini ayetinde bildirmektedir: *"Ey iman edenler! Allah (c.c.)'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah (c.c.)'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir."*¹⁶⁶

Allah (c.c.)'a itaat, "O'nun Kur'ân-ı Kerim'de ve elçisinin tebliğ mahiyetindeki söz ve davranışlarında ortaya çıkan emir ve iradesine uymak" demektir. Rasûlullah'a itaat, öncelikli olarak tebliğ ettiği Kur'ân ve sünnete uygun davranmakla ilgilidir. Ancak burada

¹⁶¹ Elbânî, *et-Tevessül*, 50.

¹⁶² Elbânî, *et-Tevessül*, 49.

¹⁶³ Elbânî, *et-Tevessül*, 56.

¹⁶⁴ Elbânî, *et-Tevessül*, 56.

¹⁶⁵ Elbânî, *et-Tevessül*, 54.

¹⁶⁶ en-Nisâ 4/59.

"ve" bağlacı ile yetinilmeyip "İtaat ediniz" emrinin Rasûlullah için de tekrar edilmesi, ona itaati sadece Kur'ân vahyine uymakla sınırlı tutmayıp, onun tüm davranışlarının örnek alınmasını ve tüm emirlerinin yerine getirilmesini içerecek şekilde genişletildiğini gösterir. Sahâbe, Rasûlullah'ın dini veya bağlayıcı olmadığını belirttiği ya da karîneler yoluyla bu sonuca vardıkları emirler dışında, tüm emir ve isteklerini "Ona itaat, dini bir görevdir" bilinciyle yerine getirmiştir. Bu süreçte de, itaatle ilgili ayet ve hadislerle birlikte, Allah'ın elçisinin gönderiliş amacı, kendisine verilen görevler ve onun örnekliliğini bildiren naslara dayanmışlardır.¹⁶⁷

Teveşül konusu ibadet ve akideyle ilişkili bir meseledir. Bu sebepten bu konuyu incelerken Kur'ân-ı Kerîm'den, sünnetten ve icmadan deliller olması gerekmektedir. Ehl'i sünnet alimleri teveşülü iki kısma ayırmaktadır: Meşru teveşül ve gayri meşru teveşül.

2.1. Meşru Teveşül

Kur'ân'ı Kerîm'in indirilme sürecinde Mekke ve Medine dönemi incelendiğinde Mekke döneminde daha çok tevhid ilkesi ve inançlar üzerinde durulmuştur. Medine döneminde ise inanılan inançlar doğrultusunda uygulamalar daha ön plandadır. Peygamberimiz, İslam'ın temelini attığı Mekke yıllarında tevhid inancını ve inanç temellerini ön planda tutmuştur. Bunun sebebi İslam'dan önceki cahiliye düşüncesine karşı Müslümanların inançlarını sağlam, doğru bir temel üzerine oturtmaktır.

Peygamberimiz on üç yıl Mekke'de geçirdiği zaman boyunca inanç temelini sağlamlaştırdıktan sonra hicret etmiş ve ömrünün on yılını geçireceği Medine'de daha çok ibadetlere, insan yaşamındaki uygulamalara yönelik Müslümanlara öğretmenlik yapmıştır. Medine döneminde sahabeler tevhid ve şirk sınırını çok net bir şekilde ve titizlikle korumuşlardı. Bu sebepten yaşamlarındaki uygulamalarda örnek olarak aldıkları Peygamberimizin sözlerini, davranışlarını birebir takip etmeye çalışmışlardı. Bu süre zarfında geçimlerini sağlayabilmek için sahabeler kendi aralarında anlaşarak sırayla Peygamberimizin yanında kalırdı. Her bir sahabe, Peygamberin yanında şahit olduğu her şeyi diğer Müslümanlara aktarırdı.

Teveşülün önemli uygulama alanlarından biri kabir ziyaretleridir. Asr-ı Saadet döneminde, Hz. Peygamber'in öğrettiği şekilde kabir ziyaretleri gerçekleştirilirdi: Kabristana edep ve saygı içinde girilir, topluca selam verilir, kabirlerde yatanlara dualar edilir ve hatta orada bulunan dirilere bile dualar edilirdi. Ziyaretlerin amacı, ölümler için

¹⁶⁷ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 2/ 86-89.

affedilmeyi dilemek ve onların durumundan ibret almak üzerine kuruluydu. Yani, hiç kimse kendi çıkarları için orada dua etmez, kabirde yatanlardan herhangi bir talepte bulunmazdı. Bir ihtiyaç duyulduğunda ya kişi kendi duasını eder ya da Rasulullah'tan dua etmesini isterdi.¹⁶⁸ Sahabenin bu konudaki yaklaşımı, tevhid inancına aykırı olmadığından, kabirlerde yatanlardan istekte bulunma veya duaların orada kabul edileceğini dileme gibi meselelerde herhangi bir sorun yaşamamışlardır. Bu konulara ilişkin tartışmalar, sahabe döneminden sonra ortaya çıkmıştır.¹⁶⁹

Meşru tevessülün birkaç çeşidi olduğundan bahsedilebilir. İlerleyen kısımda sayacağımız tevessül çeşitlerinin hemen hemen hepsi de gerek Hz. Peygamber (s.a.v.) gerekse de onun ashabından sahih şartları taşıyan rivayetler yoluyla günümüze kadar aktarılmıştır. Bu ümmetin âlimlerinin kahir ek seriyeti bazı tevessül çeşitlerinin meşru ve câiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Âlimler meşru tevessülün çeşitlerinin; Allah'ın isim ve sıfatlarıyla, salih amel ile ve salih kişilerin duasıyla yapılan tevessül olduğu konusunda görüş birliği etmişlerdir. Buna göre, niyet ve amel bütünlüğü içinde, İslam'ın ruhuna uygun olan, tevhid ilkesine zarar vermeyen ve bidatlardan uzak durarak Allah'a yakınlık sağlama amacı taşıyan davranışlar, farklı şekillerde değerlendirilir¹⁷⁰.

Meşru tevessül; kulu Allah (c.c.)'a yakınlaştıran ve –mendup ya da mubah olsun- O'nun izin verdiği her türlü vesiledir.¹⁷¹ Diğer bir ifadeyle meşru tevessül; ister söz, ister fiil, isterse itikat şeklinde olsun Allah (c.c.)'ın sevdiği ve razı olduğu farz ya da müstehap ibadetlerle O'na yaklaşmaktır.¹⁷² Meşru tevessül alimlerin ittifakı ile üç farklı türü vardır:

1. Allah (c.c.)'a, O'nun güzel isimleriyle ve yüce sıfatlarıyla tevessül etmek
2. Salih amellerle Allah (c.c.)'a tevessül etmek
3. Salihlerin duasıyla Allah (c.c.)'a tevessül etmek

Tevessül meselesi, Peygamberimizin döneminden günümüze kadar incelendiğinde, birçok bid'atin karıştığı bir mesele olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, meşru ve gayrimeşru tevessüllerin birbirinden ayrılması oldukça önem taşımaktadır. Gayrimeşru tevessüllerin çeşitliliği göz önüne alındığında, öncelikle hedef deliller bulunan meşru tevessülü doğru bir şekilde anlamak gerekmektedir.

Buradan çıkarılan iki önemli nokta bulunmaktadır. İlki, tevessülün meşru olmasıdır ki bu, Kitap ve sünnetten sahih bir delil ile bilinebilmektedir. Diğeri ise, tevessülün, sahih

¹⁶⁸ Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat* (Konya: Selçuk Üniversitesi, 1986), 443.

¹⁶⁹ Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat*, 443.

¹⁷⁰ İhsan Koçak, "Ulemâ ve Sûfiler Arasında Tartışmalı Bir Konu Olan Tevessül Konusuna Dair Delillerin Değerlendirilmesi", *Genç Atebe Dergisi*, 4 (Aralık 2023), 30-31.

¹⁷¹ Abdullah b. Abdulhamid el- Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, trc. Dr. Mustafa Öztürk (İstanbul: Guraba Yayınları, 2013), 45.

¹⁷² el- Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 45.

bir kevnî sebep ile olup istenen sonuca ulaştırmasıdır.¹⁷³ Şimdi sırasıyla meşru tevessül çeşitlerine değinelim.

2.1.1. Allah'ın Esmâ-i Hüsnâsı ve Yüce Sıfatlarıyla Tevessül Etmek

İnsanın varlık aleminde değerli olmasını sağlayan yaratıcısı Allah (c.c.), insandan kendisine dua etmesini ve O'ndan yardım dilemesini istemektedir. Bu durum, insanın dünya hayatında aciz olduğunu, her şeyin yaratıcısının Allah (c.c.) olduğunu ve başta dua olmak üzere salih ibadetlerle insanın yaratıcısını unutmaması gerektiğini ayetlerle ifade edilmektedir.

Dua, küçüğün büyüğe, acizin güçlüye ihtiyaç ve arzusunu iletmesi anlamına gelmektedir.¹⁷⁴ Başka bir ifadeyle dua, ruhun Allah (c.c.)'a yönelmesi, kalbin Allah (c.c.) ile iletişime geçmesi ve kul ile Allah (c.c.) arasında bir diyalogun oluşmasıdır. Bu diyalogun gerçekleşmesi için Allah (c.c.) insanı kendi varlığından haberdar etmiş ve insan, varlığını benimsediği bu yüce kudret karşısında duyduğu saygı ve ümit hisleriyle kendisinden daha üstün olan yaratıcısıyla sürekli bir irtibat kurma ihtiyacı hissetmiştir. İşte dua, bu irtibatın en samimi ve en özel aracıdır.¹⁷⁵

Ayetlere bakıldığında Mümin 60. ayette: “*Rabbınız şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir!*”¹⁷⁶ Taberî, "Bana dua edin" buyruğunu, "Bana kulluk edin; ibadeti benden başkasına, putlara veya başka şeylere değil, yalnızca bana yapın ki duanızı kabul edeyim; size rahmetimle muamele edeyim ve sizi bağışlayayım" şeklinde yorumlamıştır. Bu yorumdan, ayetteki dua kavramının ibadeti de kapsadığı anlaşılmaktadır. Ayetin devamındaki ibadetle ilgili ifade de bu yorumu desteklemektedir.¹⁷⁷

Kur'an-ı Kerîm'de, Allah (c.c.) ile kul arasındaki ilişkide en fazla vurgulanan konulardan biri de duadır. Öyle ki Kur'an, dua ile başlayıp dua ile sona ermektedir.¹⁷⁸ Yaklaşık iki yüz kadar ayette doğrudan dua konusu ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, tövbe, hamd ve tesbih gibi anlamlar içeren ayetler de dolaylı olarak dua kavramıyla

¹⁷³ Elbânî, *et-Tevessül*, 64.

¹⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/ 8.

¹⁷⁵ Saliha Bilgiç, *Konuları İtibarı İle Kur'an'da Dua* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2018), 223.

¹⁷⁶ el-Mü'minûn 23/60.

¹⁷⁷ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4/ 671.

¹⁷⁸ Kur'an'ın ilk suresi olan Fâtiha suresinde insan, Rabbine hamdden sonra ancak O'na kulluk edeceğini ve O'ndan yardım dileyceğini bildirir ve doğru yolu bulma ve sapıklığa düşmeme konusunda O'ndan yardım talep eder. Kur'an'ın son suresi olan Nas suresinde de insan her türlü kötülükten Allah'a sığındığını ifade eder.

ilişkilidir. Aynı zamanda, yüzden fazla ayette peygamberlerin, salih kulların ve salih toplulukların dualarından bahsedilmektedir. Sadece peygamberlerle alakalı olarak duâ ayetlerine bakıldığında yirmi bir ayette¹⁷⁹ Hz. Musa'nın, on yedi ayette¹⁸⁰ Hz. İbrahim'in, on altı ayette¹⁸¹ Hz. İsa'nın, on iki ayette¹⁸² Hz. Nuh'un, dokuz ayette¹⁸³ Hz. Zekeriya'nın duâlarının zikredildiği görülmektedir. Ayrıca Hz. Âdem, Hz. Lut, Hz. Şuayb, Hz. Yunus, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Eyüp, Hz. Süleyman ve Peygamberimizin duâları da Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmiştir.¹⁸⁴ Böylece Allah (c.c.), dua içeren ayetler aracılığıyla nasıl dua etmemiz gerektiği konusunda bize rehberlik etmektedir.

Allah (c.c.)'ın dualara karşılık verdiğini belirten başka bir ayette ise Rabbimizin kullarına yakın olduğu ve onların dua ettiğinde dualarına cevap verdiği ifade edilmektedir.¹⁸⁵ Allah (c.c.) ile kul arasındaki bağı samimi ve canlı bir şekilde anlatan bu ayetin yer almasının sebeplerinden biri, bir önceki ayetin sonunda Allah (c.c.)'ın emsalsiz ve olağanüstü üstünlüğünü ve azametini kullara hatırlatmak ve bunu dile getirmelerini sağlamaktır. Bu durum, akıllara şu soruyu getirmektedir: Yaratıcıya yapılacak şükür, dua ve kulluk O'nun yüceliğine nasıl ulaşır? Ayet, yaratıcının yaratılanlarla ilişkisini özetleyerek, O'nun zaman ve mekanla sınırlı olmadığını belirterek kullara bilinçli ibadetin yollarını göstermektedir.¹⁸⁶ Bu yakınlık diğer ayetlerde “*Biz ona (ölüm halindeki insana) sizden daha yakınız.*”¹⁸⁷ “*Biz ona (insan) şah damarından daha yakınız.*”¹⁸⁸ “*Allah (c.c.) kişi ile kalbinin arasına girer*”¹⁸⁹ olarak da aktarılmıştır.

Müslüman bir kulun yaratıcısına dua ederken yapacağı en hayırlı ve faydalı tevessüllerden biri, Allah (c.c.)'ın Esmâ-i hüsnâsını ve yüce sıfatlarını duasında zikretmektir. Nitekim bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “*En güzel isimler Allah (c.c.)'ındır; bu güzel isimlerle O'na dua edin, O'nun isimleri hakkında doğru inançtan sapanları kendi başlarına bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını çecekler!*”¹⁹⁰ Esmâ-i hüsnâ, "Allah'ın (c.c.) en mükemmel ve en güzel olan özelliklerine işaret eden isimleri" olarak çevrilebilir. Bu bağlamda, Allah'ın (c.c.) sıfatlarını ifade eden kelimeler de esmâ-i hüsnâ içinde yer almaktadır. Allah (c.c.), sadece Kur'ân-ı Kerîm'de kendisini 100'den

¹⁷⁹ el-Kasas 28/16-17, 21-24, 33-35.

¹⁸⁰ el-Bakara 2/126-129, 260.

¹⁸¹ el-Mâide 5/114, 118.

¹⁸² Nûh 71/21-28.

¹⁸³ Meryem 19/ 3-8.

¹⁸⁴ el-A'râf 7/23, 89; Yûsuf 12/98, 101; el-Enbiyâ 21/83, 88; en-Neml, 27/19; el-Ankebût 29/30.

¹⁸⁵ el-Bakara 2/186.

¹⁸⁶ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 1/ 283-285.

¹⁸⁷ Vâkıa 56/85.

¹⁸⁸ Kâf 50/16.

¹⁸⁹ el-Enfâl 8/24.

¹⁹⁰ el-A'râf 7/180.

fazla isimle nitelendirmiştir; ancak hadislerde O'nun başka isimlerin de kullanıldığına dair bilgilere rastlanmaktadır.¹⁹¹ Esmâ-i hüsnâ, ayetlerde ve hadislerde geçen isim ve betimlemeleri içine almaktadır.¹⁹²

Allah (c.c.)'ın sıfatlarına vurgu yapılan ayet şu şekildedir: “Allah (c.c.), O’ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaât edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O’nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.”¹⁹³

İçinde Allah (c.c.)'ın kürsüsü zikredildiği için "Ayetü'l-Kürsî" adıyla anılan yukarıdaki ayet, muhtevası ve üstün özellikleri sebebiyle dikkat çekmiş, hakkında hadisler rivayet edilmiş, çok okunmuş ve şifa ve korunmaya vesile kılınmıştır. Kelime-i şehadet ve İhlâs sureleri nasıl İslam inancının özünü içeriyor ve insanlara Allah (c.c.)'ı tanıtıyorsa, Ayetü'l-Kürsî de -onlardan daha geniş ve detaylı olarak- bu özelliği taşımaktadır.¹⁹⁴

Dua, kulun Allah (c.c.) ile iletişim kurmasıdır. Kulun Rabbi ile samimi olduğu en önemli anlardan biridir. Kul dua ederken, Allah'ın (c.c.) en güzel isimlerini ve sıfatlarını dua etmesine dahil ederek manevi gücünü ve iç huzurunu desteklemektedir.

İlah'ın (c.c.) zâtı, isimleri ve sıfatlarının zikredilmesi ve bunların, yapılan duaların kabul edilmesine vesile olarak görülmesi, meşru kabul edilen tevessül türlerinin en başında gelir.¹⁹⁵ yukarıda geçen ayetlerle birlikte Allah'ın (c.c.) güzel isimlerini anarak dua etmek; “Öyleyse Ulu Rabbinin yüce adını tenzih et.”¹⁹⁶, “Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu tenzih eyle...”¹⁹⁷ gibi ayet-i kerimelerle övülüp yüceltilmesi gerektiği emredilmektedir.

Birçok ayette Allah (c.c.) kendi isimlerinden ve sıfatlarından bahsetmiş ve onların önemini vurgulamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.) da Allah'ın (c.c.) isimlerini ve sıfatlarını dua etmede kullanmayı tavsiye etmiş ve uygulamıştır.

¹⁹¹ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 2/ 632- 634.

¹⁹² Buhârî, “Tevhîd”, 12; Müslim, “Zikir”, 5; Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 2/ 632- 634.

¹⁹³ el-Bakara 2/255.

¹⁹⁴ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 1/ 398-401.

¹⁹⁵ Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Teymiyye, *Resâil ve Fetâvâ*, thk. Muhammed Reşîd Rızâ Muhammed el-Enver Ahmed el-Baltacı (Kahire, 1992); Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed İbn Teymiyye, *Mecmûatü'r-Resâili'l-Kübrâ* (Beyrut, 1979), 54.

¹⁹⁶ Vâkıa 56/74.

¹⁹⁷ Kâf, 50/40.

Ebû Hureyre'nin rivayetine göre Hz. Âişe şöyle dedi: “Gecenin bir vaktinde Nebi (s.a.v.) yatakta yoktu. Yatakta elimle aramaya başladım. Elim aniden ayaklarına değdi. Secde ettiğini anladım. Secdede şöyle diyordu: Allah (c.c.)’ım! Senin affın ile azabından ve rızan ile gazabından sana sığınıyorum. Senin azabından rahmetine sığınırım. Benim seni övmeye takatim yetmez. Sen kendi zatını övdüğün gibisin.”¹⁹⁸

Hattâbî (ö. 388/998), hadisin anlamını açıklarken şöyle ifade etmektedir: "Bu hadiste ayrıntılı manalar bulunmaktadır. Rasulullah (s.a.v.), Allah'ın (c.c.) celalinden dolayı kendi rızasını dile getirerek O'na sığınmıştır. Aynı zamanda Allah'ın (c.c.) azabından korunmak için bağışlama sıfatını zikretmiştir. Bu durumda, rıza ve gazabın bir arada kullanıldığı görülmektedir. Azap ve bağışlama, birbirine zıt sıfatlardır ve Allah (c.c.) bu sıfatların tamamına sahiptir. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.), her birinden Allah'a sığınmıştır.”¹⁹⁹

Gazzâlî (ö. 505/1111), bu hadisten çıkarılması gereken anlamı şu şekilde açıklamaktadır: "Hz. Peygamber'in (s.a.v.) 'Affın ile azabından sana sığınıyorum' demesi, Allah'ın (c.c.) fiillerinin derinlemesine farkında olmasından kaynaklanmaktadır. Yani Allah'ın (c.c.) fiillerinden yine O'nun fiillerine sığınılmaktadır. Sonrasında, bu müşahede ile fani olmuş ve fiillerin kaynağı olan sıfatların farkındalığına yükselerek '*Senin rızan ile gazabından sana sığınırım.*' demiştir. Bu iki sıfat da Allah'ın (c.c.) sıfatlarındandır. Daha sonra, tevhid konusunda eksiklik hissetmiş ve sıfatların müşahedesinden zâtın müşahedesine yükselmiştir. Nihayetinde '*Senden yine sana sığınırım.*' diyerek dua etmiştir..²⁰⁰

Aliyyülkârî (ö. 1014/1605), hadisin yorumunu şu şekilde ifade etmektedir: "Nebî (s.a.v.), Allah'ın (c.c.) rızası ile aracılıkta bulunarak gazabından korunmuştur. Bu, Rahman sıfatıyla gazap sıfatına sığınma şeklidir. '*Senden sana sığınırım*' ifadesiyle ise Allah'ın (c.c.) zatı ve diğer sıfatlarının etkilerine sığınma talebinde bulunmaktadır. Allah

¹⁹⁸ bkz. Bir gece uyandığımda Rasulullah'ın yatakta bulamadım. Onu elimle yoklamaya başladım. Elim birden ayaklarının ortasına değdi. Ayakları dikili olduğu halde (secdede) şöyle diyordu: “Allah (c.c.)’ım! Senin rızan ile gazabından ve affın ile azabından sana sığınıyorum. Sen’den (azabından) yine sana (rahmetine) sığınırım. Ben seni övmeye takat getiremem. Sen kendi zatını övdüğün gibisin. Müslim, “Salât” 222, Ebû Dâvûd, “Salât” 4; İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salat”, 118; Nesâî, “Taharet”, 120; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî İmam Mâlik, *Muvatta* (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1418/1997), 137; Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Kahire: Müessesetü’l-Kurtuba, ts.), 1/ 96; Ebü’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed Dârekutî. *Sünen* (Beyrut: Müessesetü’r Risâle, 1425/2004), 1/ 261; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409/1988), 2/ 99; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî Beyhakî, *ed-De’âvâtü’l-Kebîr* (Kuveyt: Gîrâslî’n-Neşrve’t-Tevzî’, 1430/2009), 1/ 184-306- 507 ve 2/ 8-145.

¹⁹⁹ Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb Hattâbî, *Meâlimü’s-Sünen* (Haleb: Matbaatü’l-İlmiyye, 1352/1934), 1/ 214.

²⁰⁰ Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî Gazzâlî, *İhyâ Ulûmi’d-Dîn* (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1993), 5/ 432.

(c.c.) ile beraber hiçbir mülk sahibi yoktur ki ona sığınılsın. Bu yüzden O'ndan başka ancak O'na sığınılabilir.”²⁰¹

Peygamberimiz (s.a.v.)’in dualarından birisi de bu şekildedir: “(Ey Allah (c.c.)’ım) *Senin izzetine sığınırım. Sen ki kendisinden başka hak ilah olmayan ve ölümsüz olansın! Cinler ve insanlar ise öleceklerdir.*”²⁰² Peygamberimiz(s.a.v.)’in tevessül uygulamasına örnek duası ise bu şekildedir: “*Hissettiğim ve ileride hissetmekten çekindiğim(ağrının) şerrinden Allah (c.c.)’a ve O’nun kudretine sığınırım.*”²⁰³

Hiz. Muhammed (s.a.v.), namazda teşehhüdde esnasında bir adamın bir kişinin şu şekilde dua ettiğini duydu: “Allah (c.c.)’ım! Ya Allah (c.c.)! Sen ki birsin, teksin, Samed’sin, doğmamış ve çocuk edinmemişsin, hiçbir dengi ve benzeri olmayansın. İşte bu(isim ve sıfatlarınla) Senden günahlarımı bağışlamamı diliyorum. Şüphesiz ki Sen, çok bağışlayıcı ve pek merhametlisin.” Bunun üzerine Peygamber(s.a.v.) üç defa “O bağışlandı.” dedi.²⁰⁴

Hiz. Muhammed (s.a.v.) yine başka bir kişinin teşehhüde şu şekilde dua ettiğini duydu: “Allah (c.c.)’ım! Senin Allah (c.c.) olduğuna, Senden başka hak ilah olmadığına, tek ve Samet olduğuna, doğmamış ve çocuk edinmemiş olduğuna, denginin ve benzerinin bulunmadığına şahadet etmemi vesile kılarak Senden dilerim.” Bu duaya karşılık olarak Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Canım elinde Allah (c.c.)’a yemin ederim ki o, Allah (c.c.)’ın, dua edildiğinde icabet ettiği ve istendiğinde verdiği en büyük ismiyle (İsm-i azam’la dua edip) Allah (c.c.)’tan istekte bulundu.”²⁰⁵

Hiz. Muhammed (s.a.v.) teheccüd namazına kalktığında ettiği duaların arasından bir başka örnek dua da şu şekildedir: “Allah (c.c.)’ım! Hamd Sanadır. Sen, göklerin ve yerin Rabbisin. Hamd, Sanadır. Sen; göklerin, yerin ve onlarda bulunanların idaresini elinde bulunduransın. Hamd Sanadır. Sen göklerin ve yerin nurusun. Sözün haktır, vaadin haktır ve Senin huzuruna çıkmak da haktır. Cennet de, Cehennem de, kıyamet de haktır. Allah (c.c.)’ım! Sana teslim oldum, Sana iman ettim, Sana tevekkül ettim ve Sana yöneldim. Seninle (düşmanlarına) karşı koyarım ve Senin hükmüne başvururum. Yaptığım ve yapacağım, gizli ve aşikâr (bütün günahlarımı) bağışla. Sen benim ilahımsın, benim Senden başka ilahım yoktur. Sen, haksın ve sözün de haktır.”²⁰⁶

²⁰¹ Ebü’l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî Aliyyülkârî, *Mirkâtü’l-Mefâtih* (Beyrut: Dâru’l-Erkâm, 1996/1417), 2/ 721.

²⁰² el- Eserî, *Envau ve Ahkamu’t- Tevessül el- Meşrûve’l- Memnu’*, 50.

²⁰³ el- Eserî, *Envau ve Ahkamu’t- Tevessül el- Meşrûve’l- Memnu’*, 50.

²⁰⁴ el- Eserî, *Envau ve Ahkamu’t- Tevessül el- Meşrûve’l- Memnu’*, 52.

²⁰⁵ el- Eserî, *Envau ve Ahkamu’t- Tevessül el- Meşrûve’l- Memnu’*, 52.

²⁰⁶ el- Eserî, *Envau ve Ahkamu’t- Tevessül el- Meşrûve’l- Memnu’*, 51.

Genelde namaz kılma, zekât verme gibi hayırlı işlerin yapılmasını emreden ayetlerin sonunda gelerek, her şeyi gören ve bilen Allah'ın (c.c.), yapılacak bu güzel işleri de göreceğini ve hak edilen karşılığı vereceğini belirten Basîr ismi²⁰⁷ birkaç duâayetinde de yer almaktadır. Hz. Musa, Tâhâ Suresi'nde peş peşe gelen on ayette, peygamberlik görevini başarıyla yerine getirebilmek için gönlünün ferahlatılması, zihninin açılması, işinin kolaylaştırılması, diline açıklık verilmesi ve yakınlarından bir destekçinin sağlanması hususundaki dileklerini içten bir yakarıyla dile getirmektedir. Hz. Musa bu yakarışının sonunda 'Şüphe yok ki Sen bizi hakkıyla görensın' ifadesini kullanarak özellikle 'Basîr' ismine vurgu yapmaktadır.²⁰⁸

Tevessülün uygulandığı bir hadisi şerifte şu şekildedir: “*Kimin, sıkıntısı artarsa; 'Allah (c.c.) 'ım! Ben Senin kulunum ve erkek ve kadın kullarının çocuğuyum. Alnım Senin elinde, benim hakkımda Senin hükmün geçerlidir. Hakkımdaki takdirin de adalettir. Senin kendini adlandırdığın veya kullarından herhangi birine öğrettiğin yahut Kitabında indirdiğin ve kendi katında gayb ilmi dahilinde tutmayı dilediğin ne kadar ismin varsa onlarla Kur'ân'ı kalbimin baharı, gönlümün nuru, hüznümü giderici ve kederimi yok edici kıl. ' derse, Allah (c.c.) onun kederini ve hüznünü giderir, o hüznün yerine bir çıkış yolu verir.*”²⁰⁹

Hz. Meryem, inzivaya çekildiği yerde karşısında Cebrâil'i insan suretinde görünce, o anda ki korkusunun giderilmesi için 'Senden Rahmân'a sığınırım' demesi oldukça dikkat çekicidir. Hz. Meryem'in Rahmân ismini zikretmesinin iki sebebi olabilir: Birincisi, Hz. Meryem, Allah'ın (c.c.) rahmetine delâlet eden bu isimle Allah'a sığınarak acizliğini dile getirmiş ve kendisine görünen kişiden kendisine merhamet etmesini ona hatırlatmıştır. İkincisi, Hz. Meryem, karşısına çıkan bu sıkıntıdan kendisini koruması için Allah'ı Rahmân ismiyle överek O'nun hususi rahmetini celbetmek istemiştir.²¹⁰ Hz. Meryem, en zor durumunda Allah'ın (c.c.) Rahmân ismiyle aracı olmayı seçerek O'nun sonsuz rahmetine sığınmış ve kendisini karşılaştığı tehlikeden korunmak için dua etmiştir.²¹¹

İbn Abbas'tan gelen bir rivayette Hz. Muhammed (s.a.v.), sıkıntı anlarında şöyle dua ederdi: “*Azim ve Halim olan Allah (c.c.) 'tan başka hak ilah yoktur. Arş'ın yüce Rabbi*

²⁰⁷ Basîr; “Gören, hiçbir şey kendisinden saklanamayan, bütün işlerin gizliliklerini çok iyi bilen, yapılanları zaptedip muhafaza eden zât” demektir. (Kurtubî, *el-Câmi' liahkâmi 'l-Kur'ân*, 2/ 261.) Allah'ın ilim sıfatını teyit edici bir nitelik taşıyan “Basîr” ismi Kur'ân'da yirmi dokuz yerde tek başına yalın olarak zikredilmiş olup, on yerde Semî ve beş yerde de Habîr gibi, doğrudan ilimle bağlantılı olan isimlerle birlikte kullanılmıştır.

²⁰⁸ Mehmet Altın, “Esmâ-i Hüsnâ İçerikli Duâ Ayetlerinin Tahlili”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Ocak 2020), 389.

²⁰⁹ Elbânî, *et-Tevessül*, 68.

²¹⁰ Âlûsî, *Rûhu 'l-meânî*, 16/ 76; Bursevî, *Rûhu 'l-Beyân*, 5/ 322.

²¹¹ Altın, “Esmâ-i Hüsnâ İçerikli Duâ Ayetlerinin Tahlili”, 388.

Allah (c.c.)'tan başka hak ilah yoktur. Göklerin ve yerin Rabbi, Arş'ın Kerim Rabbi olan Allah (c.c.)'tan başka hak ilah yoktur."²¹²

Hiz. Muhammed (s.a.v.), Allah (c.c.)'ın 'Esmâ-i hüsnâ' şeklinde adlandırılan doksan dokuz ismini ezberleyerek bunların hukukuna riayet eden kişinin selamete cennete gireceğini belirtmektedir. Bu husustaki rivayet şu şekildedir: "Allah (c.c.)'un doksan dokuz –yüzden bir eksik ismi vardır ki kim bunları ezberleyip gereğini yerine getirirse cennete girer." ²¹³

Yukarıda bahsedilen ayetler ve hadisler, kulun Allah'la (c.c.) iletişiminde isim ve sıfatlarının önemini vurgulamaktadır. Kulun hüznünün giderilmesi, sevincinin şükürü, hayırlı rızık, günahlarının affı gibi isteklerinde Allah (c.c.)'ın en güzel isimlerini ve sıfatlarını duasında kullanması tevessüle örnek olarak kabul edilebilir.

Esmâ-i hüsnâ, insanın Rabbi ile bir iletişim kanalı olmaktadır. İnsan, ihtiyacı ve çözülmesini istediği probleme göre Allah'ın güzel isimlerinden biriyle dua eder. Mesela, Allah (c.c.)'tan rızık isteyen kişi, Allah (c.c.)'a affedici sıfatı ile yalvarmaz, Rezzâk ismiyle yalvarır. Tövbe ederken yaratma sıfatı ile değil de Tevvâb ismiyle dua eder. Böylece kul, ihtiyacını Allah (c.c.)'a sunarken, o ihtiyacın ilgili olduğu isme yer verir. Peygamberler, dualarının çoğunda, istekleriyle uyumlu olacak şekilde esmâ-i hüsnâya yer vermişlerdir. Örneğin, Hiz. İbrahim ile Hiz. İsmail, Ka'be'yi inşa konusunda yaptıklarının sırf Allah'ın rızası için olduğunu dile getirirken dualarını esmâ-i hüsnâdan Semî-Alîm isimleriyle bitirmişlerdir. Tövbelerinin kabul buyrulmasını istediklerinde ise Tevvâb-Rahîm isimleriyle dualarını sonlandırmışlardır.²¹⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de yaklaşık iki yüz kadar ayette doğrudan duâ konusu işlenmektedir. Bunun yanında tövbe, hamd ve tesbih gibi manalar içeren ayetler de dolaylı olarak duâ kavramı ile alakalıdır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de yüzden fazla ayette peygamberlerin, salih kulların ve salih toplulukların duâlarından söz edilmektedir. Allah (c.c.) duâ konusunu Kur'ân'da işlemiştir. Bu modellerden biri, duâ ayetlerinin birçoğunun sonunda esmâ-i hüsnânın zikredilmesidir. Ayrıca, Allah (c.c.)'ın isim ve sıfatlarıyla duâ etmenin Kur'ân'ın bir tavsiyesi olduğu fark edilecektir. Bu durum, birçok duâ ayetinde esmâ-i hüsnânın önemine dikkat çekilmesine neden olmuş ve bu konuda birçok müfessir geniş izahatlar yapmıştır.²¹⁵

²¹² el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 51.

²¹³ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 53.

²¹⁴ el-Bakara 2/127-129.

²¹⁵ Altın, "Esmâ-i Hüsnâ İçerikli Duâ Ayetlerinin Tahlili", 401.

Dua, ibadetlerin en yücesi ve en faziletlisidir. Hatta kulun yapmış olduğu ibadetin başı ve özüdür. Bahsedilen ayetlere ve hadislerle bakıldığında, sahabeler ve sahabelerden sonra gelen nesiller dua ibadetinin sadece Allah (c.c.)'a yapılan bir ibadet olması gerektiğini belirtmişlerdir. Dua ibadetinin Allah (c.c.)'tan başkasına yapılması caiz olmamakla birlikte, başkasına yapılan duanın Allah (c.c.) katında da değeri yoktur. Bu münasebetle Allah (c.c.) bir ayetinde şöyle buyurmaktadır: *“Mescitler yalnız Allah (c.c.)’ındır. O halde Allah (c.c.) ile birlikte başkasına da tapmayın. Allah (c.c.)’ın kulu O’na ibadet etmek üzere kalktığında üstüne çıkarcasına etrafına üşüşüyorlar. De ki: “Ben kendisine hiç kimseyi ortak koşmaksızın yalnız rabbime yakarıp kulluk ederim.”*²¹⁶

Allah (c.c.)’a kulluk şuuruyla yaşayan bir Müslümanın, Allah (c.c.)’a yakın olmak için dua vesilesini doğru kullanması gerekmektedir. Dua vesilesinin yanlış kullanımı kulu şirke sürükleyebilir. Dua vesilesinde dikkat edilmesi gereken, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in ve ayetlerde bahsedilen doğru dua etme yöntemlerinin kullanılmasıdır. Müslüman alimler, duada Allah (c.c.)’ın isimlerini ve sıfatlarını kullanmanın caiz olduğu konusunda ittifak etmektedirler.

2.1.2. Kulun Salih Amelleri ile Tevessül Etmesi

Müslümanın salih amellerle Allah'a (c.c.) yönelerek tevessül etmesi, âlimler tarafından meşru kabul edilen bir tevessül çeşididir. Salih amelle tevessül etmenin örneklerine geçmeden önce "amel" kavramının doğru anlaşılması önemlidir. Sözlükte "iş, çaba, eylem, çalışma" gibi anlamlara gelen amel, "canlı bir varlığın amacı doğrultusunda yaptığı eylem" olarak tanımlanır. Bu nedenle amel, fiilden daha spesifik bir anlam ifade eder. Çünkü fiil, amaçsız ve bilgisiz olarak yapılan eylemleri de kapsar. Ayrıca dini metinlerde "amel" terimi giderek "emir, tavsiye veya yasaklara konu olan, sonunda ceza veya mükâfat bulunan tutum ve davranış" anlamını kazanmıştır. Bu sayede, insanın her türlü eylemi için kullanılan "fiil" terimine göre daha dar bir kapsamı vardır.²¹⁷

Salih amel, dünya hayatında faydalı ve Allah (c.c.) katında makbul olan amelleri ifade eder. Salih amel, Allah'ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmanın yollarından biridir. Müslüman kul, Rabbinin hoşnutluğunu kazanmak amacıyla niyet ederek yaptığı faydalı ve güzel her amel, Rab ile arasına bir vasıta olabilir. Dua eden kişi, işlediği amel vesilesiyle Allah'tan (c.c.) korktuğunu, O'nun rızasını ve O'na itaati her şeyden üstün

²¹⁶ el-Cin 72/18-20.

²¹⁷ İsfahânî, *el-Müfredat*, 282.

tuttuğunu ifade etmektedir. Ardından, duasında Rab'bine tevessülde bulunması, bu duanın daha etkili ve hızlı bir şekilde kabul edilmesi için en uygun yoldur.²¹⁸

Allah'ın (c.c.) ayetlerinin birçoğunda salih amelin önemine vurgu yapılmaktadır. Örneğin Kehf 110. surede şöyle buyrulur: “*De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir insanım. Şu var ki bana, ilâhınızın, sadece bir ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, dünya ve ahiret için faydalı işler yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.*”²¹⁹ Ayette, Allah'a (c.c.) yönelik tevhid inancına vurgu yapılarak, kişinin Allah'a (c.c.) ulaşmayı umut etmesi halinde salih ameller yapmasının tavsiye edildiği belirtilmektedir.

Sâlih amel olarak bir işin değerlendirilebilmesi için; a) Sâlih ameli yapan kişinin müslüman olması, b) Sâlih ameli iman gereği olarak yapması, c) Kur'an'a ve Sünnete uygun olması, d) Tam bir ihlas veya iyi bir niyetle yapılması gerekir.²²⁰

İmanın merkezi kalp olarak kabul edildiğinden sâlih amel onun dışı yansıyan boyutunu ifade eder. Kur'an-ı Kerîm Allah (c.c.) bu konuda Nuh'un (a.s.) oğlunun durumunu bize haber vermektedir. “*Nûh Rabbine seslenip şöyle dedi: “Rabbim! Şüphesiz oğlum da âilemdendir. Senin va’din elbette gerçektir. Sen de hükmedenlerin en iyi hükmedenisin.” Allah (c.c.), “Ey Nûh! O asla senin âilenden değildir. Onun yaptığı, iyi olmayan bir iştir. O halde hakkında hiçbir bilgin olmayan şeyi benden isteme. Ben sana cahillerden olmamanı öğütlerim” dedi. Nûh, “Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum” dedi.*”²²¹

“*Kim inkâr ederse, inkarı kendi aleyhinedir. Kimler de sâlih amel işlerse, ancak kendileri için (cennette yer) hazırlarlar.*”²²² Allah (c.c.), sâlih ameli küfrün karşıtı olarak ele almış ve iman ederek güzel işler yapanların cennete gireceklerini bildirmiştir. Allah (c.c.), birçok ayette müminlere, iman edip sâlih amel işleyenler olarak hitap etmektedir.²²³

Salih amelin, Allah'ın (c.c.) katında değerini gösteren bir başka ayet ise şu şekildedir: “*İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.*”²²⁴ Ayetin öncesinde, dünyada Allah'a (c.c.) ortak koşanların olumsuz örnekleri verildikten sonra, bu ayette iman eden ve iyi davranışlar sergileyen kişilerin olumlu özellikleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede Allah

²¹⁸ Elbânî, *et-Tevessül*, 69.

²¹⁹ el-Kehf 18/110.

²²⁰ İsmail Karagöz, *Kur'an'a Göre İnsana Verilen Görev ve Değer* (İstanbul: Çelik Yayınları, 1996), 218.

²²¹ Hûd 11/45-47.

²²² Rum 30/44.

²²³ Bakara 2/277; Yunus 10/9; Hûd 11/23.

²²⁴ Meryem 19/96.

(c.c.), kendisine iman eden kullarına bir sevgi oluşturacağını, yani onları hem kendisinin hem de diğer insanların seveceğini ifade eder. Böylece müminler arasında kardeşlik ve sevgi duygularının gelişmesi sağlanacak ve Rahman ismiyle anılan merhameti ve rahmeti bol olan Allah (c.c.), bu durumu müjdelemiştir.²²⁵

Allah (c.c.) ayetlerinde salih amel karşılığında vereceği nimetleri de şu şekilde belirtmiştir: *“İman eden ve iyi işler yapanlara, kendileri için zemininden ırmaklar akan cennetler bulunduğu müjdesini ver. Onlara cennetteki meyvelerden biri rızık olarak her sunulduğunda, ‘Bu daha önce de bize rızık olarak verilendir’ derler. O kendilerine, benzer şekilde verilmiştir. Aynı zamanda orada kendileri için tertemiz eşler de vardır ve orada onlar sonsuza kadar kalıcıdırlar.”*²²⁶

Müminler için 'iyi işler' anlamına gelen amel-i salih, dünya ve ahirette yararlı olan her türlü işi, davranışı ve tutumu kapsayan geniş bir kavramdır. Allah'ı (c.c.) tanıyan ve O'nun bildirdiklerine vakıf olan kullar, O'na kulluk etmek için başka bir teşvike ihtiyaç duymazlar; çünkü huzur ve mutluluğu ibadetlerinde bulurlar. Ancak, bu irfan ve şuur eksik olduğunda teşvik gerekli hale gelir. Teşvik, itaatsizliğin sonucunda alınacak cezaları belirtmek veya itaat edenlere verilecek ödülleri açıklamak suretiyle yapılabilir. Önceki ayetlerde kullar ibadete davet edilmiş ve inkarcıların karşılaştıkları korkunç sonuçlar vurgulanmıştır; burada ise itaat edenlerin alacakları ödüller belirtilmektedir. Kur'an ve hadislerde teşvik olarak açıklanan ödüller arasında cennet, çeşitli nimetler, ilahi güzelliğin görülmesi ve 'rıdvan' (Allah'ın rızası) yer alır; yani Allah (c.c.), kullarına hoşnut olduğunu bildirerek imtihanın sona erdiğini ve başarılı olduklarını müjdeler. Bu ayette bahsedilen ödül ise cennettir; oradaki nimetler, eşler ve ebediyen orada kalacak olmanın sevinci müjdelenmektedir.²²⁷

Alimler tarafından salih amel, kul ile Rabbi arasında vesile kabul edilmiş ve şu ayetlere dayandırılmıştır: *“İbrâhim İsmâil’le birlikte o evin (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyordu: Ey rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuzdan, onlara senin ayetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi.”*²²⁸

²²⁵ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 3/ 620- 621.

²²⁶ el-Bakara 2/25.

²²⁷ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 1/ 90-92.

²²⁸ el-Bakara 2/127- 128- 129.

Kur'ân-ı Kerîm, dünya ve ahiret saadetine yollarını gösterir. Bu sebeple, Kur'ân'ın emrettiği veya tavsiye ettiği tüm güzel ameller, vesile niteliği taşır. Asıl tevessül ise bu güzel amellere sarılmak ve onları yerine getirmeye gayret etmektir. Bu konuda Kur'ân'da birçok ayet bulunmaktadır. Mâide 35. ayeti tekrar hatırlatarak, bu ayetlerden bazılarını zikretmek gerekmektedir.²²⁹ Müfessirler, Mâide 35. ayetinin tefsirinde oradaki "vesile"den kastın salih amel olduğunu belirtmişlerdir. Bu hususa birinci bölümde değinilmişti. Konuyla ilgili diğer örnek ayetler şunlardır: *“(Bu nimetler) ‘Ey rabbimiz! Biz gerçekten iman ettik, günahlarımızı bağışla, bizi ateş azabından koru’ diyenler, sabredenler, doğruluktan şaşmayanlar, huzurda boyun bükenler, hayır yolunda harcama yapanlar ve seher vakitlerinde Allah (c.c.)’tan bağışlanma dileyenler (içindir).”*²³⁰ *“Kullarım arasında, ‘Rabbimiz! Biz iman ettik; bizi affet, bize acı! Sen merhametlilerin en üstünüsün’ diyen bir kesim de şüphesiz vardı.”*²³¹ *“İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rableri onlara, inanmaları sebebiyle yol gösterir; nimetlerle dolu cennetlerde onların bulundukları yerin altından ırmaklar akar.”*²³² *“Ve onlar rablerinin rızasını elde etmek için sabreden, namazı dosdoğru kılan, kendilerine rızık olarak verdiklerimizden Allah (c.c.) yolunda gizli açık harcayan, kötülüğü iyilikle savan kimselerdir. İşte dünya hayatının güzel sonu (cennet) sadece onlarındır.”*²³³ *“Kim izzet isterse bilmeli ki izzet tamamıyla Allah (c.c.)’a aittir. Güzel sözler O’na yükselir; rızasına uygun iş ve davranışları da O yüceltir. Sinsi sinsi kötülük tasarlayanlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzakları altüst olur.”*²³⁴

Son olarak bu ayette de amelle tevessüle vurgu yapılmaktadır: *“Rabbimiz! Sen kimi ateşe sokarsan hiç şüphe yok onu rezil etmiş olursun. Zalimlerin hiç yardımcıları yoktur. Rabbimiz! Doğrusu biz ‘Rabbimize inan!’ diyerek, imana çağıran bir davetçiyi işitip iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi sil ve bize iyilerin ölümünü nasip et. Rabbimiz! Peygamberlerin aracılığıyla bize vaad ettiklerini ver bize; kıyamet gününde bizi rezil etme. Sen asla sözünden caymazsın.”*²³⁵

Yukarıda bahsedilen ayetlerin yanı sıra, hadislerde de salih amelin vesile olarak kullanıldığına dair rivayetler bulunmaktadır. Örneğin, Bureyde İbnü'l-Hasib (r.a)'ın naklettiği şu hadis, bu konuya işaret etmektedir: *“Allah (c.c.) Rasulü(s.a.v.) bir kişiyi ‘Allah (c.c.)’ım! Senin, kendinden başka hak ilah olmayan Allah (c.c.) olduğuna iman*

²²⁹ Çalışkan, Kur'ân-ı Kerîm'e göre Tevessül ve Vesile, 43.

²³⁰ Âl-i İmrân 3/16.

²³¹ el-Mü'minûn 23/109.

²³² Yûnus 10/9.

²³³ er-Ra'd 13/22.

²³⁴ Fâtır 35/10.

²³⁵ Âl-i İmrân 3/192 -193-194.

ettiğimi, senin Ehad ve Samed olup doğmamış ve doğrulmamış olduğunu, Sana denk hiç kimsenin de olmadığını Sana arz ederek Senden istiyorum' derken duydu ve şöyle buyurdu: Allah (c.c.)'den, istenildiğinde vereceği, dua edildiğinde icabet edeceği en yüce istemiyle istedi."²³⁶ Rivayet edilen hadis-i şerifte, bir kişi Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarını anarak, dua ettiği gibi 'iman' amelini de dua içerisinde dile getirerek Yaratıcısından istekte bulunmuştur.

Sünnet delillerinden bir başka örnek ise Abdullah b. Ömer (r.a) tarafından aktarılan 'mağara kıssası' hadisidir: “Peygamber (s.a.v.)'den dinledim, o şöyle diyordu: ‘Sizden önceki(ümmetlerden) üç kişi bir yolculuğa çıktılar. Geceyi geçirmek için bir mağaraya girdiler. Derken dağdan bir kaya yuvarlandı ve mağaranın ağzını, üzerlerine kapattı. Bunun üzerine şöyle dediler: ‘ Bizi buradan salih amellerinizi vesile kılarak Allah (c.c.)’a dua etmekten başka hiçbir şey kurtaramaz.’ İçlerinden biri şöyle dua etti: ‘Allah (c.c.)’ım! Benim çok ihtiyar bir annem ve babam vardı. Onlardan önce ne aileme ne de hizmetçilerime akşam sütlerini içirirdim. Günün birinde bir iş için uzaklara gittim. Onlar uyuyuncaya kadar da dönemedim. Akşam sütlerini onlar için sağıp hazırladım; fakat onları uyumuş buldum. Onlardan önce aileme ve hizmetçilere ondan içmeyi hoş görmedim. Bu nedenle elimde süt kabı olduğu halde onların uyanmalarını bekledim. Ta fecir doğana kadar. Bu esnada annem-babam uyandılar ve sütlerini içtiler. Allah (c.c.)’ım! Eğer bu işi senin rızan için yapmışsam bu kayadan çektiğimiz bir sıkıntıyı bizden uzaklaştır’ Kaya bir parça açıldı; fakat çıkılacak kadar değildi.”

Rasulullah(s.a.v.) devamla şöyle buyurdu: “ İkincisi şöyle dua etti: ‘ Allah (c.c.)’ım! Amcamın bir kızı vardı ki onu herkesten çok seviyordum. Onunla nefsanî arzumu tatmin etmek istedim; fakat o bu teklifimi kabul etmedi. Derken bir kıtlık senesi darda kalınca bana başvurdu. Ben de kendisini bana teslim etmesi şartıyla ona yüz yirmi altın verdim. Kabul etti. Ben tam ona sahip olacakken ‘ (Nikâh) hakkını yerine getirmedikçe (bekâret) mührümü bozmanı sana helal etmiyorum’dedi. O böyle diyince kendisiyle ilişkiye girmekten kaçındım ve onu bütün insanlardan daha çok sevdiğim halde ondan uzak durdum. Verdiğim altınları da ona bıraktım. Allah (c.c.)’ım! Eğer bunu sırf Senin rızanı kazanmak için yapmışsam, içinde bulunduğumuz sıkıntıyı üzerimizden kaldırı. Kaya parçası biraz daha açıldı, ancak yine de oradan çıkamıyorlardı.”

Devamla Rasulullah(s.a.v.) şöyle buyurdu: “Üçüncüleri de şöyle dua etti: ‘Allah (c.c.)’ım! Ben bir zamanlar ücretli işçiler çalıştırdım. Hepsinin ücretlerini ödedim. Fakat içlerinden birisi ücretini alamadan çekip gitti. Öyle ki o ücret artıp çoğaldı. Bir müddet

²³⁶ Elbânî, et-Tevessül, 70.

sonra o adam yanıma geldi ve ‘ Ey Allah (c.c.)’ın kulu, ücretimi öde’ dedi. Ben de ona, ‘Şu gördüğün develer, inekler, koyunlar ve kölelerin hepsi senin ücretindedir’ dedim. O da ‘ Ey Allah (c.c.)’ın kulu, benimle alay etme’ dedi. Ben, ‘ Seninle alay etmiyorum(hepsi senindir)’ dedim. Bunun üzerine malların hepsini aldı ve önüne katıp götürdü, geride hiçbir şey bırakmadı. Allah (c.c.)’ım! Eğer bunu Senin rızanı kazanmak için yapmışsam, içinde bulunduğumuz sıkıntıyı defet.’ Kaya, mağaranın ağzından kaydı ve onlar da yürüyerek çıktılar.”²³⁷

Rivayet edilen hadiste, üç mümin, başlarına gelen musibetin şiddeti arttıkça, bu musibeti başlarından defetmenin Allah'ın (c.c.) göstereceği yoldan başka bir yolla mümkün olmadığını anlamışlardır. Bunun üzerine, ihlaslı bir şekilde Allah'a (c.c.) yönelerek dua etmişlerdir. Dualarında, daha önceden Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için yaptıkları salih amelleri dile getirmişlerdir. Onlar, zor günlerinde de rahatlık günlerinde yaptıkları amelleri gerçekleştirdiklerinden dolayı, Allah (c.c.) da onlara yardım etmiştir.

Bu hadiste bahsedilen üç mümin, salih amelleri ile Allah'a (c.c.) tevessülde bulunmuşlardır. Birincisi, annesine ve babasına yapmış olduğu iyiliği ve onlara duyduğu merhameti sadece Allah'ın (c.c.) rızası için yapmıştır. Allah (c.c.), bu salih ameli kabul ederek başlarına gelen musibeti hafifletmiştir. İkincisi, bir erkeğin bir kadını sevmesi ve onu elde etmek istemesine rağmen, kadının Allah'ı (c.c.) hatırlatması üzerine yanlışından vazgeçmiştir. Allah (c.c.), bu salih ameliyle başlarındaki musibeti hafifletmiştir. Üçüncüsü, işçisinin hakkını koruyarak onun adına çalışıp kazandığı malı artırmıştır. İşçisi ücretini istediğinde bile, bu malların tamamının ona ait olduğunu ısrarla savunmuştur. Allah (c.c.), bu doğru ve adil davranışıyla ona yardım ederek onları zor anlarında kurtarmıştır.

Hız. Eyüp (a.s) peygamberin durumunu anlatan şu ayetin ifade ettiği gibi, kulun Allah'a (c.c.) muhtaç olduğunu belirtmesi de salih amellerle tevessül örneğidir.²³⁸: “Eyyûb’u da an! Hani rabbine, “Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün” diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.”²³⁹

²³⁷ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 61.

²³⁸ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 61.

²³⁹ el-Enbiyâ 21/83-84.

Hız. Eyüp (a.s), peygamber olmasına rağmen başına gelen dertler karşısında şikayet etmemiş, Allah'a (c.c.) hamd ve senalarda bulunarak sıkıntısını ifade etmiştir. Bu davranışı üzerine Allah (c.c.), onun sıkıntısını gidermiştir. Allah'a (c.c.) muhtaç olduğunu bildiren bir başka örnek ise Hız. Musa'nın iki kadının davalarını sulayıp gölgeye çekildiği zaman yaptığı duadır: "Musa, onların hayvanlarını suladı ve sonra gölgeye çekilip, 'Ey Rabbim! Bana lütfedeceğin her türlü hayra muhtacım!' diye dua etti."²⁴⁰ Kızlar, Musa'nın sorusu üzerine kendilerinin güçsüz olduklarını ve babalarının da ihtiyar olduğunu belirterek dolaylı bir şekilde yardım talep etmişlerdir. Hız. Musa'nın, "Ey Rabbim! Bana lütfedeceğin her türlü hayra muhtacım!" şeklindeki duasından, o sırada kendi de yalnız ve desteksiz kaldığı, yardım ve himayeye muhtaç olduğu anlaşılmaktadır.²⁴¹

İşlenilen sâlih amel ile tevessül edildiğinde Allah'a (c.c.) bir vesileyle tevessülde bulunulmuş olur. Nitekim Rabbimiz de bizden bunu istemektedir: "Ey iman edenler! Allah'tan (c.c.) korkun ve O'na yaklaşmaya vesile arayın." Ayette geçen "vesile", bazı âlimler tarafından "iman ve sâlih amel" şeklinde yorumlanmıştır.²⁴² Sâlih amel ise akıl ve din bakımından iyi, güzel ve hayırlı görülen iş ve davranışlardır. Buna göre bir mü'min, "Allah'ım (c.c.) Sana imanım ve sevgim, peygamberine olan bağlılığım, senin rızan için yaptığım şu iş vesilesiyle, şu davranışım hürmetine duamı kabul eyle, beni bağışla, şu ihtiyacımı gider" ve benzericümlerle tevessülde bulunarak dua edebilir. Kur'an-ı Kerim'de bu tür bir tevessülün caiz oluşuna delil olan pek çok ayet-i kerime vardır.²⁴³ Ayeti kerimelerden anlaşıldığına göre vesileden maksat, iman edip rızasına uygun ameller yaparak Allah'a (c.c.) manevî bakımdan yaklaşmaya çalışmaktır. Nitekim Kur'an'da mü'minlere sabır ve namazı vesile yaparak Allah'tan (c.c.) yardım istemeleri emredilmektedir. Ayrıca iman ve itaati vesile ederek Allah'tan (c.c.) mağfiret dilemeyi öğreten ayetler ile Fatiha suresindeki "(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder, yalnız senden yardım dileriz."²⁴⁴ ifadesinin ardından Allah'tan (c.c.) doğru yola iletmesi istenen ayetlerin de sâlih amelle tevessülde bulunmaya işaret ettiği bildirilmiştir.²⁴⁵

Müslüman, dünyada yapmış olduğu hataları ve Allah'a (c.c.) olan ihtiyacını zikrederek salih amel yapmış olur. Bu salih amel vasıtasıyla da Allah'a (c.c.) tevessülde

²⁴⁰ el-Kasas 28/24.

²⁴¹ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4/ 223.

²⁴² İzzet Ali Atıyye. *el-Bid'a: Tahdîduhâ ve Mevkûfu'l-İslâmi Minhâ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1980), 375.

²⁴³ Al-i İmran, 3/193; Mü'minun, 23/109; Bakara, 2/127-128, 28; Al-i İmran, 3/7-8, 52-53, 136-138, 191-195; İbrahim, 14/37; Yunus, 10/85-86.

²⁴⁴ Fatiha, 1/5.

²⁴⁵ Ebü's-Sena Şihâbuddin Mahmud b. Abdullah el-Âlusîel-Bağdâdî, *Ruhü'l-Meâni* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'lİlmiyye, 2014), 151.

bulunabilir. Örneğin, Yunus (a.s) peygamber, Allah'ın (c.c.) emri gelmeden halkını terk etmiş ve bu sebeple Allah (c.c.) tarafından cezalandırılmıştı. Yunus (a.s) peygamber, hatasını anlayarak şöyle dua etti: *"Zünnûn'u da (Yunus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde, 'Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!' diyerek yalvardı. Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. İşte biz iman etmiş olanları böyle kurtarıyoruz"*²⁴⁶

Müslümanların hatalarından döndüklerinde Allah (c.c.)'ın razı olduğu yola girdiklerindencennetle müjdeleneceğini ifade eden diğer bir ayet de şu şekildedir: *"Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah (c.c.) yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah (c.c.) işini güzel yapanları sever. Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah (c.c.)'ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah (c.c.)'tan başka kim bağışlayabilir ki? Onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler."*²⁴⁷ Âl-i İmran 134 ve 135. ayetlerinde İslam'da ideal ahlak tipi olan "takva sahibi (müttaki) insan"ın temel ahlaki nitelikleri sıralanmaktadır. Bunlar, her durumda cömert olmak, öfkeyi yenmek, insanları bağışlamak, kendi hatalarını kabul etmek ve bundan vazgeçmek gibi niteliklerdir. Bu vasıflar, sadece ihtirasları ve bencil duyguları karşısında hürriyetine kavuşmuş üstün ruhların erdemleridir.²⁴⁸ Şevkânî'nin Taberânî, Ziyâ el-Makdisî gibi hadisçilerden naklettiğine göre bir sahâbî Peygamber'e gelmiş ve dünyayı kendisine dar eden şu endişesini dile getirmiştir: *"Ey Allah'ın (c.c.) elçisi! Ben seni kendimden ve çocuklarımdan daha çok seviyorum. Evimde iken seni hatırlıyor, hasretine dayanamadığım için hemen gelip görüyor, yüzüne bakıyorum. Senin ve benim ölümümü düşündüm. Anladım ki, sen öldüğünde ve cennete girdiğinde peygamberlere mahsus yüce makamlarda bulunacaksın. Ben ise cennete girdiğimde seni göremeyeceğimden korkuyorum!"* Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözler cevap vermeden Cebrâil gelmiş, Allah'a (c.c.) ve resulüne itaat edenlerin cennette kimlerle beraber olacaklarını bildiren âyeti getirmiştir.²⁴⁹ Yukarıda bahsedilen takva sahiplerinin özellikleri, salih amellere birer örnektirler.

Meşru ve doğru tevessül, güzel isimleri ve yüce sıfatları ya da işlenen salih amellerle Allah'a (c.c.) dua ederek gerçekleşir. Bu amellerin başı ve en faziletlisi Allah'a

²⁴⁶ el-Enbiyâ 21/87-88.

²⁴⁷ Âl-i İmrân 3/134-135.

²⁴⁸ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 1/ 671-674.

²⁴⁹ Diyanet Tefsiri, 2. Cilt, 91-92.

(c.c.) iman ve tevhitir. Ardından ana-baba hakkını yerine getirmek ve onlara iyi davranmak, gücü yettiği halde Allah'ın (c.c.) haram kıldığı işleri terk etmek, insanlara haklarını vermek ve tamamen kendi isteğiyle onlara iyilik yapmak gibi, Allah'ın emrettiği bütün salih ameller gelmektedir.²⁵⁰

Salih amel, kıyamet gününü rahatlıkla geçip cennete ulaştıracak bilettir. Hesapların verileceği o gün de tek geçerli olan salih amellerin Allah'ın (c.c.) mizanında günahlara ağır gelmesi kurtuluşa erilmesi anlamına gelmektedir. Salih amel, Müslümanı cehennem ateşine karşı koruyan kalkandır. Dünyada da ahirette de insanı her daim doğru yol üzerinde tutmaktadır. İnsan dünya yolculuğu bitirip asıl yurduna dönüş yaptığında, onun yanındaki tek şey salih amellerdir. *“Ölüyü (kabre kadar) üç şey takip eder. Bunlardan ikisi geri döner, biri ise onunla beraber kalır. Ailesi, malı ve ameli onu takip eder. Ailesi ve malı geri döner; ameli ise (onunla beraber) kalır.”*²⁵¹

2.1.3. Salih İnsanın Duasıyla Allah’a Tevessülde Bulunmak

Müslüman bir kimse dua yoluyla Allah (c.c.) ile iletişim kurmaktadır. Dua yaparken sadece kendisi için dua edebildiği gibi başkaları için de dua edebilmektedir. Dua, kulun samimi olarak Allah (c.c.)'a yöneliş halidir. Kul, başkaları için dua edebildiği gibi başkalarından da kendisi için dua etmelerini isteyebilmektedir. Diğer Müslüman kardeşler için dua etmenin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in tavsiyelerinde de görüldüğü bilinmektedir: *“Müslüman bir kişinin Müslüman kardeşi için arkasından yaptığı dua, makbul bir duadır. Çünkü dua edenin yanı başında görevli bir melek bulunur ve kardeşi için yaptığı her hayır duada görevli melek, ‘Amin, aynısı sana da olsun!’ der”*²⁵²

Müslüman, ölmüş Müslüman kardeşlerinin affedilmesi ve rahmet edilmesi için dua edebilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) mezar ziyaretlerini tavsiye etmiş ve ölen kimselere dua edebileceğine dair şu hadisi nakletmiştir: *“Ebû Hüreyre (r.a.)’den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şu şekilde buyurmuştur: İnsan ölünce, üç ameli dışında bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim, arkasından dua eden hayırlı evlât.”*²⁵³ Burada ölen kimsenin amel defterinin kapanacağını, ancak üç istisna durumunda amel defterinin açık olduğu belirtilmektedir. Tevessül konusunda dikkat edilmesi gereken bir yer de, hayırlı evlâdın duasının ölen

²⁵⁰ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 64.

²⁵¹ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 64.

²⁵² el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 69.

²⁵³ Müslim, Vasiyyet 14. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Vasâyâ 14; Tirmizî, Ahkâm 36; Nesâî, Vasâyâ 8.

kimsenin amel defterinin sevabını devam ettirmesidir. Özellikle buradaki "hayırlı evlat" kısmının salih bir evlat olarak algılanmasında herhangi bir sıkıntı çıkarmayacaktır.

Bir Müslümanın hayatı imtihanlarla doludur. Örneğin, bir gün başına kendisinin gücünün üstünde bir musibet gelebilir. Bu Müslüman, Allah (c.c.) katında kendisinin kusurlu olduğunu bilir ve Allah (c.c.)'a yönelmede güçlü bir sebebe yapışmak ister. Bunun üzerine, salih amel sahibi muttaki bir insana veya Kitap ve Sünnet ilmine sahip faziletli bir kimseye gider. Ondan, sıkıntısına bir çıkış yolu göstermesi için Rabbine dua etmesini ister. İşte bu, şer'i olan tevessülün bir diğer türüdür.²⁵⁴ Aynı zamanda, bir Müslümanın diğer Müslüman kardeşinden dua isteğinde bulunması için illa başına sıkıntı gelmesine gerek yoktur. Müminler, birbirlerinden ayrıldıkları vakitte bile hayır duaları ederek ayrılırlar.

Alimlerin ittifakla kabul ettikleri son tevessülde, salih bir kimsenin duasıyla yapılan tevessüldür. Kur'an ve sünnette bunun caiz olduğuna dair deliller bulunmaktadır. Örneğin, şu ayette mümin kulların kendilerinden önce gelen kimseler için yapmış oldukları duadan bahsedilmektedir: *"Bunların ardından gelenler de "Ey rabbimiz" derler, "Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin."*²⁵⁵ 10. ayette muhacir ve ensar dışındaki sahabilerin kastedildiği yönünde yorumlar yapılmış olmakla birlikte, alimlerin çoğunluğuna göre burada bahsedilenler, tâbiîn ve onlardan sonra kıyamete kadar gelecek tüm Müslüman nesillerdir. Ayetin "Kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma" şeklinde çevrilen kısmında geçen "gıl" kelimesi genellikle "kin" anlamında kullanılmakla birlikte, "kötü düşünce, kanaat" anlamında da değerlendirilebilir. Ayrıca bu ayetteki örnek, ebediyet alemine göç etmiş müminler için hayır dualarda bulunmanın ve onların bağışlanmasını dilemenin meşru ve güzel bir davranış olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.²⁵⁶

Kur'an-ı Kerîm de başka insanlar için dua etmenin caiz olduğunu ifade eden başka bir ayet ise: *"Ey Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin."*²⁵⁷

²⁵⁴ Elbânî, *et-Tevessül*, 76.

²⁵⁵ el-Haşr 59/10.

²⁵⁶ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 5/ 288.

²⁵⁷ el- Bakara 2/128.

Yukarıdaki ayet, müfessirlerin yorumlarına göre Hz. İbrâhim'in duasında geçen "müslimeyni" ve "müslimeten" kelimeleri İslam ismiyle bağlantılı olarak açıklanmıştır. Hz. İbrâhim, Kâbe'yi inşa ettikten sonra yaptığı bu duada, kendisi ve oğlu İsmâil'in, soylarından gelecek nesillerin Allah'a (c.c.) tam anlamıyla teslim olmuş samimi kullar olmalarını dilemiştir. Çünkü Allah (c.c.) dilemedikçe, bir kişinin O'na teslim olmuş gerçek bir mümin ve müslim olması mümkün değildir. Bir kimsenin "Mümin veya kâfir olmak sadece benim elimdedir" diyerek ilahi iradeyi göz ardı etmesi, her şeyin yaratıcısı olan Allah'a (c.c.) karşı büyük bir edepsizlik ve saygısızlık olur. Ayrıca, insan yalnızca itaatkâr bir kul olma konusunda değil, aynı zamanda Allah'a (c.c.) nasıl ibadet edeceği, ibadetlerin şekilleri ve esaslarını öğrenme hususunda da O'na muhtaçtır. Bu nedenle Hz. İbrâhim duasında, "Bize ibadet usullerimizi göster" diye yakarmış ve kendi hatalarının bağışlanmasını istemiştir.²⁵⁸

Kuran'ın kıssalarına bakıldığında, salih bir kişinin duasının aracılığıyla hayır getirdiğine dair örnekler bulunmaktadır. Örneğin, Kur'an'a göre Hz. Yusuf'u (a.s.) kıskançlıkla kuyuya atan kardeşleri, önce babaları Hz. Yakup'a (a.s.) onun bir kurt tarafından yenildiğini söylemişlerdir, ancak daha sonra yaptıkları kötülüğü itiraf ederek Allah'tan bağışlanmalarını dilemişlerdir. Hz. Yakup (a.s.) da onların bu isteğini kabul etmiştir.²⁵⁹ Birinin affedilmesi için yapılan duanın yanlış olduğu düşünülseydi, bu duruma ilk insanlara örnek olarak gönderilen peygamberler bu yanlışa karşı çıkardı.

Allah (c.c.)'ın tüm Müslümanlara yönelik tavsiyeleri de bu doğrultuda olmuştur. Örneğin şu ayette, müminlerin birbirlerine karşı merhametli olmaları ve affetmeleri konusunda öğütler bulunmaktadır: *"Bil ki, Allah (c.c.)'tan başka tanrı yoktur. Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah (c.c.)'tan af dile. Ne yapacağınızı ve yerinizin neresi olacağını Allah (c.c.) bilir."*²⁶⁰ Alimlerin yorumlarına göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) nezdinde Müslümanın kendi günahı ve din kardeşinin günahı için af dilemesi tavsiye edilmiştir.

Allah'a (c.c.) yaklaşmanın en kabul gören yollarından biri, sâlih bir insanın duasıyla yapılan tevessüldür. Bu konuda en önde gelen şahsiyet ise şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir.²⁶¹ Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah katında en büyük şefaet makamı olan "Makam-ı Mahmud"un sahibidir; o, bütün yaratılmışlar ve peygamberler arasında en yüksek mertebeye sahiptir.²⁶² Allah (c.c.)'ın tek yaratıcısı olduğunu kabul edip sevgisini

²⁵⁸ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 1/ 211-213.

²⁵⁹ Yûsuf 12/98.

²⁶⁰ Muhammed 47/19.

²⁶¹ İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celilefi't-Tevessül ve'l-Vesile*, 7.

²⁶² İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celilefi't-Tevessül ve'l-Vesile*, 5-6.

kazanmak isteyen müminlere peygamberine tabi olarak itaat etmeleribuyurulmuştur. Allah (c.c.) tarafından sevmek için ona tabi olmak şart konulmuş ²⁶³ ve haddini aşırp günah işleyen kimselerin günahlarından pişmanlık duyup Hz. Peygamber'i (s.a.v.) vesile ederek af diledikleri takdirde affedilecekleri ayette ifade edilmiştir.²⁶⁴ Resûlullah'a uyma iradesinin gösterilmesi, Allah (c.c.)'ın sevgisine ve mağfiretine erişmenin ön koşulu olarak kabul edilmiştir. Sadece "elçi" sıfatını taşıyan bir temsilciyi tanımamak, onu gönderen yüce makamı tanımamak anlamına gelir. Ancak Hz. Muhammed (s.a.v.), yalnızca bir elçi olmanın ötesinde, Kur'an'ı açıklama ve bu çerçevede Kur'an'da açıkça belirtilmemiş konularda bağlayıcı hükümler verme yetkisiyle donatılmıştır.²⁶⁵

Peygamber'in (s.a.v.) af dilemesine ilişkin ifadeler Nisâ suresi 64. ayette şöyle geçmektedir: *“Biz her bir peygamberi, Allah (c.c.)’ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelseler de Allah (c.c.)’tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, elbette Allah (c.c.)’ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı.”*²⁶⁶ İtaat eylemi bir üst ve bir de astın olmasını gerektirir. Allah (c.c.), bütün kullarını insanlık şerefi ve kulluk fırsatı bakımından eşit yaratmıştır. Birilerinin, peygamberlik gibi Allah (c.c.) tarafından verilen özel vasıflar dışında, üstünlüğü ve itaat edilmesi gereken bir konumda olması genellikle insanların çabalarıyla kazandıkları faziletler, yetenekler, bilgiler ve toplumun verdiği yetkiye bağlıdır. Bu vasıflarından dolayı onlara itaat edilmesi Allah'ın (c.c.) izniyle gerçekleşir. Nifak ve isyana sapmış olanlar, suçlarını itiraf ederek samimi bir şekilde pişmanlık duymalı, Resûlullah'a gelerek günahlarını açıkça itiraf etmeli, Allah'ın (c.c.) bağışlaması için yalvarmalı ve O'nun sevgili peygamberinden kendileri için dua etmesini, Allah'ın (c.c.) bağışlanmasını dilemesini istemelidirler.²⁶⁷

Hz. Muhammed (s.a.v.) ile tevessül konusunda rivayet edilen hadisler de mevcuttur. Bu bağlamda ilk zikredilecek hadis, amcası Ebu Talip'in Hz. Muhammed (s.a.v.) için söylediği şiirle ilgilidir. Bu şiire dair rivayetlerin başlıkları farklı şekillerde incelenmiştir. Burada bahsedilecek olan rivayet, Hz. Âişe ve Enes b. Malik tarafından aktarılmıştır. Kasım b. Muhammed'den rivayetle Hz. Âişe (r.a) şöyle dedi: *“Babamın yanında şu şiiri söyledim “(O Muhammed (s.a.v.) beyaz tenlidir (nur yüzlüdür), bulutlardan yağmur onun yüzü hürmetine istenir, yetimlerin sığınağı, dulların korunağıdır.” Bunun üzerine babam*

²⁶³ Âl-i İmrân 3/31.

²⁶⁴ en-Nisâ 4/64.

²⁶⁵ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 1/ 542-543.

²⁶⁶ en-Nisâ 4/64.

²⁶⁷ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 1/ 90.

şöyle dedi: “Allah (c.c.)’i o Rasulullah (s.a.v.)’tır.”²⁶⁸ Süyûtî, şiirin farklı zamanlarda söylendiğine işaret ederek şöyle demektedir: "Bu şiir, Ebû Tâlib tarafından Hz. Peygamber (s.a.v.) için söylenmiş bir parçadır. İnsanlar bütün çabalarını tükettikten ve her türlü yolu denedikten sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile istiskâda bulunmuşlardır. Şiirde geçen "ابيض" kelimesi, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) zatını temsil eder; bu kelime, onun beyaz tenini kastetmekte olup, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sıfatıyla yağmur talep edilmiş olunmaktadır. Aslında bu kaside, 80 beyitten oluşan uzun bir şiirdir. Bazılarına göre, Ebû Tâlib bu şiiri, Kureyşlilerin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) davetine öfkelenildiği ve ona karşı birleştiği zaman, bazılarına göre ise, Mekke müşriklerinin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sırtına deve dışkısı attığı zaman söylemiştir. Bu durumda olay nübüvvetten sonra meydana gelmiştir.²⁶⁹ İbn Teymiyye ve Elbânî bu hadis hakkında doğrudan bir yorum yapmamışlardır. Bu rivayetle ilgili olarak başka bir görüş ise, bu hadisin zayıf olmadığıdır. Bu nedenle Heysemî’nin belirttiği gibi, hadisin sahih olduğu anlaşılmaktadır.²⁷⁰

Hz. Âişe’den zikredilen bu hadisin dışında Enes b. Malik dekonuyla ilgili hadisi zikretmektedir. Müslim el-Melâî’den rivayetle Enes b. Mâlik şunları söylemiştir: “Bir bedevi Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelerek “Ey Allah (c.c.)’ın Rasulu! Süt veren hiçbir hayvanımız ve sabah süt içebilen hiçbir çocuğumuz olmadığı halde sana geldik” dedi ve şu şiiri okudu: “Bakire cariyeler göğüslerini kanatırken sana geldik, Çocuğun annesi çocuğundan alıkonulmuştu. Kahraman zelil olarak ellerini açtı, Açlıktan ve zayıflıktan ne hayır konuşuyordu ne de şer! Bizde insanların yiyeceği hiçbir şey yoktu, Bela olan acı ot ve kanla karıştırılan deve yününden başka! Bizim için sana doğru kaçmaktan başka çare yok, İnsanlar peygamberlerden başka nereye kaçsın?” Sonra Rasulullah (s.a.v.) kalktı, ridasını topladı ve minbere çıktı ve ellerini semaya kaldırıp şöyle dedi: “(Allah (c.c.)’ım!) Bize yarım edecek, afiyetle içilen doyurucu yağmur yağdır. Acil olarak ve geciktirmeksizin yeryüzünü dolduran, zararsız ve faydalı bol yağmur! Onunla memeler sütle dolsun, ekinler bitsin. Yeryüzü kuraklıktan sonra yeşersin.” Allah (c.c.)’a yemin olsun ki, daha ellerini göğsüne doğru indirmeden sema yağmurunu bıraktı. Çöl ehli feryat ederek geldi: “Ey Allah (c.c.)’ın Rasulu! Boğulduk!” Bunun üzerine Allah (c.c.) Rasulu: “(Allah (c.c.)’ım) etrafımıza (indir), üzerimize değil” Sonra bulutlar semadan çekildi ve

²⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/ 7; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî Bezzâr, *Müsned* (Medine: Mektebetü’l-Ülûm, 1429/2008), 1/ 185.

²⁶⁹ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *Şurûhu Sünen’i-İbn Mâce* (Ürdün: Beytül-Efkâr, 1428/2007), 1/ 515.

²⁷⁰ Kemal Taşkın, *Teveşşül İstigâse ve Teberrük Hadisleri* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2017), 38.

Medine'nin etrafını bir taç gibi çevreledi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) güldü. Öyle ki yan dişleri gözüktü. Sonra şöyle dedi: "İlahî Ebû Tâlib! Şu an yaşıyor olsaydı çok sevinirdi. Kim bize onun bu şiirini söyleyecek?" Bunun üzerine hemen Hz. Ali ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Allah (c.c.)'ın Rasulu! Sanki sen onun şu sözünü istedin: "(O Muhammed) beyaz tenlidir (nur yüzlüdür), Bulutlardan yağmur onun yüzü hürmetine istenir, Yetimlerin sığınağı, dulların korunağıdır."”²⁷¹

Aynî, Beyhakî'nin rivayetini²⁷² dile getirdikten sonra şunları söyler: "Ebû Tâlib bu ifadesiyle Allah'ın (c.c.) huzurunda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şefaatinin dileyerek onun vesilesiyle yağmur duasına çıkmak istemiştir. Zira o, yağmur duasını Hz. Peygamber (s.a.v.) yanında olduğu zaman ve onu aracı kılarak gerçekleştirdi. Bu durumda bulunanlar da onun şerefli yüzünden gelen bereketle yağmur duasına katıldılar. İbn Ömer bu ifadesiyle sadece Ebû Talib'in ifadesinin ima ettiği anlamı değil, aynı zamanda İslam'ın sonrasında gerçekleşen bir olayı da işaret etti. İbn Ömer o an yaşananları şu şekilde dile getirdi: "Hz. Peygamberin yüzüne baktım" ifadesinden, o sırada Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şahsiyetiyle istigasa (yardım dileme) yoluna gittiği anlaşılır. Beyhakî'nin rivayeti de bu durumu detaylı bir şekilde açıklar. Hadiste geçen "انظروا" ifadesi olayın o an meydana geldiğini göstermektedir."”²⁷³

Bu hadis hakkında diğer rivayetlere değinmek yerine, bu iki rivayetin özetine yer verilmiştir. Bazı alimler hadisi sahih olarak kabul ederken, bazıları ise zayıf olarak değerlendirmiştir. Ancak hadiste bir zayıflık olsa da, şahitlik edenlerin doğruluğu konusunda şüphe yoktur.

Sahabelerin, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in tevessülüne dair, kör bir adamın gözlerinin açılması için dua istemesiyle ilgili hadis zikredilmektedir. Bu hadis, Osman b. Huneyf tarafından aktarılmıştır. Osman b. Huneyf (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Gözleri görmeyen bir adam, Nebi'ye (s.a.v.) gelerek, 'Gözlerim görmüyor, beni iyileştirmesi için Allah'a (c.c.) dua et' dedi. Bunun üzerine Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: 'İstersen dua edeyim, istersen sabret ki; bu senin için daha hayırlıdır.' Gözleri görmeyen adam, 'Dua et' dedi. Rasulullah (s.a.v.) ona güzel bir abdest almasını, iki rekât namaz kılmasını ve ardından şöyle dua etmesini emretti: 'Allah'ım (c.c.), rahmet peygamberin Muhammed (s.a.v.) ile senden istiyor ve sana yöneliyorum. Şu ihtiyacımın giderilmesi için (ey Muhammed)

²⁷¹ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1987), 65/ 141.

²⁷² Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 6/ 141.

²⁷³ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'lhyâu't-Türâsü'l-Arabî, ts.), 7/ 29.

*seninle Rabbime yöneldim. Ya Rabbi! Onu benim hakkımda şefaatiyle eyle!"*²⁷⁴ Bu hadis, yirmi bir farklı senetle rivayet edilmiş olup muhaddisler tarafından sahih kabul edilmiştir. Ancak, senette yer alan Ebû Cafer nedeniyle hadise bazı itirazlar yapılmıştır.²⁷⁵

Zat ile tevessül konusunda kesin çizgileri olan İbn Teymiyye, bu hadisin sahih olduğunu ve dua niyetiyle söylendiğini, birçok şahidinin bulunduğunu belirtir. Âmâ hadisi diye bilinen bu hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) duasıyla yapılan tevessülü ifade etmektedir. Bazı kişiler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zatıyla tevessülde bulunarak Allah'tan (c.c.) bir şey istemenin cevazını savunan hadisler nakletmektedirler. Ancak bu kişilerin dayandıkları hadislerin çoğu zayıf, hatta uydurma olarak kabul edilmiştir. Âmâ hadisi dışında onların lehine delil olabilecek başka bir hadis bulunmamaktadır. Ne var ki, Âmâ hadisi de onların dayanağı olamaz. Çünkü âmâ kişi, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gözlerinin iyileşmesi için dua etmesini istemiştir. Rasulullah'ın (s.a.v.) ona öğrettiği dua ile de Allah'tan (c.c.), Peygamber'in (s.a.v.) şefaatinin, yani onun (s.a.v.) duasının kabul edilmesini dilemiştir. Allah (c.c.) da onun gözlerindeki rahatsızlığı gidermiştir.²⁷⁶ Ulema bu hadisi, Nebi'nin (s.a.v.) mucizeleri ve kabul edilen bereketli duaları arasında zikretmiştir.²⁷⁷

Tasavvuf alimleri de zat ile tevessülü caiz görmektedirler. Tasavvuf alimleri, bu hadisle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zatıyla yapılan tevessülü kastetmektedir. Sübkî bu görüşü şu şekilde açıklar: "Tevessül, bir şeyi Nebi'den (s.a.v.) değil, Allah'tan (c.c.) istemektir. Eğer salih amellerle Allah'tan (c.c.) bir şey istemek caizse, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zatıyla istemek daha da evleviyetle caizdir. Nebi'nin (s.a.v.) hakkı için istemekte de bir sakınca yoktur. Buradaki 'hak' ifadesinden maksat, Allah'ın (c.c.) mahlukatına verdiği rütbe ve konumdur; yoksa bu hak, Allah (c.c.) üzerinde bir zorunluluk anlamına gelmez. Zira hiç kimsenin Allah (c.c.) üzerinde hakkı yoktur."²⁷⁸

Ömer b. el-Hattab'dan rivayet edildiğine göre Rasulullah (s.a.v.) şu şekilde söylemiştir: "*Âdem, cennetten çıkarılmasına sebep olan hatayı işlediğinde, "Ey Rabbim! Muhammed hakkı için senden beni bağışlamamı istiyorum" dedi. Allah (c.c.) Teâlâ, "Ey*

²⁷⁴ Tirmizî, *De'âvât* 119; Nesâî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* 200; İbn Mâce, *İkâmetü'ssalâh* 189; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4/ 138; Ebûbekir Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harblbn Ebî Hayseme, *Et Târihu'l-Kebîr* (Mısır: el-Fârûku'l-Hadîsiyye, 2006/1427), 1/ 384; Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü'rî İbn Huzeyme, *Sahîh* (Riyad: Mektebetü'l-İslâmî, 1423/2003), 1/ 603; Ebu Bekr Ahmed ed Dîneverîİbnü's-Sünnî, *Amelu'l-yevm ve'l-leyle*, thk. Beşîr Muhammed Uyûn (Dimaşk: 1989), 388; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, 6/ 167; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrekale's-Sahihayn* (Kahire: Dâru'l-Harameyn, 1996/1417), 1/ 449; el-İsbehânî Ahmed b. Abdillâh b. İshâk Ebû Nuaym, *Marîfetü's-Sahabe* (Beyrut: Dâru'l-Vatan, 1998), 4/ 1958.

²⁷⁵ Taşkın, *Tevessül İstigâse ve Teberriuk Hadisleri*, 47.

²⁷⁶ İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celilefi't-Tevessül ve'l-Vesîle*, 122.

²⁷⁷ İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celilefi't-Tevessül ve'l-Vesîle*, 201.

²⁷⁸ Sübkî, *Şifâü's-Sekâm*, 367.

Âdem, henüz yaratmadığım halde Muhammed'i sen nasıl tanıdın?" diye sordu. Âdem, "Ey Rabbim! Sen beni kudret elinle yaratıp bana ruhundan üflediğinde, başımı kaldırdım. Arşın sütunları üzerinde 'La ilahe illallah Muhammedü'r-Rasulullah' cümlesinin yazılı olduğunu gördüm. Bildim ki sen, isminin yanına ancak mahlûkatın en sevimlisini eklersin!" dedi. Bunun üzerine Allah (c.c.) Teâlâ, "Doğru söyledin ey Âdem! Hakikaten o, bana mahlûkatın en sevgili olanıdır. Sen onun hakkı için bana dua ettin, ben de seni bağışladım. Şayet Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım" buyurdu.²⁷⁹ Yukarıda rivayet edilen hadisin, sahih olduğunu kabul edenler olduğu gibi, çoğu alim de mevzu olduğunu söylemiştir. Süyûtî ise bu hadisin sahih olduğunu savunarak şöyle demektedir: "Allah (c.c.) Teâlâ, bütün peygamberlerden bizim Peygamberimize (s.a.v.) uyma sözü almıştır. Rabbinden Peygamberimize (s.a.v.) gelen bu yüce tazime bak! Bu iyi bir şekilde bilinirse, Nebi'nin (s.a.v.) bütün peygamberlerin de peygamberi olduğu anlaşılmış olur. Bu, dünyadayken İsrâ gecesinde onlara namaz kıldırmasıyla ortaya çıkmıştır. Ahirette ise bütün peygamberler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sancağı altında toplandığında ortaya çıkacak. Nebi'nin (s.a.v.) geleceği, Adem, Nuh, İbrahim, Musa ve İsa (a.s.) zamanlarından itibaren bilinmekteydi. Allah (c.c.), bütün peygamberlere ve ümmetlerine O'na (s.a.v.) iman etmelerini emretmiştir. Bu bağlamda, manası bize kapalı olan iki hadis de açıklık kazanmıştır. Birincisi; "Ben bütün insanlara gönderildim"²⁸⁰ hadisidir. Biz, Peygamberimizin gönderildiği zamandan kıyamete kadar gelecek insanlara gönderildiğini zannediyorduk. Şimdi ortaya çıktı ki O, evvel ve âhir bütün insanlara gönderilmiştir. İkincisi ise; "Ben peygamberken Âdem daha ruh ile ceset arasındaydı"²⁸¹ hadisidir. Biz bunu sadece teorik olarak biliyorduk. Artık ortaya çıktığı gibi bu durum bunun daha da ötesindedir."²⁸²

İbn Teymiyye, Zehebî'nin iddia ettiği gibi, hadisin mevzu olduğunu iddia etmiştir. Hâkim'in rivayet hakkında ulaştığı sıhhat hükmünü eleştirerek şu değerlendirmelerde bulunmuştur: "Bu haber mevzudur. Hâkim bizzat kendisi Abdurrahman hakkında *el-Medhal* isimli kitabında babasından mevzu haberler rivayet eder, ittifakla zayıf bir

²⁷⁹ Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. EyyubTaberânî, *el-Mu'cemü's-Sağir* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1983), 2/ 182; Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-BağdâdîÂcurrî, *Kitâbü's-Şeria* (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420/1999), 3/ 1410; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/ 672; Beyhakî, *Delailü'n-Nübüvve*, 6/ 118.

²⁸⁰ Buhârî, Teyemmüm, 1; Nesâî, el-Guslü ve't-Teyemmüm, 4; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 1/ 209.

²⁸¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/ 329; Âcurrî, *Kitâbu's-Şeria*, 3/ 1407; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994), 15/ 231; Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî İbn Batta, *el-İbânetü'l-Kübrâ* (Riyad: Dâru'r-Râye, 1415/1994), 4/ 273, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1423/2003), 14/ 292.

²⁸² Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî Süyûtî, *el-Hasâisu'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1985), 1/ 12.

ravidir" demektir.²⁸³ Hâkim'in bu şekildeki ihtilatlarından dolayı hadisleri sahih saymasına ise ulema itibar etmemiştir."²⁸⁴

Elbânî şöyle demektedir: "Bu senette tartışmanın yoğunlaştığı kişi Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'dir. Hâkim, Abdurrahman'ın rivayet ettiği bu hadisi sahih sayarak kendisiyle çelişmektedir. Çünkü eserin başka bir yerinde Abdurrahman'dan rivayette bulunup onu tashih etmemiştir. Bununla birlikte Şeyhân, ondan rivayette bulunmamıştır. Aynı zamanda Zehebî²⁸⁵ ve İbn Hacer²⁸⁶ onun hakkında 'Fihri, Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den batıl haberler getirmektedir" demektedir. Abdurrahman b. Zeyd'in Hâkim'e göre mevzu hadis rivayet ettiği anlaşılıyor. Bu durumda, ondan rivayette bulunanların da yalancılardan biri olduğunu bilmelerine rağmen, İbn Teymiyye'nin doğruluğunu tasdik ediyorlar.²⁸⁷

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem hakkında "kezzâb" veya "müttehem bil kizb" şeklinde bir yorum yapılmamış, onun yüzünden mevzu olan hadislerin mevzûât eserlerine girdiğine dair bir kayda rastlanmamıştır. Ayrıca, birçok muhaddis, özellikle Ashab-ı Sünen, İmam Şâfiî, Abdürrezzâk, Ahmed b. Hanbel, İbn Huzeyme, Dârekutnî, Ebû Nuaym, Lâlikâî, İsmâîlî, İbn Batta ve İbn Asâkir gibi isimler, ondan rivayette bulunmuşlardır.²⁸⁸

Peygamber (s.a.v.)'in duasıyla yapılan tevessüle ilişkin Buhari'nin hadis kitabında bahsettiği şu hadis de rivayet edilmektedir: "Ümmetimden yetmiş bin kişilik bir grup cennete girecek; onların yüzleri dolunay gecesindeki ay gibi parlayacak." (Ebu Hureyre (r.a) şöyle der:) "Üzerinde çizgili bir elbise bulunan Ukkâse b. Mihsan el-Esedî ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Rasulu, beni de onlardan kılması için Allah'a dua et." Peygamber (s.a.v.) de "Allah'ım, bunu da onlardan eyle." dedi.²⁸⁹

Peygamber (s.a.v.), umre yapmak için kendisinden izin almak isteyen Hz. Ömer'e: "Bizi de duanda unutma kardeşim!"²⁹⁰ Hz. Ömer, Veysel Karani olarak bilinen kişi hakkında Rasulullah (s.a.v.)'in şunları söylediğini belirtmektedir: "Size Yemen'den Üveys isminde bir adam gelecek. O, Yemen'de annesinden başka kimseyi bırakmayacak. Onda

²⁸³ Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim, *el-Medhalile's-Sahîh* (Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü'l Furkan, ts.) 154.

²⁸⁴ İbn Teymiyye, *Kâidetün celîle*, 182.

²⁸⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1962), 2/ 504.

²⁸⁶ el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân* (Beyrut: Mektebetü'l-Matbaâtü'l-İslâmiyye, ts.), 5/ 12.

²⁸⁷ Elbânî, *Tevessül*, 103.

²⁸⁸ Taşkın, *Tevessül İstigâse ve Teberrük Hadisleri*, 83.

²⁸⁹ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 72.

²⁹⁰ Ebu Dâvud, Vitr, 23; Tirmizi, Deavât, 109; İbn Mâce, Menâsik, 5; İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celîlefi't- Tevessül ve'l-Vesile*, 43, 134.

*bir beyazlık vardır. Allah'a dua etti de onu kendisinden giderdi, yalnızca bir dinar veya dirhem yeri kadar (iz) kaldı. Artık sizden kim onunla karşılaşır, sizin için onun için mağfiret dilemeli!"*²⁹¹

Hiz. Muhammed (s.a.v.)'in duasıyla tevessül etmek ancak hayattayken mümkün olabilirdi. Vefatından sonra ise ondan bir şey istenmez, şirk olur. Birçok ayette onun duasıyla tevessül edilmesi teşvik edilmiştir. Peygamber (s.a.v.)'in kendi toplumu için dua etmesi, Allah (c.c.)'ın o duayı kabul etmesi için gerekli sebeplerden biri olarak görülmektedir. Çünkü Hiz. Muhammed (s.a.v.), kulların en takvalısı, yaratıcısını en çok seven ve korkanı, kulluk görevini en iyi getirenidir. Hiz. Muhammed (s.a.v.)'in vefatından sonra hiçbir sahabe peygamberin kabrinde ondan bir şeyler istememiştir. Eğer vefatından sonra da onun zatıyla tevessül makbul davranış olsaydı bunu ilk önce sahabelerin hayatında görmüş olurduk. Hatta kesin rehberleri vefat ettikten sonra sıkıntılı zamanlarında, içerisinde takvasına güvendikleri kişilere gider onlardan dua isterlerdi. Örneğin kıtlık zamanında Hiz. Ömer'in Hiz. Abbas'tan dua istemesini istemiştir.

Zat ile tevessüle başka kanıt gösterilen hadis ise Hiz. Ömer'in Hiz. Muhammed (s.a.v.)'in amcası Hiz. Abbas ile yaptığı dua hadisidir. Enes b. Mâlik bu hadisi şöyle anlatıyor: “Ömer b. el-Hattâb (r.a) kıtlık olduğu zaman Abbâs b. Abdilmüttalib ile istiskâda bulunarak şöyle derdi: “Allah (c.c.)'ım! Biz sana Peygamberimizle tevessülde bulunurduk, sen de bize yağmur yağdırdın. Şimdi de Peygamberimizin amcasıyla sana tevessülde bulunuyoruz. Bize yağmur yağdır”. Bundan sonra yağmur yağdı.”²⁹² Öyleyse zat ile tevessül de kabul edilen meşru tevessül çeşitlerindendir.

Taberânî'nin diğer rivayeti ile Hâkim rivayetine göre yağmur yağdıktan sonra Hiz. Ömer şu şekilde bir konuşma yapmıştır: “Ey insanlar! Allah'ın Rasulu (s.a.v.), Hiz. Abbas'ı derin bir sevgiyle bağrına basardı ve ona tazimde bulunurdu. Bir evlat babasını nasıl görürse, öylece ona bakardı. Siz de bu hususta ona uyun ve onu Allah'ın (c.c.) rızası için aranızda vesile edinin.”²⁹³

Süyûtî, bu hadise sahih diyerek şu şekilde yorum yapmaktadır: “Onlar Hiz. Abbas'ı, Allah'ın (c.c.) izniyle vesile kılarak dua ederlerken Allah (c.c.) onlara yağmur yağdırdı. Bu hadiste hayırlı, salih kimselerle Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in ehline uymanın güzel görülmesi ve onlarla Allah'ın (c.c.) rızasına yaklaşma manası vardır”.²⁹⁴

²⁹¹ Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 223; İbn Teymiyye, Kâ'ide-i Celîlefi't-Tevessül ve'l-Vesîle, 134.

²⁹² Buhârî, İstiskâ 3, Hâkim, el-Müstedrek, 3/ 409.

²⁹³ Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-Kebîr (Musul: Mektebetü'l-Ülûm ve'l-Hikem, 1404/1983), 1/ 607

²⁹⁴ Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellah İsmâîl San'ânî, et-Tenvîr Şerhü'l-Câmi'i's-Sagîr (Riyad: Mektebetü Dâru's-Selâm, 2010/1432), 8/ 562.

Hiz. Ömer'in Hiz. Abbas ile yağmur duasına çıkmasına tevessül diyenlere göre Hiz. Ömer'in bu sözünün manası şudur: "Allah'ım, Peygamberimiz (s.a.v.) hayattayken bizler onun şefaatinı arardık ve dualarını talep ederdik. Ancak Peygamberimiz (s.a.v.) vefat ettiği için artık bize şefaet etmesi mümkün değildir. Bundan dolayı biz artık Peygamberimizin amcasından, Hiz. Abbas'tan dua istiyoruz. Bunun anlamı, "Allah'ım, biz Peygamberimizin vesilesiyle sana ulaşıyorduk. Artık Hiz. Abbas'ın vesilesiyle sana ulaşmak istiyoruz" demek değildir. Çünkü böyle bir dua şekli ne Kur'ân'da ne de sünnette bulunmamaktadır.²⁹⁵ Hiz. Ömer ölmüş zat ile tevessülü uygun görmediği için, Peygamberimiz (s.a.v.) vefat ettikten sonra Hiz. Abbas'ın duasıyla tevessül etmiştir. Hiz. Peygamber (s.a.v.) ile tevessülün üç anlamı vardır. Birincisi: Ona itaat ederek Allah'a yönelmek suretiyle tevessül etmek. Bu, imanın temel prensiplerinden biridir ve imanın tamamlanması için gereklidir. İkincisi: Hiz. Peygamberin (s.a.v.) duasıyla tevessül etmek. Bu, Hiz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken mümkündür. Üçüncüsü: Allah'a, Hiz. Peygamberin (s.a.v.) şahsına yemin ederek ve onun zatıyla tevessül etmek, bu ise caiz değildir.²⁹⁶

Salih kişinin ettiği dua ile yapılan tevessüle, (18/151) tarihindesahih bir senedle²⁹⁷ Hafız İbn Asakir (r.a.) tabiin neslinden büyük insan Selim b. Amir el-Habairi (r.a.)'dan şu şekilde rivayet etmektedir: "Muaviye b. Ebi Sufyan döneminde halk, yağmur için dua etti. Muaviye, minbere çıkarak "Yezid İbnu'l-Esved el-Cureşi nerede?" dedi. İnsanlar Yezid'i çağırdılar. Yezid, insanlar arasından minbere doğru yürüdü. Muaviye, Yezid'e minbere çıkmasını söyledi. Yezid minbere çıktı ve Muaviye'nin yanına oturdu. Muaviye, Yezid oturduktan sonra dua etmeye başladı: "Allah (c.c.)'ım! Bugün, en hayırlı ve en faziletli kişiyle Senden şefaet diliyoruz. Allah (c.c.)'ım! Bugün Yezid İbnu'l-Esved'le Senin şefaatinı talep ediyoruz. Ey Yezid, ellerini yüce Allah (c.c.)'a kaldır." Dediğinde, Yezid ellerini kaldırdı. Camide bulunanlar da ellerini kaldırdılar. Kısa bir süre sonra batıdan bir bulut belirdi ve ardından bir rüzgar esmeye başladı. O bulut öyle bir yağmur yağdırdı ki neredeyse insanlar evlerine gidemeyecekti."²⁹⁸

Yukarıdaki rivayette Muaviye, sahabelerden biridir. Eğer ölmüş bir salih kişiyle tevessül etmek sahabeler arasında yaygın olsaydı, o da yağmur duası için Rasulullah (s.a.v.) ile tevessülde bulunurdu. Bu da gösteriyor ki, hayatta olan bir salih kişinin duasıyla tevessül etmek caiz olan bir davranıştır.

²⁹⁵ Elbânî, et-Tevessül, 40.

²⁹⁶ İbn Teymiyye, Kâ'ide-i Celilefi 't-Tevessül ve 'l-Vesile, 87.

²⁹⁷ Elbânî, et-Tevessül, 80.

²⁹⁸ Elbânî, et-Tevessül, 80.

İbn Teymiyye şöyle diyor: “Allah'tan başka hak ilah olmadığına ve Muhammed (s.a.v.) Allah'ın Rasulü olduğuna şehadet eden her Müslümanın asıl hedefi, tek ve ortağı olmayan Allah'ı ibadette bir kabul etmek (tevhid) ve Rasulüne itaat etmektir. O, bundan ayrılmaz ve nerede bulursa ona tabi olur. Yine o, peygamberlerden sonra en üstün insanların sahabeler olduğunu bilmelidir. Allah Rasulü'nden başka hiçbir şahsı ve sahabeden –Allah onlardan razı olsun– başka da hiçbir topluluğu mutlak olarak savunup desteklememelidir. Çünkü Peygamber neredeyse hidayet de orada, onunla beraberdir. Yine başkaları değil, sadece onun ashabı neredeyse hidayet de oradadır. Zira onlar, bir konuda ittifak ettiklerinde asla yanlış bir şey üzere ittifak etmezler. Ancak herhangi bir alimin ashabı/arkadaşları için bu durum geçerli değildir. Zira onlar, yanlış bir şey üzere ittifak edebilirler. Hatta onların söylediği, ancak onlardan başka ümmetten hiç kimsenin söylemediği görüşleri mutlaka yanlıştır. Allah'ın, Rasulü ile gönderdiği din, tek bir alimin ve ona bağlananların tekelinde değildir. Eğer böyle olsaydı o alim, Allah Rasulü'ne eşdeğer olurdu ki bu, Rafizilerin masum imam görüşlerine benzemektedir.”²⁹⁹

Meşru aracılık başlığı altında ele aldığımız üç tane aracılık çeşidi alimler tarafından ittifak edilerek kabul edilmektedir. Aracılık kulun ibadetlerinden biridir. Bu sebepten ibadetin sağlam deliller ile desteklenmiş olması gerekmektedir. Bu üç aracılık dışındakiler hakkında yeterli delil yoktur. Bahsedilen üç aracılık da Allah'ın (c.c.), Peygamber'in aracılığıyla bildirdiği hususlara aykırı düşmemektedir. Allah'ın (c.c.) bir ayetinde şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçının. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir".*³⁰⁰ Ayet bağlamında, "fey" ile ilgili Hz. Muhammed'in (s.a.v.) uygulamış olduğu örneğe dikkat çekilerek genel bağlamda Rasulün sünnetinin bağlayıcılığına da vurgu yapılmaktadır. Buradan çıkarılacak sonuçlardan biri, Müslüman'ın zor ve sıkıntılı zamanlarda Allah'a (c.c.) tevessül etmek için bahsedilen üç tevessüle başvurmasında herhangi bir sakınca yoktur.

²⁹⁹ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 79.

³⁰⁰ el- Haşr 59/7.

2.2. Gayrimeşru Tevessül

Meşru tevessül başlığı altında sıralananların dışında, insanın yaşamında birçok tevessül çeşidi bulunmaktadır. Meşru kavramının olumsuz olan gayrimeşru kavramının anlamı yasak ya da bid'at, kitap ve sünnete aykırı olan uygulamalara denilmektedir. Allah'ın (c.c.) katında kıymeti olmayan hatta hoş karşılanmayan söz, fiil gibi yaklaşımlardır.³⁰¹

Gayrimeşru tevessül çeşitleri incelendiğinde alimler arasında bu konuda ihtilaf ettikleri görülecektir. İslam'da ve bu ümmetin selefinin uygulamalarında yeri olmayan bu tür tevessül, onu uygulayan kimselerin pek çoğunun, hikmetli şariat sahibinin teşvik ettiği meşru tevessülden gafil kalmalarına yol açmıştır. Neticede de onlar meşru tevessülü terk etmişler, gayrimeşru tevessülle meşgul oldukları için ondan mahrum kalmışlardır.³⁰²

Gayrimeşru tevessüller incelendiğinde, bazılarının Allah'a (c.c.) yakın olmak gibi amaçları olsa da başvurdıkları yöntemlerde sıkıntılar mevcuttur. Bazılarında ise bilerek Allah'a (c.c.) şirk koşma amacı güdülmektedir. Helak edilen tüm toplumların helak edilme sebeplerinin başında Allah'ın (c.c.) gönderdiği emir ve yasakların dışına çıkmaları olmuştur. Allah (c.c.) kitaplarında ve elçilerinin anlatımlarında açık açık her şeyi ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de insanların görüş ayrılıklarına düşme sebebi şu ayetle ifade edilmektedir: *“Onlara din konusunda açıklamalar yaptık. Kendilerine bu bilgiler geldikten sonra sadece birbirine karşı hak tanımazlık yüzünden aralarında görüş ayrılığına düştüler. Kuşkusuz Rabbin, kıyamet gününde, aralarında ihtilâfa düştükleri konularda hükmünü verecektir.”*³⁰³ Din gelmeden, ilahi rehberliğe ulaşmadan insanlar arasında görüş ayrılığı yalnızca haksız taleplere, hak tecavüzlerine değil, hakkın ne olduğu konusundaki bilgisizliğe de dayanır. Din geldikten ve bununla ilgili birçok açıklama yapıldıktan ve deliller ortaya konulduktan sonra görüş ayrılıkları artık bilgisizliğe değil, amelsizliğe, yani nefsanî arzulara uyarak haktan sapmaya dayanmaktadır. Sözde dindarlar, ilahi emirleri açıkça çiğnemekte zorlanacakları için meşrulaştırma mekanizmasına başvurur, dolambaçlı yollardan haksızlıklarını haklı göstermeye çalışır, hatta giderek buna kendileri de inanırlar. Bu taktik dünyada işe yararsa

³⁰¹ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 80.

³⁰² el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 83.

³⁰³ el-Câsiye 45/17.

da âhirette iş görmeyecek, orada Allah (c.c.) yanılmaz hakim olarak hakkı ve haklıyı açıklayacak, herkes hak ettiğini elde edecektir.³⁰⁴

Allah (c.c.), emir ve yasaklarında aşırıyakaçılmaması gerektiğini de ayetlerinde açıkça ifade etmektedir: “*Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol! Siz de azıp sapmayın. Allah (c.c.), yaptıklarınızı çok iyi görmektedir.*”³⁰⁵ Ayet metninde geçen "istikamet" kavramı Kur’ân’da 'bütüncül, devamlı ve tutarlı dindarlık, dini hayat' manasına gelmektedir. Ayette İslam’ın esasını teşkil eden iki ilke yer almaktadır: Emrolunduğu gibi dosdoğru yaşamak ve haddi aşmamak, yani Allah'ın (c.c.) belirlediği sınırların dışına çıkmamak. Rivayete göre Resûlullah kendisine uygulanması bundan daha zor gelen bir ayetin inmediğine işaret etmek üzere, 'Hûd suresi ve kardeşleri beni ihtiyarlattı' buyurmuştur. Surenin nesinin kendisini ihtiyarlattığı sorulduğunda, 'Sana emredildiği gibi dosdoğru ol!' mealindeki ayetin kendisini ihtiyarlattığını söylemiştir.³⁰⁶

Allah (c.c.) kullarını arzularına uymamaları gerektiği hakkında da ayetinde uyarmaktadır: “*Sonra seni de bu konuda ilâhî vahye dayalı bir yola koyduk. Onu izle, bilmeyenlerin arzularına uyma!*”³⁰⁷ Son peygambere ve ondan sonra gelecek olan bütün insanlara gönderilen İslam dini ve şeriatı, bütün diğer dinleri vahyeden Allah'tan gelmiştir. Ona yalnızca diğer insanlar değil peygamber de uymak zorundadır.

Buhari'nin rivayet ettiği hadis şu şekildedir: “*Şüphesiz ki sözlerin en doğrusu Allah'ın (c.c.) Kitabı, yolların en hayırlısı Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yoludur/sünnettir. İşlerin en kötüsü ise sonradan uydurulanlardır. Sonradan uydurularak dine sokulan her şey bid'attir. Her bid'at sapıklıktır.*”³⁰⁸

Allah (c.c.) kişilere kolaylık tanıdığını şu ayette böyle ifade etmektedir: “*Allah (c.c.) hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!*”³⁰⁹ Resul ve çevresindeki müminlerin imanlarının ve itaatlerinin Allah'ın (c.c.) tarafından tasdik edilmesi eşsiz bir iltifat, emsalsiz bir saadet

³⁰⁴ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 5/ 16-17; İbn Teymiyye, *Kâ’ide-i Celilefi’t-Teveşşül ve’l-Vesîle*, 67.

³⁰⁵ Hûd 11/112.

³⁰⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, 18/ 71.

³⁰⁷ el-Câsiye 45/18.

³⁰⁸ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu’t- Teveşşül el- Meşrûve’l- Memnu’*, 86.

³⁰⁹ el-Bakara 2/286.

vesilesidir. Bu tasdiki takip eden niyaz talimi ise kulluk yolundaki iniş çıkışları göstermekte, iyi niyetli kulların istemeden meydana gelen kusurlarını yüce Mevlanın bağışlayacağına işaret etmekte, Hz. Peygamber'in ümmetine gelen en son ve kâmil dinin başta gelen özelliklerinden biri olan “kolaylık” temel kuralını dile getirmekte; esasen kulluğun güç olmadığını, çünkü Allah'ın (c.c.) kullarına güçlerini aşan yükümlülükler buyurmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Surenin başıyla sonu âdeti bir levhanın iki parçası gibi birbirini tamamlamaktadır. Nitekim ümmetin geleneğinde de hem özellikle okunarak hem de levhalaştırılıp itina ile duvarlara asılarak bu özellik hayata geçirilmiştir.”³¹⁰

Ayetlerden açıkça anlaşıldığı üzere, Peygambere tabi olmak demek farz ya da mendup olanın yapısına uygun davranmaktır. Aynı zamanda ona tabi olma hususunda güzel maksada ve salih niyete sahip olmak, dinimizin her işinde onu örnek almak ve en ufak bir tereddüt dahi yaşamamaktır.³¹¹

Samimi kulun dünyadaki sınavını başarıyla geçip asıl yurdu ahirete gidebilmesi için iki kaynağa sıkı sıkıya bağlı olmalıdır. İlki kitabımız Kur'ân-ı Kerîm ikincisi yaşayan Kur'ân-ı Kerîm olan Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir. Bu sebepten yanlış tevessülleri üç temel başlık altında anlatılacaktır:

1. Şahısların makamıyla tevessül
2. Vefat eden Peygamber ve salih kimseler ile tevessül
3. Eşya ve eser ile tevessül

2.2.1. Şahısların Makamıyla Tevessül

Alimler, Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatları, salih ameller, salih kimselerin duasıyla Allah'a tevessül de bulunmakta herhangi bir ihtilafa düşmemektedirler. Ancak şahısların makamıyla yapılan tevessülde alimler fikir ayrılığına düşmektedirler. Genellikle tasavvuf alimleri peygamberin zatı ile tevessülü kabul ederek şahısların makamları ile de tevessülde bulunabileceğini düşünmektedirler.

Hakkında ihtilaf edilen zat ile tevessül konusunda bazılîmler, salih kimsenin Allah (c.c.) katında yerinin başkalarından aynı olmadığını ve ilim, ibadet vb. konularda kendinden üstün gördüğü kimsenin zatı, mertebesi, makamı ile tevessülde bulunabileceğini savunmaktadırlar. Burada dikkat edilmesi gereken bu uygulamanın şirk olma tehlikesi olup olmadığına bakmak gerekmektedir. Yalancı ve inkara saplanmış

³¹⁰ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 1/ 454-456; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, 5/88; Maturidi, *Kitabü't-Tevhid*, 312.

³¹¹ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 88.

kimseyi Allah kesinlikle doğru yola yöneltmez.”³¹² Cahiliye döneminin putperestleri, "Sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz" ifadesinden de anlaşılacağı üzere, Allah'ın (c.c.) varlığına ve yaratıcı gücüne inanmaktaydılar. Ancak putları, kendilerine şefaate edecek aracı tanrılar olarak kabul ediyorlardı. Benzer bir anlayış, görünür veya görünmez varlıklara tapan diğer çok tanrılı din mensuplarında ve Hz. İsa'yı tanrı kabul eden Hristiyanlar arasında da yaygındı.³¹³

Hiz. Enes b. Malik'ten (r.a.) gelen bir rivâyette, bir kuraklık zamanında Hiz. Ömer (r.a.), Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) amcası Hiz. Abbas'ı (r.a.) vesile edip “Allah'ım (c.c.)! Kuraklık zamanlarında, Peygamberimizle sana tevessül ederdik, sen bize yağmur verirdin. Şimdi de Peygamberimizin amcası ile Sana tevessül ediyoruz, bize yağmur ver.” şeklinde dua ederek Cenab-ı Hak'dan yağmur istemiş ve yağmur yağmıştır.³¹⁴ İbn Ömer'in rivâyetine göre Hiz. Ömer (r.a.), bu olayda “Ey Allah'ım (c.c.)! Bu peygamberinin amcası Abbas'tır (r.a.). Sana onunla teveccüh ediyoruz, bize yağmur ver.”³¹⁵ şeklinde dua eder ve ardından insanlara hitap ederek Allah Resulü'nün (s.a.v.) Hiz. Abbas'a (r.a.) bir evladın babasına verdiği değer ve önem gibi değer verdiğini belirtir. Bu sebeple Müslümanlara, Hiz. Abbas'a (r.a.) tabi olmalarını ve başlarına gelebilecek musibetlerin giderilmesi için onu vesile ve şefaateçi kılmalarını tavsiye eder.

Bu rivâyet, zat ile tevessülü kabul etmeyenler tarafından farklı yorumlanmıştır. Onlara göre, bu rivâyet, Hiz. Peygamber'in (s.a.v.) ve Hiz. Abbas'ın (r.a.) duasıyla yapılan tevessülü ifade etmektedir. Ayrıca, onların görüşüne göre, hayatta iken Hiz. Peygamber (s.a.v.) ile yapılan tevessül, onun vefatından sonra imkânsız hale geldiği için, bu olayda Hiz. Abbas (r.a.) ile tevessül edilmiştir.³¹⁶

Zümer suresi 3. ayette olduğu gibi bazı ayetlerde, Allah-insan ilişkisinde araçlara misyon yüklenmesi açıkça şirk olarak tanımlanmıştır. Şu halde, Allah ile birebir ilişkide araçlar kesin olarak reddedilmiştir. Kaldı ki, insanın bireysel olarak Allah ile yakınlık kuracağına ilişkin Kur'an'ın beyanı da kesindir. Nitekim bir ayette şöyle denilmektedir: “İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptıklarını) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.”³¹⁷ “Ama can boğaza gelip dayandığında; İşte o zaman siz (çaresiz) bakar durursunuz. Biz ona sizden

³¹² ez-Zümer 39/3.

³¹³ Karaman v.dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, 4/ 598-599.

³¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017), 5/92.

³¹⁵ Buharî, *İstiskâ*, 3.

³¹⁶ İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celîlefi't-Tevessül ve'l-Vesîle*, 137.

³¹⁷ Kâf 50/16.

yakınız, fakat göremezsiniz. Mademki kimsenin hâkimiyeti altında değilmişsiniz; Haydi onu (hayatı) geri döndürün, sözünüzde doğruysanız!"³¹⁸

Allah (c.c.) bir ayetinde kendisine yaklaştıracak şeyin ne olduğunu şu şekilde belirtmektedir: *"Sizi bize yaklaştıracak olan, ne servetiniz ne evlâtlarınızdır. Ama iman edip dünya ve âhirete yararlı iş yapanlar başka, yaptıklarına karşılık onlara kat kat fazlası mükâfat vardır ve onlar köşklerde huzur ve güven içinde yaşayacaklar."*³¹⁹ Önceki ayetlerde servet ve nüfuzun her türlü kurtuluşun teminatı olarak görülmesi eleştirilmiş, zira bu düşüncenin rızkı verenin Allah (c.c.) olduğunu unutturduğu vurgulanmıştır. Burada ise, bu imkânların kişiyi Allah'a (c.c.) yaklaştırma veya O'nun rızasını kazandırma ölçüsü olamayacağı, ancak sağlam bir imanla desteklenen iyi amellere dönüştüklerinde Allah katında değer kazanacağı ifade edilmektedir.³²⁰ Bu ayette belirtilen, salih bir kişinin veya herhangi birinin makamı veya mertebesi Allah'a (c.c.) yakınlık sağlayacak bir konumda değildir.

Şahıs ile tevessülde bulunmanın birkaç şekli vardır. Bunlar; kerih görülenler ve kerih görülmeyenlerdir. Kerih görülenler şunlardır: 1. Allah (c.c.)'ın yarattıklarından herhangi birinin makamıyla Allah'tan istemek. Örneğin şöyle demek: "Allah'ım! Peygamberinin makamıyla (veya falan kulunun makamıyla) bana merhamet etmeni ve beni bağışlamanı senden istiyorum." 2. Allah (c.c.)'ın Peygamberi'nin (s.a.v.) hakkıyla veya salih kullarından herhangi birinin hakkıyla Allah'tan istemek. Mesela şöyle demek: "Allah'ım! Peygamberinin senin üzerindeki hakkıyla/hakkı için (veya falan senin katındaki hakkıyla/hakkı için) bana merhamet etmeni ve beni bağışlamanı istiyorum." 3. Kendisiyle tevessül edilen kimseyle Allah'a yemin etmek. Örneğin şöyle demek: "Allah'ım! Peygamberin Muhammed (s.a.v.) ile (veya falan kulunla) sana yemin ediyorum ki, benim şu ihtiyacımı gider."³²¹

Yukarıda bahsedilen şahıs ile ilgili üç madde alimlerin çoğunluğunca kerih görülmektedir ve bid'at kabul edilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) bir hadisinde şu şekilde buyurmaktadır: *"Sizi geceyi gündüzü gibi aydınlık ve açık bir yol üzere bıraktım. Benden sonra bu yoldan sapanlar helak olur. Uzun süre yaşayacak olanlar arasında pek çok ihtilaflar olacaktır. Bu nedenle benim sünnetimden ve hidayete ermiş raşid halifelerin sünnetinden öğrendiklerinize sarılın. Onlara sıkıca yapışın, dışlarınızla ısırmıyormuş gibi. Yöneticinize, Habeşli bir köle dahi olsa itaatten ayrılmayın. Çünkü mümin, Allah'ın*

³¹⁸ el-Mâide 5/83-87.

³¹⁹ Sebe 34/37.

³²⁰ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4/ 440.

³²¹ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 91.

emirlerine ve yasaklarına uymak konusunda itaatkar bir deve gibidir; nereye yönlendirilirse oraya gider.”³²² Hadiste de belirtildiği üzere İslam dini net ve açıktır. Anlaşılmayan konular üzerinde de Peygamberimiz (s.a.v.) gerekli açıklamaları yapmıştır. Hadiste, Müminin uysal deveye benzetilerek sağlam bir temele sınımsız sarılmadığı takdirde her yöne gidebileceği ifade edilmektedir. Müslüman, Allah'ın hoşnut olduğu şeylere uyarak Allah'a yaklaşmalıdır. Diğer haram olan şeylerden de uzak durmalıdır. Ayette şöyle denir: *"Yoksa onların ortak koştukları tanrıları var da Allah'ın izin vermediği kurallarla mı din oluşturuyorlar? Eğer son karar, âhirete bırakılmamış olsaydı, hemen hüküm verilir, iş bitirilirdi. Ancak zalimler için yakıcı bir azap vardır!"*³²³ Önceki ilâhî dinlerin mensuplarının kendi dinleri hakkında ayrılığa düşüp parçalanmalarından bahsedilen ayetleri takiben burada da müşriklerin, dinin temeli ve kaynağı konusundaki ayrılıklarına, yani bütün ilâhî dinlere karşı çıkıp sapkınlık ve inkârcılık önderlerinden şirke düşmeleri konusuna geçilmektedir. Ayette soru ifadesinin kullanılması, bir yandan Allah'ın izin vermediği dinî kurallar konmasını kınama, diğer yandan da şirki bir tür din olarak empoze edenleri eleştirme anlamı taşımaktadır. Kendileri için din koyan ortaklar ile onlara şirki cazip gösteren şeytanların veya taptıkları putların kastedilmiş olması da muhtemeldir ki müfessirler genellikle –bizim de tercih ettiğimiz– bu iki manayı esas almışlardır.³²⁴

İbn Teymiyye ve onunla aynı görüşü paylaşan âlimler, hiçbir varlığın Allah (c.c.) üstünde bir hakkı bulunmadığından dolayı peygamber, velî ve sâlih kimselerin Allah (c.c.) nezdindeki hakkı ile tevessülde bulunmanın meşrû olmadığını söylemektedirler. Onlara göre *"Allah'ım (c.c.)!; Hz. Muhammed'in (s.a.v.), filan velînin veya sâlih kulunun hakkı için, onun hürmetine duamı kabul eyle, şu ihtiyacımı gider veya içinde bulunduğum şu durumdan beni kurtar."* şeklindeki ifadeler Allah'a (c.c.) yemin manası taşımaktadır ve bu tür bir tevessülde bulunan kişi şirke düşer.³²⁵

Sahabe, kuraklık ve kıtlıkla karşılaştıklarında, her biri kendi evinde veya başka yerlerde Allah'ın Rasulü (s.a.v.) onlarla beraber olmadığı zamanlarda bir araya gelip dualarında "Allah'ım! Peygamber Muhammed'in (s.a.v.) hürmeti ve Senin katındaki makamı için bize yağmur ver" şeklinde mi dua ediyorlardı? Yoksa bizzat Rasulullah'a gidip, dileklerinin kabul edilmesi için Allah'a yalvarmasını mı istiyorlardı? İlk durumda, sahabelerin Hz. Muhammed'in (s.a.v.) adını zikredip Allah'tan hakkı için dilekte

³²² el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 92.

³²³ eş-Şuarâ 26/ 1.

³²⁴ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4/ 746-747.

³²⁵ İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celilefi't-Tevessül ve'l-Vesile*, 50, 168.

bulunduklarına dair delil bulunmamaktadır. Aksine, sahabeler sıkıntılarında veya dileklerinde doğrudan Rasulullah'a gidip, kendileri için Allah'a dua etmesini istemektedirler.³²⁶

Bu durumu izah etmek açısından şu ayeti zikretmemiz yerinde olur: “Biz her bir peygamberi, Allah'ın izniyle, ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar kendilerine kötülük ettiklerinde sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için mağfiret dileseydi, elbette Allah'ı ziyadesiyle affedici ve esirgeyici bulurlardı.”³²⁷

Şahsın duasıyla yapılan tevessül çeşidinde anlatılan olaylarda, şahısların makamları veya kıdemleri hiçbir şekilde öne çıkmaz. Kişi tevessülde bulunacağı kişiye gelir, durumunu arz eder ve kendisinden dua etmesini ister. O kişi de dua isteyen için dua eder. Sonra da Allah, dilerse dua edenin duasını kabul eder.³²⁸

Örneğin, günümüzde bu duruma örnek vermek gerekirse, bir kişi bir işini yaptırmak istediğinde bu kurumda çalışan müdür, başkan veya memura ihtiyaç duyar. Onlardan birini tanıyan bir aracı araştırılır, ona gidilir ve ihtiyaç ona arz edilir. Bu aracı da gidip o yetkili bulur ve ihtiyaç halledilmiş olur. İşte böyle bir durum, eskiden beri Araplar arasında bilinen bir tevessüldü ve bu tevessül çeşidi hâlen geçerlidir. Eğer bir kişi ‘Ben, falan kimseye tevessül ettim.’ derse, bundan anlaşılan, ikinci bir adama (aracıya) gitmiş olduğu, onun da birinci adam(yetkili) ile ihtiyacının giderilmesi için konuştuğu akla gelmektedir.³²⁹

Şahsın makamı, mertebesi veya kendisi ile tevessülü kabul edenler, Hz. Ömer'in (r.a.) sözünü yorumlamadan metnin açık ifadesini dikkate almışlardır. Onlara göre bu rivayet, sahabenin sâlih kimse yani Hz. Abbas (r.a.) ile tevessülünü gösteren açık bir delildir. Hz. Ömer'in (r.a.) “Biz Peygamberimiz ile sana tevessül ederdik” ifadesi, sahabenin, hem Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken; hem de vefatından sonra onunla tevessülde bulunduklarını gösterir. Nitekim Zahid el-Kevserî'ye göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile tevessülü sadece hayatıyla sınırlandırmak doğru değildir. Zat ile tevessülü reddedenlerin yaptıkları yorum, mesnedi olmayan bir tevil olarak görünmektedir. Bu da sahih ve sarîh sünneti reyle iptal edip değiştirmek anlamına gelmektedir.³³⁰ Çünkü Hz. Ömer'in (r.a.) uygulaması, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile olduğu gibi onun hayatta olan yakınıyla da tevessülün caiz olduğunu göstermektedir. ‘Peygamberimizin amcası’

³²⁶ Elbânî, *et-Tevessül*, 94.

³²⁷ en-Nisâ 4/64.

³²⁸ Elbânî, *et-Tevessül*, 96.

³²⁹ Elbânî, *et-Tevessül*, 97.

³³⁰ Zâhid Kevserî, *el-Makâlât* (İstanbul: Rihle Kitap, 2015), 469.

ifadesiyle tevessül, Hz. Abbas'ın (r.a.) Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yakınlığı ve onun yanındaki konumuyla tevessül anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu tevessül, aynı zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.) ile tevessül anlamına gelmektedir.³³¹ Onlara göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile hayatında tevessül sabit olduğu gibi, vefatından sonra da sahabenin icmasıyla tevessül gerçekleşmiştir. Çünkü bu durumda sahabeden hiç kimse, Hz. Ömer'in (r.a.) Hz. Abbas (r.a.) ile tevessülünü yadırgamamış veya karşı çıkmamıştır. Sahabe icma ettiği halde tevessülün sadece Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tahsis edilmesi anlamsızdır. Ayrıca, ilim ve fazilet sahibi bir zatla tevessül, gerçekte onun sâlih amelleri ve üstün meziyetleriyle tevessül anlamına gelir. Çünkü fazilet sahibi olan kişi, yaptığı amelleriyle faziletli olur. Dolayısıyla, 'Allah'ım, ben filan âlim ile Sana tevessül ediyorum' diyen kimse, onun sahip olduğu ilim ve amel ile tevessül etmiş olur.³³²

Şahıs ile tevessülü kabul edenlerin aksine, İbn Teymiyye ve onunla aynı fikirde olan alimler, hiçbir varlığın Allah (c.c.)'ın üstünde bir hak iddia edemeyeceğini belirtirler. Bu nedenle, peygamberlerin, velilerin veya salih kulların Allah nezdinde özel bir hakları olmadığı için, onların hürmetine yapılan tevessülün meşru olmadığını savunurlar.³³³

Sahabe ve Ehl-i Sünnet âlimlerinin genel kabulüne göre bir kimsenin Kur'ân'da belirtilenler dışında Allah (c.c.) üzerinde herhangi bir hakkı bulunmamaktadır.³³⁴ Yer ve gökteki her şeyin sahibi olan Allah (c.c.), icraat ve tasarruflarında mutlak irade ve ihtiyar sahibidir. Ancak dua ve tevessül esnasında 'hakkı için' ifadesinin kullanılabileceği görüşünde olan âlimlerin de bunu dikkatten uzak tutmadıkları görülmektedir.³³⁵ Sübkî, konuya delil olarak gösterilen hadislerden biri olan ve Ebû Said el-Hudrî'den (r.a.) rivayet edilen hadis-i şerifte³³⁶ geçen 'hak' kelimesinin 'rütbe ve mertebe' manasına geldiğini belirtmektedir. Sübkî, açıklamasının devamında bununla Allah (c.c.)'ın lütuf ve keremiyle yaratılanlara ihsan ettiği hak olduğunu ifade ederek: "Burada 'hak' ile kasdedilen şey vacip değildir. Çünkü Allah (c.c.) üzerine hiçbir şey vacip olmaz. Dua ve tevessül esnasında hak kelimesinin kullanılmaması yönünde bazı fakihlerden nakledilen sözler de bu manaya hamledilir"³³⁷ ifadesini desteklemektedir.

³³¹ Kevserî, *el-Makâlât*, 467-470.

³³² Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkânî, *ed-Dürri'n-Nadid fi İhlâs-i Kelimet-i Tevhîd*, nşr. Hâlid Abdüllatif (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1991), 148.

³³³ Âlûsî, *Rûhu'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 6/ 183.

³³⁴ Kevserî, *el-Makâlât*, 163-165.

³³⁵ Orhan Çeker, *Tasavvufî Meselelere Fıkhi Bakış* (İstanbul: Rihle Kitap, 2012), 101.

³³⁶ Kevserî, *el-Makâlât*, 162.

³³⁷ İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celîle fi'l-Tevessül ve'l-Vesîle*, 72.

Ebu Hanife rahimehullah, "Dua eden bir kişinin, 'Filanın hakkı için (veya peygamberlerin ve elçilerin hakkı için)' veya 'Kabe'nin ve Arafat'ın hakkı için' diye istekte bulunması mekruhtur." şeklinde bir görüş ortaya koymaktadır."³³⁸

Bu bağlamda önemli olan, Peygamberler dışında velilerden veya salih insanlardan ölmüş veya yaşayanların zatlarıyla Allah'a tevessül etmek, onlardan yardım dilemek, adak adamak, makamlarını aracı olarak kullanmak, güçlerinin yetmeyeceği şeyleri onlardan istemek, onlar üzerine yemin etmek gibi tevessül çeşitleri meşru değildir. İçlerinden bazıları doğrudan şirk olarak kabul edilmese de, şirke götürebilecek bir vasıta konumundadır. Sonuç olarak, Kur'ân ve sünnete göre, şahsın makamı, mertebesi veya zatıyla yapılan tevessül, sahabenin hayat sahasında olmadığı gibi, alimlerin çoğunluğu tarafından da kerih görülmüştür.

2.2.2. Vefat Eden Peygamberler ve Salih Kimseler ile Tevessül

Allah'ın kullarına gönderdiği ayetler incelendiğinde, ölmüş birinin adını alarak dua etmek veya 'şu kabirde yatan falanca kulunun hürmetine' diyerek tevessülde bulunmanın tutarlı bir deliline rastlanmamaktadır. Bu tür tevessülü savunanlar, genellikle Mâide 35. ayetini öne sürerler. Ancak ayetin hayatta olanlarla tevessüle delil olamayacağı açıktır; dolayısıyla ölmüş kişilerle tevessül de delil olamaz.³³⁹ O kişiler adına adak anmak veya onlardan yardım dilemek, alimlerin çoğunluğu tarafından bid'at davranışlar olarak kabul edilmektedir. Bu tür tevessülde, alimlerin ihtilafa düşmesinin nedeni, tevessülle istiğaseyi aynı anlamda ele almaktan kaynaklanmaktadır.³⁴⁰

Saf tevhid inancında putperestliğe sebep olabilecek her türlü davranıştan uzak durulmalıdır. İbn Teymiyye ve onun görüşlerini paylaşan âlimler, bir Müslüman'ın, Hz. Peygamber'i (s.a.v.) vesile ederek Allah'tan kendisine rahmet ve nimet ihsan etmesini ya da zarar ve sıkıntılardan korumasını istemesini caiz görürlerken, vefat etmiş peygamberler, muttaki ve sâlih kişilerin kabirlerini ziyaret edip onlardan bir şeyler istemeyi haram, hatta şirk ve küfür olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre, tarihte putperestlik, ölmüş atalarından yardım istemekle başlamıştır. İslam dininde ölüye hitap ederek ondan yardım dilemek şeklinde bir uygulama yoktur.³⁴¹

Hiz. Muhammed (s.a.v.), İslam'ın erken dönemlerinde insanların mezarlara yanlış bir yaklaşım sergilememeleri için kabir ziyaretlerini yasaklamıştı. Bu nedenle, ölülerden

³³⁸ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 95.

³³⁹ Çalışkan, *Kur'ân- Kerim'e göre Tevessül ve Vesile*, 67.

³⁴⁰ Yavuz, "Tevessül", 363.

³⁴¹ İbn Teymiyye, *Kâ'ide-i Celîlefi't-Teveşşül ve'l-Vesîle*, 24.

fayda veya zarar sağlama gücü bulunmayan kişilere dua etmek veya onlardan yardım talep etmek bid'attir. Bunun yerine, onlara dua etmek ve Allah (c.c.)'tan rahmet ve mağfiret dilemek daha uygun bir davranıştır.³⁴² Ölmüş kişilere yönelerek onlardan yardım talep etmek, Hristiyanların uygulamalarına benzer ve bu tür bir davranış, kabirleri putlaştırma riski taşır. Bu kişilere göre, ölmüş kişilerden yardım istemek bir tür ibadettir ve sadece Allah'a ibadet etmek, şirktir. Bu görüşte olanlar, ölümlerden yardım talebiyle ilgili hadislerin uydurma olduğunu iddia ederler. Ölmüş kişilerle yapılan tevessülün sonuç alındığına dair rivayetlerin ise uydurma veya şeytanın aldatması olabileceğini savunurlar.³⁴³

Tevessülü kabul edenler, dualarında şu şekilde ifadeler kullanmaktadırlar: "Ey Efendim, bana yardımcı ol! Başarım seninle ve Allah (c.c.)'ladır! Senin himayene sığındım! Sıkıntımı gider, bana şefaet et, aracı ol!" veya "Medet Ya Rasulullah! Medet ya falan!"³⁴⁴

Bu tür tevessülün geçerliliğine dair alimlerin bir delili şu ayette yer almaktadır: *"Her bir peygamberi, ancak Allah (c.c.)'ın izniyle itaat edilsinler diye gönderdik. Eğer onlar kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler ve Allah (c.c.)'tan bağışlanmayı dileselerdi, peygamber de onlar için bağışlanma dileseydi, Allah (c.c.)'ı çok bağışlayıcı, merhametli bulurlardı."*³⁴⁵ Kevserî, bu ayeti, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile hem hayatta iken hem de vefatından sonra tevessül yapılabileceğine dair bir delil olarak zikreder. Ona göre, ayeti sadece Peygamber'in (s.a.v.) hayatında yapılan tevessüle delil kabul etmek, delilsiz bir iddia olacaktır. Çünkü peygamberler kabirlerinde de diridirler ve hayatta olmalarıyla ölümleri arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla, tevessülde de bir fark olmamalıdır.³⁴⁶ Burada Peygamberin diğer kullar gibi değilde kabirde ölü olmadığını kabul etsek dahi dünya hayatında etkili olduğunu söylemek afakî bir yorum olmaktadır. Eğer böyle bir şey olsaydı bu uygulamayı sahabelerin hayatında sıklıkla rastlanırdı.

İbn Kesîr, yukarıdaki ayetin tefsiri bağlamında, Peygamberimizin kabri başında görülen bir rüyayı nakletmektedir.³⁴⁷ Ancak bu rüya, hüküm çıkarmak için sağlam bir delil olarak kabul edilmez ve ondan bir hüküm çıkarılması sakıncalıdır.³⁴⁸ Zaten rüyalar,

³⁴² Muhammed b. Pir Ali Birgîvî, *Ziyâretü'l-Kubûr: eş-Şer'îyye ve Şirkiyye* (Riyad: İdâretü'l-Buhûsi'l-İlmiyye, 1995), 28.

³⁴³ Ekrem Demirli, *İslâm Metafiziğinde Tanrı ve İnsan İbnü'l-Arabî ve Vücûd Geleneği* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2009), 59-113.

³⁴⁴ el-Eserî, *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*, 109.

³⁴⁵ en-Nisâ 4/64.

³⁴⁶ Kevserî, *Mahku't-Tekavvul fi Mes'eleti't- Tevessül*, 388.

³⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/ 410.

³⁴⁸ Ahmed b. Zeyni Dahlân, *ed-Dureru's Seniyye* (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 1989), 21.

fıkıhta ve itikadi meselelerde delil olarak kabul edilmemiştir.³⁴⁹ İbn Teymiyye, bu rüyanın, dört büyük müctehid başta olmak üzere, ictihad ve fetvâlarıyla amel edilen imamlardan nakledilmediğini, ancak bazı müteahhir alimler tarafından zikredildiğini ve bunun destekleyici bir şer'î delili bulunmadığını belirtir. İbn Kesîr ise, tefsirinde bu rüyayı tenkit etmeksizin nakletmiş ve bir değerlendirme yapmamıştır. Bu da, onun bu rüyayı tasvip ettiğini düşündürmektedir. Ancak rüyanın bir delil olarak kullanıldığı düşünülmemelidir, çünkü rüyalarla hükümler sabit olmaz. Bununla birlikte, hadisenin ehl-i tahkik bazı alimlerin tasvibinden geçmesi, bunun şirke dönüşen bid'at bir uygulama olmadığını gösterme açısından önemlidir.³⁵⁰

İbn Teymiyye, tevessül konusunu ele almadan önce bu meselede alimler arasında herhangi bir ihtilafın olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatta iken ve ölümünden sonra yanı sıra velîler ve sâlih kulların zatlarıyla tevessülde bulunmanın şirk olarak kabul edilmesi isabetli görünmemektedir.³⁵¹ Çünkü tevessül ve istiğâse, ölünün bizzat zatıyla değil de Allah'ın katındaki mertebesiyle yapıldığında meşrûdur. Zira ölüm, hiçbir zaman Allah nezdindeki rütbe ve dereceyi değiştirmez. Ayrıca ehl-i kıble olan, Allah'ın birliğine inanan birisini müşrik, kafir olarak nitelendirmek caiz değildir; aksi taktirde böyle bir niteleme, bu nitelemeleri yapan kişinin kendisini iman yönünden tehlikeye atması demektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de bir mü'mine "sen mü'min değilsin" denilmesi yasaklanmıştır.³⁵²

Ölmüş kimseler ile tevessül hakkında delil olarak gösterilen hadislerden ilki şu şekildedir: *"Medine'de kuraklık baş gösterdiğinde, insanlar Âişe'ye gitti. O da şöyle dedi: "Peygamber'in kabrine gidin, kabir üzerine göğe doğru bir delik açın ki Peygamber ile gökyüzü arasında bir engel olmasın. "İnsanlar bu talimatı yerine getirdi ve yağmur yağdı."*³⁵³ Delil olarak gösterilen hadis, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ve ona kıyasla sâlih kişilerin ölümünden sonra onlarla tevessül edilebileceğine dair bir delil olarak kabul edenler olduğu gibi, sadece Peygamber'in (s.a.v.) kabriyle tevessüle delil olabileceğini kabul edenler de vardır.³⁵⁴ Ancak Kevserî gibi bazı âlimler, senedindeki zayıflık nedeniyle bu hadisi kitaplarına almamışlardır.

³⁴⁹ Dacvî, *el-Basâir*, 40, 54, 55, 64-66.

³⁵⁰ Zekerîya Güler, "Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri", *İlam Araştırma Dergisi* 2/1 (Ocak-Haziran 1977), 114.

³⁵¹ Yavuz, "Tevessül", 7-8.

³⁵² Nisâ, 4/94.

³⁵³ Dârîmî, *Mukaddime*, 15.

³⁵⁴ Sübkî, *Şifai's-Sekam*, 128; Muhammed el-Mâlikî Alevî, *el-Mefâhîm Yecib en Tusahhah* (Birleşik Arap Emirlikleri: Vüzâratü'l-Adlve's-Suûni'l-İslamiyye, 1410/1989), 66.

Yukarıda delil olarak gösterilen hadisin delil olarak gösterilemeyeceğine dair sebeplerden birisi de şudur: “Bu rivayet, Peygamber'e nispet edilmemiştir. Dolayısıyla, rivayet sahih bile olsa sahabenin içtihadî görüşüdür. Yani kabul edilmeyebilir de. Senetteki M. B. Fadl Ebu Numan, hayatının sonuna doğru ezberlediklerini birbirine karıştırıyordu. Darimî'nin bu hadisi ondan ne zaman aldığı belli değildir. Eğer ihtilat döneminde ise yine bu hadis hüccet olamaz. Nihayet, Hz. Âişe döneminde, Hz. Peygamber'in kabrinin açıldığı veya kabrin üzerinde bir deliğin olduğu tarihen sabit değildir.”³⁵⁵

Fâtır 14. ayetinde şöyle geçmektedir: “*Onlara yalvarsanız duanızı işitmezler, işitseler bile size karşılık veremezler. Kıyamet günü de onları (Allah'a) ortak koşmanızı kabullenmezler. Hiç kimse sana, her şeyden haberdar olan Allah gibi bilgi veremez.*” Ayette, insanların yalvardığı şeylerin işitemediği, karşılık veremediği ve Allah'ın (c.c.) dışında hiç kimsenin haber veremeyeceği bilgilere bakarak görülebilmektedir. Allah'tan (c.c.) başka ilahlık atfedilen varlıkların acizliği, önceki ayette vurgulandığı gibi en ufak bir şeye sahip olamadıkları ve hükmedemedikleri şeklinde ifade edildikten sonra, bu ayette kendilerinden yardım beklenmesinin ne kadar anlamsız olduğu somut bir şekilde anlatılmaktadır: Bu varlıklar, işitemezler; farz edelim ki işitseler bile cevap veremezler; kıyamet günü geldiğinde ise Allah'ın (c.c.) onlara verdiği bir yetenekle kendilerine yüklenen bu sıfatı kabul etmediklerini ifade ederler. Yorumcular genellikle bu varlıkları putlar olarak açıklamışlardır; ancak ayetin genel ifadesi, kendilerine tanrı gözüyle bakılan tüm varlıkları, yani insan, hayvan, ay, güneş gibi varlıkları da kapsamaktadır. Bu durumda, ilah olarak kabul edilip kendilerinden yardım umulan ya da korkulan varlıkların, sıradan bir insan gibi işitememesi veya yanıt verememesinden ziyade, nerede ve nasıl dua edilirse edilsin, kendilerine tapanları işitip karşılık verememeleri kast edilmektedir.³⁵⁶

Daha önceki sayfalarda bu konuyu zaman zaman ele almıştık. Bazılarına göre, Peygamberler ve salih kişiler, her ne kadar bizler için bu dünyadan göç etmiş olsalar da kabirlerinde yaşamaya devam etmektedirler. Bu nedenle, dünyada sahip oldukları mucize, keramet ve tasarruflarını orada da sürdürebilirler. Durum böyle olunca, onları aracı olarak kabul edip her konuda tevessülde bulunmak mümkün görünmektedir.³⁵⁷

Burada ölü olan kişi sadece bir aracı olarak kabul edilmektedir ve istenen duruma aracılık yapmaktadır. Yoksa isteneni verir veya icabet eder şeklinde kabul edersek o

³⁵⁵ Elbânî, *et-Tevessül*, 141-142.

³⁵⁶ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 4/ 456-457.

³⁵⁷ Alevî, *Mefâhim Yecib en Tusahhah*, 105.

zaman şirk olur, diyen mutasavvıfların³⁵⁸ aynı zamanda, ölmüş olan salih zatların dünyaya ait tasarruflarının kesilmediği, insanları yönlendirdiği ve onlara dua ettiği şeklindeki açıklamalarını uzlaştırmak biraz zordur. Onların dünyadakiler gibi olmadığını söyleyip ardından da aksi iddialar öne sürmek nasıl bağdaştırılacaktır.³⁵⁹ Tam bu noktaları fazla izah etmemektedirler. Bunu yapmak yerine sadece belirtilen üç hadisi delil olarak ileri sunuyorlar: “Kim bana selam ederse, Allah (c.c.) onu ruhuma iletir, ben de onu geri iade ederim.”³⁶⁰ “Cuma günü bana çok salat getirin, çünkü sizin duanız (salatınız) bana erişir. Dediler ki, ‘Ey Allah (c.c.)’ın Rasulü, sen çürümüş olduğun halde nasıl oluyor da salat ve selam sana arz olunuyor.’ O da, ‘Allah (c.c.) yeryüzüne peygamberin cesedini yemeyi haram kıldı’ dedi.”³⁶¹ “Hayatım da ölümüm de sizin için hayırlıdır. Siz ondan bahsedersiniz o da sizi anar, amelleriniz bana arz olunur. Eğer hayırlı bulursam Allah (c.c.)’a hamd ederim, eğer şerli bulursam af dilerim.”³⁶²

Delil olarak gösterilen üç hadis incelendiğinde, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in ölümsüz olduğuna dair bir kanıt bulunmamaktadır; aksine, onun ölmüş olduğunu ifade etmektedir. Cesedinin diğer insanlar gibi çürümemesi ayrı, hayatta olmak ayrı bir şeydir. Elbette Hz. Muhammed (s.a.v.)’in ruhunun, peygamber olmasından dolayı diğer insanlarla aynı olmadığını söylemek doğru olur. Ancak ruhunun dünya hayatındaki olaylara müdahale edebileceğini iddia etmek için daha tutarlı deliller gerekmektedir.

Ancak, ebedi aleme intikal eden peygamberler ve salih kişiler ile tevessülde bulunurken, şirke yol açabilecek durumlardan kaçınmak büyük önem taşır. Özellikle itikadi bilgileri eksik olan bireylerin bu konuda bilgilendirilmesi gereklidir. Şirke yol açabilecek davranışların başında, Allah’tan (c.c.) başka birine ilahlık özelliği atfetmek, dualarını ona yönlendirmek, aracı olarak görülen salih kişiye Allah’a (c.c.) duyulan sevgi ve saygıya denk bir saygı göstermek, onu aşırı yüceltmek ve isteklerinin karşılanmasını Allah’tan (c.c.) değil, o kişiden beklemek gibi tutumlar gelmektedir.³⁶³

Kur’ân-ı Kerîm, sünnet ve alimlerin görüşleri incelendiğinde ölmüş kimse ile tevessül etmek caiz değildir. Fâtîha suresinin 5. ayetinde şöyle buyurulmaktadır: “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.”³⁶⁴ Ayette geçen ibadet “kulluk ve tapınma” olarak anlaşılmıştır. Bu kavramın içinde tam anlamıyla “sevgi, korku ve boyun eğme” bulunmaktadır; bu üç tavır ve duygunun birleşimi ibadetin

³⁵⁸ Alevî, *Mefâhim Yecib en Tusahhah*, 105.

³⁵⁹ Alevî, *Mefâhim Yecib en Tusahhah*, 105.

³⁶⁰ Ebu Dâvûd, Menâsik, 96; Subkî, *Şifâü’s- Sekam*, 30-136.

³⁶¹ Nesâî, Cuma, 5; İbn Mace, İkâme, 79.

³⁶² Subkî, *Şifâü’s- Sekam*, 34-35; Alevî, *Mefâhim Yecib en Tusahhah*, 57.

³⁶³ Yavuz, “Tevessül”, 8.

³⁶⁴ el-Fâtîha 1/5.

temelini oluşturur. İnsanın yaratılış gayesi ibadet etmektir; ancak bu, zorunlu kılınmamıştır. İbadet, kişinin iradesine bağlı olmayan hareketler ve olaylar gibi gerçekleşmez; ilahi emri, insan dünya hayatında bir sınav olarak, özgür iradesiyle yerine getirmekte veya ihmal etmektedir. Dünyadaki tüm nimetler ve imkanlar, insanın Allah’a (c.c.) kulluk ederek yaşamını sürdürmesi için verilmiş araçlardır. Bu nimetleri amacına uygun kullanmayanlar, nimetin değerini bilmemiş ve israfa düşmüş olurlar. İnsanın sınırlı gücü ve iradesi, her zaman maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez ve bu nedenle insanlar, hem diğer insanlardan hem de insanüstü güçlerden yardım istemeye ve almaya mecbur kalmışlardır. Ancak, bu iki kaynaktan yardım istemek ve almak için izledikleri yollar, eğer ilahi rehberliğe kulak asmadıkları zamanlarda, şirke ve mutsuzluğa yol açmıştır; dolayısıyla birçok batıl inanç ve işe yaramaz sistem ortaya çıkmıştır. Bu ayet, ibadet ederken ve yardım isterken yönelmemiz gereken doğru adresi göstermekte ve tevhidi (yalnızca Allah’a (c.c.) ibadet, sığınma ve yönelme) vurgulamaktadır. Ayette “ederim, dilerim” yerine “ederiz, dileriz” şeklinin seçilmiş olması, tevhid ehli müminlerin bir bütün teşkil ettiklerini, bu sebeple “Sen ben değil, biz varız” ilkesi doğrultusunda hareket etmelerini ve fert-toplum arasındaki dengeyi korumalarını işaret etmektedir. Burada “biz”i oluşturan bağ, imandır, bir Allah (c.c.)’a kulluktur; “Allah (c.c.)’ın kulları! Kardeş olun”³⁶⁵ meâlindeki hadis de bu manaya açıklık getirmektedir. Müminler kardeşçe yardımlaşır, fakat kimin elinden gelirse gelsin gerçekte her nimetin Allah (c.c.)’tan geldiğini, O dilemedikçe kimsenin bir şey veremeyeceğini bilirler.³⁶⁶

Mevdûdî’ye (ö. 1903/1979) göre mabud olabilmek, her ne istenirse istensin buna yanıt verebilme yeteneği, yüksek bir kudret, güç ve otorite (egemenlik) gerektirir. İnsanın önemsiz ve basit gördüğü ihtiyaçlarının karşılanması, zararlarının giderilmesi, himaye ve yardım sağlanması, dualarına yanıt verilmesi aslında basit işler değildir. Bu görevler, evrendeki tüm yaratma ve yönetme işlerini üstlenen bir güç ve otoriteyle güçlü bir bağa sahiptir. Allah (c.c.)’ın sahip olduğu bu yüce egemenlik, bölünemez bir bütündür. Yaratma birinin, rızık başka birinin elinde olamaz. Güneşin doğuşu birinin kontrolünde olması gibi bir durum da mümkün değildir.³⁶⁷

Kabirlerden yardım talep etmenin yanlış olduğunu gösteren birçok hadis bulunmaktadır. Konuyu daha fazla uzatmamak adına, sahihliği konusunda şüphe olmayan

³⁶⁵ Buhârî, Nikâh, 45; Müslim, Birr, 23, 28-32

³⁶⁶ Karaman v.dğr., *Kur’ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri*, 1/ 62-63.

³⁶⁷ Ebu’l-Ala Mevdûdî, *Kur’ân’a Göre Dört Terim*, trc. Osman Cilacı, İsmail Kaya (İstanbul: Beyan Yayınevi, 1989), 29.

Buhari'nin kitabında yer alan bir hadis şöyledir: "*Allah (c.c.) Yahudi ve Hristiyanlara lanet etsin. Onlar peygamberlerinin kabirlerini mescit haline getirdiler.*"³⁶⁸

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinde yer alan kabir ziyaretlerine dair rivayetlerde; ölümlerden bir şey talep etmek veya 'yetiş ey falanca' gibi yardım istemek bulunmamaktadır. Ancak, selam vermek, hem diriler hem de ölümler için Allah'a (c.c.) dua etmek, Kur'an okuyup sevabını onlara hediye etmek bulunmaktadır. Bu şekilde, ölümlerden bir şey dilemeden, sadece onların ruhlarını mutlu etmeye yönelik sevap vermek ve Allah (c.c.)'tan onların mertebelerini yükseltmesini dilemek, kabirlerinde yatanlardan ibret almak ve bir gün kendisinin de o hale geleceğini düşünerek imanını ve amelini güçlendirmek de vardır. Kısacası, dirilerden istenmesi caiz olmayan şeyleri ölümlerden istemek uygun değildir. Onlardan yararlanmak, onların yaşam öykülerini düşünerek ilmi, ameli eserlerinden ve güzel yaşantılarından örnek almak suretiyle ruhanîyetlerinden yararlanmakla mümkündür.³⁶⁹

Alimlerin görüşlerine göre, şahıslarla Allah (c.c.)'a tevessülü reddedenlerin haklı gerekçeleri şunlardır:

a- Putperestler ve müşrikler, tapındıkları varlıklara aracı ve şefaathçi olarak inanmışlar ve bu yüzden şirke düşmüşlerdir. Allah (c.c.) ve Peygamberin lanetine uğramışlardır.

b- Kul ile Allah (c.c.) arasında aracıya ihtiyaç yoktur. Allah (c.c.) kullara kendi nefislerinden bile daha yakındır. O'nun izni olmadan kimse şefaath edemez ve Allah (c.c.)'tan başkasına dua edilemez.

c- Peygamber, en yakınlarına dahi faydalı olamayacağını ifade etmiştir. İnsanı kendi imanı ve ameli kurtarır.

d- Herkes kendi yaptıklarından sorumludur.³⁷⁰

Sonuç olarak, ölümü ve ahireti hatırlatan kabir ziyareti ve orada Kur'an okunup dua edilmesi, adabına riayet edilerek, bid'at ve hurafelerden uzak durulduğu sürece dinen meşrudur.³⁷¹ Ancak cahiliye müşriklerinin yaptığı hal ve hareketleri yapmak meşru durumu bid'at haline getirmektedir. Bizi yaratanın Allah (c.c.) olduğunu ve insanın yaratıcısı ile arasında herhangi engel olmadığını unutmamak gerekmektedir. Mâide 35. ayetinde geçtiği gibi O'na her daim yakın olmak için de meşru tevessüllere başvurmak gerekmektedir.

³⁶⁸ Buharî, Salât, 48; Müslim, Mesâcid, 19-20; Ebu Dâvûd, Cenâiz, 72.

³⁶⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/ 6051-6052.

³⁷⁰ Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1988), 66.

³⁷¹ Toprak, *Ölümünden Sonraki Hayat*, 448-459.

2.2.3. Eşya ve Eserle Tevessül

Tevessül konusunda bid'at olarak ele alınan eşya ile tevessül çeşidi günümüzde haylice gündemdedir. İnsanlar türbe başlarında bez, çaput bağlayarak dua ederek, evliyanın yapmış olduğu eseri vesile olarak sayarak, sevdiği alimin içtiği su kabını saklayarak, sevdiği alimin kullanmış olduğu eşyalar ile dua ederek Allah (c.c.)'a yakınlaşmaya çalışmaktadır. Bu meselede dikkate alınan bazı fikirler şunlardır: Sahabe, Peygamber'in bıraktığı eşyaları teberrük ederdi. Bu, sahabenin o eşyalar aracılığıyla tevessül ettiğini göstermektedir. Bu eşyalar aracılığıyla tevessül etmek, sahibinin şerefi dolayısıyla yapılmaktadır. Bir parça ile tevessül etmek, onun asıl kaynağına olan bağlılığını da ifade etmektedir.³⁷²

Teberrük kelimesi, 'berake' fiilinin tefa'ul babına naklolunmuş mastar halidir. Geçmiş zaman fiili olarak 'teberreke' şeklinde gelir ve 'Allah'ın lütfuna ermek, kutsanmak' gibi anlamlara sahiptir. 'Be' harfi ceri ile kullanılan 'teberrük etmek', bir şeyden bereket beklemek, zevk almak, hoşlanmak ve hayır duasını istemek anlamlarını taşır. Bu kavramla ilişkilendirilen teyemmün kelimesi de benzer manayı ifade eder. Allah (c.c.) lafzı ile beraber kullanılan tebareke fiili ise 'Allah (c.c.) mübarek kılınsın, etsin' şeklinde dua manasında kullanılır. Kur'an-ı Kerim'de ise Allah (c.c.) için 'Büyük olan, şanı yüce olan, bütün eksikliklerden uzak, ne yücedir, ne de mübarektir!' gibi ifadelerle karşılaşılır.³⁷³

Sözlük anlamı bereket ummak olan teberrük, tevessülün bir çeşididir. Kendisiyle teberrük edilen insan, eşya ya da mekanla Allah'a tevessülde bulunmaktadır.³⁷⁴ Teberrük Kur'an ve Sünnet'te olan bir husustur.³⁷⁵ Dinî literatürde bu terim ilk olarak hicri 6. asrın ilk dönemlerinde tefsir kitaplarında kullanılmaya başlanmıştır. Allah (c.c.)'ın adının anılması, Hz. Yusuf'un gömleğini yüzüne süren Hz. Yakub'un görmeyen gözlerinin şifa bulması, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Üveys el-Karanî'ye hırkasını göndererek onunla ümmetine dua etmesini istemesi gibi olaylar, müfessirler ve hadis alimleri tarafından açıklanırken 'teberrük' kavramı sıkça kullanılmıştır.³⁷⁶

Sahabenin teberrük ettiği örneklerden birkaçı şunlardır: Ömer'in, Hz. Peygamber'in yanına defnedilmeyi şiddetle arzulaması; Ümmü Selim'in Hz. Peygamber'in su içtiği

³⁷² Alevî, *Mefâhim Yecib en Tusahhah*, 62.

³⁷³ Furkân 25/1, Müllk 67/1.

³⁷⁴ Alevî, *Mefâhim Yecibu en Tusahhah*, 217.

³⁷⁵ Mehmed Zahid Tıglioğlu, "Tevessül, İstiğâse ve Teberrüke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi-Ehl-i Sünnet Sûfi Gelenek ve Selefî Yaklaşım", 51/2 (2021), 147.

³⁷⁶ Dilara Aydın, "Klasik Türk Şiirinde Teberrük Kavramı", *Littera Turca* 6/3 (Ağustos 2020), 291.

kırbanın ağzını kesmesi; sahabenin Peygamber'in saçından bir tel alabilmek için çaba sarf etmesi; onun mührünün halifeler tarafından titizlikle saklanması; Esmâ'nın Peygamber'in cübbesini saklaması gibi.³⁷⁷ En bilinen örnek ise Hz. Muhammed (s.a.v.) tıraş olurken sahabenin etrafını sarıp yere düşen sakalları toplamasıdır. Sahabelerin, Hz. Muhammed'in eşyalarını saklama çabası, temelde saygıdan kaynaklanan bir gayrete dönüşmüş ve zaman zaman bereket umulmuştur. Bu çaba sonucunda, halifelik devletleri de sahabe ve tabiinden miras kalan kutsal emanetlere sahip çıkmış ve bazen de kullanmışlardır.³⁷⁸

Eşya ve eserle tevessül kabul edenler sahabelerden bahsedilen örnekler dışında Kur'an'da ki şu ayeti delil göstermektedir: *"Peygamberleri onlara şöyle dedi: Onun hükümranlığının belgesi size tabutun gelmesidir. Onda Rabbinizden bir güven duygusu ve huzur ile Musa ve Harun ailesinden arta kalanlar vardır, onu melekler taşır. Eğer inanmışlar iseniz, bunda sizin için bir delil vardır."*³⁷⁹ Burada bahsedilen Hz. Musa ve Harun ailesinden kalan eşyalar peygamberlerin eşyalar ile tevessül yapılabileceğine dair tutarlı delil olarak saymak temeli sağlam olmayan yapı inşa etmeye benzetilmektedir.

Peygamberlerin eşyalarına onlardan geri kalanlara saygı ve sevgi beslemek onlarla tevessülün caiz görüldüğü manasına gelmemektedir. Eğer böyle bir durum olsaydı Hz. Ömer Rıdvan Biatı'nda ki ağacı kesmeye gerek duymazdı. Şöyle ki, Hz. Ömer, Rıdvan biatının yapıldığı ağacın, bazı kişilerin ona tapınma eğilimi göstermeleri ve etrafında dönmeleri üzerine put gibi kutsal sayılabileceği endişesiyle kestirmiştir. Bu olay, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde yaşanmış olup, insanların o ağacın altında namaz kılmaya özen göstermeleriyle ilgili bir durum üzerine gerçekleşmiştir.³⁸⁰

Hz. Muhammed (s.a.v.)'in kendi eşyasıyla sıkıntılarını veya Allah (c.c.)'a yakınlaştıracak tevessülün olmadığını şu şekilde açıklanmaktadır: *"Münafık Abdullah b. Übey b. Selül, hastalığı sırasında kefen olarak kullanılması için Rasulullah'ın gömleğini istedi. Hz. Ömer, 'Ey Allah (c.c.)'ın Resülü, o necise gömleğini verme' dedi. Peygamber ise cevaben, 'Benim gömleğim onu Allah (c.c.)'ın elinden kurtaramaz' dedi."*³⁸¹

Eşya ve eserle tevessül konu başlığı altında zaman ve mekanlarla tevessül konusuna da kısaca yer verilmesi gerekmektedir. Burada herhangi birinin eşya ve eserle tevessülü ile Allah (c.c.) ve Peygamber (s.a.v.)'in belirlemiş olduğu zaman ve mekanlar aynı kefeye konulmamalıdır. İslam dinine göre, zaman ve mekanın kutsallığı, yalnızca Kur'an ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlenmiştir. Ayet ve hadislerde belirtildiğine göre, bazı

³⁷⁷ Alevî, *MefâhimYecib en Tusahhah*, 63.

³⁷⁸ Aydın, "Klasik Türk Şiirinde Teberrük Kavramı", 291.

³⁷⁹ el-Bakara 2/248.

³⁸⁰ Rıza, *Muhammed*, 257.

³⁸¹ Rıza, *Muhammed*, 257.

zaman ve mekanlar diğerlerine göre daha faziletli ve mübarektir. Tevessül, bu özel vakitleri vesile ederek dua ve ibadette bulunmak, Allah'a (c.c.) yaklaşmaya ve O'nun rızasını kazanmaya çalışmaktır. Çünkü bu zamanlarda yapılan duaların, diğer zamanlara göre Allah (c.c.) katında daha makbul olduğuna inanılmaktadır.³⁸² Muharrem, Recep, Şaban ve Ramazan aylarının kutsallığından Kur'an ve Hadislerde bahsedilmekte; "Kadir Gecesi" olarak anılan ve bin aydan daha hayırlı olduğu söylenen gece; kutsal ve mukaddes bir gece olarak nitelendirilen Beraat gecesi; Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in Mirac'a çıktığı Mirac Gecesi; Zilhicce ayının ilk on gecesi, Hac ve Arefe günleri; Cuma günü ve gecesi ile Cuma namazının vakti; farz namazdan sonraki vakit, ezan ile kamet arası, Ramazan Bayramı gibi mübarek zamanlar kutsal vakitlerdir. Bu zamanlar Allah'a (c.c.) yaklaşmak ve şefaet yoluyla O'nun rızasını kazanmak açısından özellikle önemlidir. Resûlullah (s.a.v.) bu vakitleri en iyi şekilde değerlendirerek diğer vakitlere göre daha fazla namaz kılmış ve bu konuda ümmetine örnek olmuştur. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren müminler bu kutsal vakitlere özel bir önem vermişler, ibadetlerini ve ibadetlerini bu dönemler etrafında yoğunlaştırmışlardır.³⁸³

Kur'ân'ı Kerim'de bu konuyu destekleyen ayetler yer almaktadır: *"Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah (c.c.)'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."*³⁸⁴ *"Şüphesiz, biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik. Bilir misin nedir Kadir gecesi? Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir."*³⁸⁵

Eşya ve eserlerle yapılan tevessül kadar olmasa da kutsal zaman ve mekânlarla tevessül konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı alimler, böyle zaman ve mekânlarla yapılan tevessülün caiz olmadığını savunmuş ve bu tür bir tevessülü bazıları bid'at ve mekruh,³⁸⁶ bazıları ise şirk olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre, Allah'ın semadaki veya yeryüzündeki herhangi bir mahlukuyla; Recep, Şaban ve Ramazan ayları, Kadir gecesi gibi mübarek zamanlarla Kâbe, Arafat gibi mübarek mekânlarla yapılan tevessül, hiçbir varlığın Allah üzerinde bir hakkı olmadığı için meşru değildir. Bu tür

³⁸² Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Telhîsu Kitâbi'l-Mevzûâtli İbni'l-Cevzi*, nşr. Ebu Temim Yasir b. İbrahim b. Muhammed (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998), 161-165.

³⁸³ Kamil Güneş, *İslâm Düşüncesinde Kutsallık* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), 87-88.

³⁸⁴ el-İsrâ 17/1.

³⁸⁵ el-Kadr 97/1-5.

³⁸⁶ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Abidin, *Hâşiyetü Reddû'l-Muhtâr* (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 397.

tevessülde bulunanlara, işlenişine ve şekline bağlı olarak nasihat, uyarı, ikna ve hatta bazı durumlarda yaptırımlar uygulanabilir.³⁸⁷

Aksine, çoğu alime göre, bu zamanları vesile ederek ibadet ve dua etmek için titizlik göstermek önemlidir. Çünkü kutsal zamanlarda yapılan amellerin sevabı diğer zamanlarda yapılanlardan daha fazladır.³⁸⁸ Bu zamanların kutsallığının belirlenmesi tamamen Allah'ın takdir ve takdirine bağlıdır. Dolayısıyla, Allah yanında diğer zamanlardan daha kıymetli olan bu zamanlarda, "Allah'ım Kur'ân'ın indirildiği ve mübarek üç ayların sonuncusu olan Ramazan ayı, Kadir Gecesi ve o gecede indirilen ve insanlara hidayet rehberi olan Kur'ân hürmetine dua ve ibadetlerimizi kabul eyle" şeklinde Allah'a dua etmek ve isteklerimizi söylemek herhangi bir sakınca taşımaz. Bu tür tevessül, tevhit inancına aykırı olmadığı gibi, insanı şirke de sevk etmez. Namaz vaktinin önemli olmasının nedeni, namaz sırasındaki psikolojik hazırlık, samimiyet, hürmet ve huzurdur.³⁸⁹

Kur'an-ı Kerim'de ve Peygamber'in (s.a.v.) söz ve fiillerinde faziletlerin zikredildiği ve mukaddes ilan edilen bir yere gitmek, ibadet etmek, dua etmek ve duaların kabul olacağını ümit etmek, mekan ile tevessüldür. İslam'a göre Mekke ve çevresi, Medine-i Münefvir, Mescid-i Haram (Kabe), Nebvi Mescidi, Mescid-i Aksa, Arafat, Sînâ ve çevresi hepsi kutsal yerlerdir.³⁹⁰ Bu kutsal mekânlarda kılınan duaların, başka yerlerde kılınan dualardan farklı olduğu ve kabul ve sevap olma ihtimalinin daha yüksek olduğuna inanılmaktadır.³⁹¹ İslam'a göre dua her yerde yapılabilecek bir ibadettir. Ancak bir mümin, Allah'ın rızasını kazanmak için bu kutsal ve mübarek yerlere giderek ibadetlerini yerine getirebilir ve dualarını bu mekanları vesile ederek yapabilir. Örneğin, "Allah'ım, Kâbe'nin ve Arafat'ın hürmetine dualarımı kabul eyle, beni sıkıntımdan kurtar, ihtiyacımı lütfen karşılama" şeklinde dua edebilir. Bu mekanlarda dua eden kişi, ruhsal ve fiziksel olarak daha iyi hissedebilir ve bu durum, duasını daha içten ve samimi bir şekilde yapmasına katkı sağlayabilir.³⁹² Ayrıca bu yerlere dua etmek için giderken mutlaka dua usullerine uymak, tövbe ve dua etmek için bu yerlere gitmeyi beklememek, ziyaret ederken tevhid inancına aykırı olabilecek hiçbir özelliği, bid'at'ı ve hurafeyi işlememek

³⁸⁷ Güneş, *İslâm Düşüncesinde Kutsallık*, 88.

³⁸⁸ Güneş, *İslâm Düşüncesinde Kutsallık*, 90.

³⁸⁹ İbn Teymiyye, *İktidâü's-Sırâtü'l-Müstakim li Muhalefeti Ashâbi'l-Cehim*, nşr. Nasır b. Abdülkerim, Şerîketü'l-Ubeykan (Riyad, 1984), 2/ 653.

³⁹⁰ el-Bakara, 2/125-129; Âl-i İmrân, 3/96.

³⁹¹ el-Bakara, 2/125, 158, 198-200, 203.

³⁹² Güneş, *İslâm Düşüncesinde Kutsallık*, 198-291.

ve bunların hakkında bilgi istememekve dualarda istenecek şeyleri sadece Allah (c.c.)'tan dilemek mühimdir.³⁹³

Bu konuyu şu şekilde özetlemek gerekirse insan fıtratı gereği zayıf bir varlıktır. Maddi ve manevi olarak sürekli huzur içinde yaşamak sıkıntı ve dertlerden uzak durmak istemektedir. Maddi ve manevi olarak güç isterken de kendinin aciz olduğunun farkına varıp bir şeyleri o yolda vesile kılmak istemektedir. Burada vesile kılınırken dikkat etmesi gereken husus Allah (c.c.)'ın Kur'ân'ı ve Peygamber'inin sünnetinin dışında olmayan ve şirk tehlikesi barındıran şeylerden uzak durmaktır. Kendisine dahi faydası olmayan şeyleri, kendisi ile Allah (c.c.) arasına vesile kılması akli ve İslam fıtratına aykırı davranışlardır. Peygamberlerin ve diğer salihlerin bıraktığı eşyalar tarihi birer miras ve onları hatırlatmaya bir vesiledir. Bu nedenle, bu eşyalara olan sevgimiz ve itina ile muhafaza etmemiz doğaldır. Ancak bu eşyalar, dualarımızın kabulü için vesile olarak kullanılamazlar. Onlar, ne bizden bir zararı uzaklaştırabilir, ne de bize bir yarar sağlayabilirler.³⁹⁴ Müfessirlerin büyük bir çoğunluğu, vesileyi salih amel olarak açıklamışlardır. Bu yorum, Kur'ân'ın ruhuna uygun görülmüştür. Diğer açıklamalar ise geniş kabul görmemiştir.

³⁹³ Mustafa Demir, *Bozkırlı Abdullah Fevzi Efendi'nin Tevessül ve Vesile Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019), 79.

³⁹⁴ Çalışkan, *Kur'ân- Kerim'e göre Tevessül ve Vesile*, 89.

3. SONUÇ

Kulluk bilincini ve insanlık özünü tüm hakikatleriyle yaşayabilmek için birçok araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan birisi de tezimiz de yer alan tevessül ve vesile teriminin Kur'ân-ı Kerîm'de yer alıp almadığını incelemektir. Vesile ve tevessül konusu kelim ve tasavvuf alanlarında birbiriyle çatışmaya sebep olan ana konulardan birisi olmuştur. Tefsir alanında bu konu çok fazla konuşulmamıştır.

Tevessül ve vesile kavramlarını incelerken ilk çalışma sahamız Kur'ân-ı Kerîm'in ayetleri olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de tevessül kavramı bizzat geçmemektedir onun yerine aynı kökten olan vesile kavramı Mâide 35. ayet ve İsrâ 57. ayette geçmektedir. Diğer ayetlerde de doğrudan kavram geçmemesine rağmen dolaylı yoldan tevessül ve vesile konusuna değinildiği görülmektedir. Doğrudan vesile olarak geçen bu iki ayeti mana bakımından sadece ele almak yanlış sonuçlar elde etmemizi sağlayabilir. Bu ayetlerden önceki ayetleri incelemek, indığı ortamda ki anlayış biçimini kısacası siyak- sibak ilişkisini incelemek gerekmektedir.

Hız. Muhammed (s.a.v.)'in dönemini ve sahabe dönemi incelendiğinde iki ayet hakkında herhangi bir tartışma konusu olmamıştır. Tebei tabiîn döneminde bu iki ayetin ne demek istediği hakkında farklı fikirler ortaya atılmıştır. Farklı fikirler tebei tabiîn döneminde ortaya çıksa da İbnTeymiyye'ye kadar bu tevessül ve vesile konusu çok gündemde olan konulardan birisi olmamıştır. İbn Teymiyye tevessül ve vesile konusunu başlı başına bir problem olarak görüp keskin çizgilerle hangi ibadetlerin meşru hangilerinin meşru olmadığını kitabında anlatmıştır. İbn Teymiyye'nin görüşü tasavvuf alimleri tarafından kabul edilmeyip bu görüşe karşı reddiyeler yazılmıştır. Bizde de her iki tarafın görüşlerini inceleyerek tarafsız bir şekilde araştırmamızı ortaya koymaya çalıştık.

Allah (c.c.)'ın göndermiş olduğu dinlerde ki öncelik olarak tevhid ilkesinden bahsetmesini kendimize şuur edinerek ibadetlere bu pencereden bakmak gerekmektedir. Tevessül ve vesile konusunda da hangi ibadetlerin meşru olduğu hangi ibadetlerin meşru olmadığını tevhid penceresinden bakarak inceledik. Allah (c.c.) yaratıcı olarak zaman ve mekandan münezzehtir. Güç ve kudret onundur. Yaratılanlar ise her türlü yönden kısıtlamaya tabidir. İnsan dünya hayatında yaptığı eylemlerin birçoğunu gerçekleştirebilmek için araçlara ihtiyaç duymaktadır. Yaratıcısı ve kendisi arasındaki ilişkide de bir aracıya ihtiyaç duyulacağını düşünerek bazı vesilelere başvurmaktadır.

Ayetler ve hadisler incelendiğinde alimler meşru tevessül olarak aşağıdaki maddelerde ittifak etmişlerdir:

1. Allah (c.c.)'ın Esmâ-i hüsnâsı ve sıfatlarıyla tevessül
2. Kulun salih amelleriyle tevessül
3. Yaşayan salih bir kulun duasıyla tevessül

Bu üç maddede tevhid ilkesi esas alınmaktadır. Gayrimeşru başlığı altındakiler tevhid ilkesine aykırı görülmektedir. İnsan yaratıcısıyla olan ilişkisinde dünya hayatındaki diğer varlıklarla olan ilişkisini bir tutmamalıdır. Kulun yaratıcısına yaklaşmak için kendine vesile olarak gördüğü şeylerin aksine yaratıcısının kendisine daha yakın olduğunu belirttiği ayetler vardır.

Gayrimeşru tevessüller başlığı altında alimlerin çoğunluğunun gayri meşru tevessül olarak kabul ettiği vesilelere yer verilmektedir. Örneğin bir eşya ile tevessül etmek âlimlerce yanlış görülmektedir ve bu durumun Cahiliye Arapların durumlarına benzetilmektedir. Bir başka örnek olarak ölen kimseden medet ummak gayri meşru tevessüller arasındandır. Allah (c.c.)'ın izin verdiği kimseler haricindekiler öldükten sonra kimseye faydaları yoktur. Kendileri ve amelleri ile baş başa kalmaktadırlar. Onlar için en iyi yapılacak şey onlara dua etmektir. Gerek mezarların başında gerek kutsal atfedilen yerlerde ölen kimseden dua istemek Kur'ân ayetlerine, Peygamber (s.a.v.) ve sahabe davranışlarına aykırı bir harekettir. Bunları söylerken ölmüş salih zatları kötülemiyor aksine onları yanlış uygulamalardan uzak tutulması gerektiğini düşünmekteyiz.

Tevessül ve vesile konusu hassas konudur eğer kul bunlara dikkat etmezse diğer kavimler gibi hataya düşme ihtimalleri vardır. Burada dikkat edilmesi gereken bir konu da hiç kimse kendini hüküm veren konumda görmemeli ve karşı tarafı sapkınlıkla suçlayıcı sözlerde bulunmamalıdır. İslam'ın mihenk taşlarına zarar vermeden çözümleyici önlemler alınmalıdır. Sonuçta hüküm veren ve kulunu herkesten daha iyi tanıyan yaratıcımızdır. O ne hüküm verirse hakikat odur. Bizim yapmamız gereken iman ve amellerimizle kulluğumuzun takva boyutunu arttırarak Allah (c.c.) yanında ki değerimizi yükseltmektir.

Salih insanların hem hayattayken hem de öldükten sonra dua ve salih amellerle şefa'at aramasının caiz olduğu yaygın kabul görmektedir. Bu, Peygamberimiz Muhammed'den (s.a.v.), evliyalarından ve Allah'ın (c.c.) diğer salih kullarından şefa'at istemek anlamına gelir. Bu kimselere şefa'at istemek şirk sayılmaz. Belirli bir kişiyle şefa'at yapılacağına dair açık bir delil bulunmamakla birlikte uygulama, vasiyet ayetinin yorumuna dayanmaktadır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki bu konudaki hadisler sınırlı niteliktedir ve zayıf kabul edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) dualarında Cebrail (a.s.) ve melekler gibi yüksek makam sahibivarlıkların isimlerini sıklıkla zikrediyordu ki bu da

dikkate değer bir uygulamadır. Sünni inancına göre yalnızca peygamberler ve Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından özellikle cennet vaat edilen sahabeler "salih" olarak nitelendirilebilir ve şefaathçi olarak kabul edilebilir. Salih kulların bireysel olarak tespit edilmesi imkansız bir iştir; onların gerçek doğası ancak Allah'ın (c.c.) emirlerine bağlılıklarıyla ölçülebilir. Dolayısıyla erdemli kimselerle şefaath, olumlu niyetlere dayalı ve giderek gelişen bir uygulamadır. Duanın Allah'tan (c.c.) başkasına yönelmesi, o kişiye ilahlık atfedilmesi ve şefaath aracısına aşırı hürmet gösterilmesi şirk fiili olur.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm.

Âcurrî, Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillâh el-Bağdâdî. (1420/1999). *Kitâbü's Şerîa* (Cilt. 1-5). Riyad: Dâru'l-Vatan.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el Mervezî. (ts.). *el-Müsned* (Cilt. 1-6). Kahire: Müessesetü Kurtuba.

Alevî, Muhammed el-Mâlikî. (1410/1989). *el-Mefâhîm Yecib en Tusahhah*. Birleşik Arap Emirlikleri: Vüzâratü'l-Adl ve's-Şuûni'l-İslamiyye.

Aliyyülkârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. (1422/2001). *Mirkâtü'l-Mefâtîh* (Cilt. 1-9). Beyrut: Dâru'l-Fikr.

Altın, M. (Ocak 2020). Esmâ-i Hüsnâ İçerikli Duâ Ayetlerinin Tahlili. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 382-403.

Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseyinî. (1415/1994). *Rûhu'l-Meânîfî Tefsîri'l Kur'âni'l Azîm* (Cilt. 1-16). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Atıyye, A. (1980). *el-Bid'a: Tahdîduhâ ve Mevkıfu'l-İslâmi Minhâ*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

Aydın, D. (Ağustos 2020). Klasik Türk Şiirinde Teberrük Kavramı. *Littera Turca*, 6(3), 290-300.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. (ts.). *Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Cilt. 1-25). Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsü'l-Arabî.

Bayındır, A. (2001). *Duada Evliyayı Aracı Koyma ve Şirk*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Bayraklı, B. (2001). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri* (Cilt. 1-22). İstanbul: Bayraklı Yayınları.

Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. (1417/1996). *Me'âlimu't-Tenzîl* (Cilt. 1-8). Riyad: Dâru't-Taybe.

Beydavi, K. (2013). *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tevîl* (Cilt. 3). İstanbul: Kahraman Yayınları.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî. (1408/1987). *Delâilü'n-Nübüvve* (Cilt. 1-7). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî. (1430/2009). *ed-De'âvâtü'l-Kebîr* (Cilt. 1-2). Kuveyt: Ğirâsli'n-Neşrve't-Tevzî'.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî. (1423/2003). *es-Sünenü'l-Kübrâ* (Cilt. 1-11). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî. (1423/2003). *Şu'abu'l-Îmân* (Cilt. 1-14). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.

- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd. (1418/1997). *Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (Cilt. 1-5). Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. (1429/2008). *Müsned*. Medine: Mektebetü'l-Ulûm.
- Bilgiç, S. (2018). *Konuları İtibarı İle Kur'ân'da Dua*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Birgivî, Muhammed b. Pir Ali. (1995). *Ziyâretü'l-Kubûr: eş-Şer'iyye ve Şirkiyye*. Riyad: İdâretü'l-Buhûsi'l-İlmiyye.
- Brockelmann, C. (1959-1977). *Târîhu'l-edebi'l-arabî*. (Abdulhalîm en-Neccâr Çev.). Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. (1981). *Sahih-i Buhari*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. (1419/1998). *el Câmi'u'l-Müsnedi's-Sahîhi'l-Muhtasar min Umûri (s.a.v.) ve Sünenihî ve Eyyâmih*. Riyad: Beytü'l-Efkâr.
- Bursevî, İsmail Hakkı. (ts.). *Ruhu'l-Beyân* (Cilt. 1-10). Beyrut: Dâru'l-fikr.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî. (1410/1990). *es-Sihâh* (Cilt. 6). Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1410/1990.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. (1406/1985). *et Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Çalışkan, İ. (1992). *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Tevessül ve Vesile Kavramları*. Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Çeker, O. (2012). *Tasavvufî Meselelere Fıkhi Bakış*. İstanbul: Rihle Kitap.
- Dacvî, Mevlânâ Hamdullah. (1989). *el-Basâir*. İstanbul: Hakikat Kitabevi.
- Dahlân, Ahmed b. Zeyni. (1989). *ed-Dureru's Seniyye*. İstanbul: Hakikat Kitabevi.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. (1425/2004). *Sünen* (Cilt. 2-5). Beyrut: Müessesetü'r Risâle.
- Demir, M. (2019). *Bozkırlı Abdullah Fevzi Efendi'nin Tevessül ve Vesile Anlayışı*. Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Demirayak, K. (2015). Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaât Dileme ve Yakarış Şiirleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 49-76.
- Demirli, E. (2009). *İslâm Metafiziğinde Tanrı ve İnsan İbnü'l-Arabî ve Vücûd Geleneği*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. (1420/1999). *Sünen* (Cilt. 1-4). Riyad: Dâru'l Fikr.

- Ebû Nuaym, el-İsbehânî Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. (1998). *Marifetü's-Sahabe* (Cilt. 1-7). Beyrut: Dâru'l-Vatan.
- Ebu'l-Hasen, Ali b. Ahmed el Vahidî. (ts.). *el Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Azîz* (Cilt. 1).y.y.
- Elbânî, Muhammed Nâsuriddin. (2012). *et-Tevessül Envâhu ve Ahkâmuhu*. (M. Emin Akın Çev.). İstanbul: Guraba Yayıncılık.
- el-Bağdâdî, Ebû's-Sena Şihâbuddin Mahmud b. Abdullah el-Âlusî. (2014). *Ruhü'l-Meânî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye.
- el-Bağdâdî, Babanzade Bağdatlı İsmail Paşa. (1971). *İdâhu'l-meknûn fîz zeyl ala keşfîz zünun an esamil kütub vel fûnun*. (Kilisli Rıfat Bilge, Şerafettin Yaltkaya Nşr.). Ankara: MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) Yayınları.
- el Beyzavî, Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer. (2013). *Tefsiru'l-Beyzavî*. Beyrut: Darü'l- Ma'rife.
- el-Eserî, Abdullah b. Abdulhamid. (2013). *Envau ve Ahkamu't- Tevessül el- Meşrûve'l- Memnu'*. (Mustafa Öztürk Çev.). İstanbul: Guraba Yayınları.
- el-Eş'ari, Ebu'l-Hasan. (1990). *el-İbane*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-Ezdî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. (1991). *Sünen-i Ebu Davud*. (Komisyon Çev.). İstanbul: Şamil Yayınevi.
- el-Hâkim, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah. (ts.). *el-Medhalile's-Sahîh*. Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebetü'l Furkan.
- el-Muhibbî, Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibillah ed-Dımaşki. (ts.). *Hulâsatu'l-eser fi a'yani'l-karni'l hadi-'aşer* (Cilt. 2). Beyrut: Daru Sadır.
- el-Muhibbî, Muhammed Emin b. Fadlullah b. Muhibillah ed-Dımaşki. (2005). *Nefhatu'r-reyhâne ve raşhatu tılail hane* (Cilt.4). Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmiyye.
- el-Muradi, Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed. (2009). *Silku'd-durer*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları.
- en-Nâblusî, Abdülgani b. İsmail. (1986). *el-Hakîka ve'l-mecâz fî'r-rihle ila biladi's-Şam ve Mışır ve'l Hicaz*. (Ahmed Abdülmecid Heridi Nşr.). Kahire: y.y.
- en-Nebehânî. (ts.). *el-Mecmû'atu'n-nebehâniyye fî'l-medâihi'n-nebeviyye* (Cilt. 1-4). Beyrut: y.y.
- es-Sem'ânî, Ebu'l Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbar et-Temimi. (2010). *Tefsiru'l-Kur'ân*. (Cilt. 2).Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- es Suyutî, Abdurrahman b. Ebi Bekr. (2010). *Durru'l-Mensur*. Beyrut: Darü'l- Kütübi'l- İlmiyye.
- Esed, M. (2013). *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*. (Cahit Koytak Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- ez-Ziriklî, Hayreddin. (1984). *el-A'lâm: Kamusü teracim*. (Züheyr Fettullah Nşr.). (Cilt. 1-8). Beyrut: y.y.

- Fîrûzâbâdî, Mecduddin Ebû Tahir Muhammed b. Yakub. (2005). *el-Kâmûsu'lMuhît*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. (1993). *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (Cilt. 1-4). Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Geylani, Abdülkadir. (1995). *el-Gunye*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Gözün, A. (Haziran 2018). İbn Teymiyye'nin Tevessül Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13,15-42.
- Gumarî, Ebû'l-Fazl Abdullah b. Muhammed b. es-Sıddîk. (1992). *İrğamü'l-Mübtedii'l-Garbi bi Cevazi't- Tevessülibi'n-Nebiyy*. Amman: Dâru'l-İmâmi'n-Nevevî.
- Güler, Z. (1977). Vesile ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri. *İlam Araştırma Dergisi*, 2(1), 83-132.
- Güneş, K. (2010). *İslâm Düşüncesinde Kutsallık*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Gürer, B. (2018). *Gönül Gözüyle Kur'ân İbn Atâ Tefsiri*. İstanbul: H Yayınları.
- Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. (1417/1996). *el-Müstedrekale's-Sahihayn* (Cilt. 1-4). Kahire: Dâru'l-Hameyn.
- Hattâbî, Ebû SüleymânHamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb. (1352/1934). *Meâlimü's-Sünen* (Cilt. 1-4). Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye.
- İbn Abdüsselam, İzzeddin. (2010). *İslâmi Hükümlerin Esas ve Hikmetleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. (1984). *Reddû'l-Muhtâ* (Cilt. 1-8). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî. (1419/1998). *el-Bahru'l-Medîd*. (Hasen Abbas Nşr.) (Cilt. 1-8). Kahire: y.y.
- İbn Arabî. (1998). *Fütuhat-ı Mekkiyye*. Kahire: Daru'l-Kitabi'l-Arabî.
- İbn Atâ, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Sehl. (1990). *Tefsîru İbn Atâ*. (NasrAllah Pürcevâdî Nşr.). Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahmân. (1422/2001). *el Muharreru'l-Vecîz* (Cilt. 1-6). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî. (1415/1994). *el-İbânetü'l-Kübrâ* (Cilt. 1-9). Riyad: Dâru'r-Râye.
- İbn Ebî Hayseme, Ebûbekir Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb. (1427/2006). *et Târîhu'l-Kebîr* (Cilt. 1-4). Mısır: el-Fârûku'l-Hadîsiyye.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî. (1409/1988). *el-Musannef* (Cilt. 1-7). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.

- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed. (ts.). *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa* (Cilt. 1-6). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. (ts.). *Lisânü'l-Mîzân* (Cilt. 1-7). Beyrut: Mektebetü'l-Matbaâtü'l-İslâmiyye.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. (1414/1993). *Sahîh* (Cilt. 1-18). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Huzeyme, Ebü Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî. (1423/2003). *Sahîh* (Cilt. 1-4). Riyad: Mektebetü'l-İslâmî.
- İbn Kesîr. (2017). *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Cilt. 5). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâlmâduddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. (1420/1999). *Tefsîru'l-Kurâni'l-Azîm* (Cilt. 1-8). Riyad: Dâru't-Taybe.
- İbn Kudame. (1986). *el-Muğni*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. (1430/2009). *Sünen* (Cilt. 1-2). Beyrut: Müessesetür-Risâle.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. (1414/1994). *Lisânü'l-Arab* (Cilt. 1-15). Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed. (1979). *Mecmûatü'r-Resâili'l-Kübrâ*. Beyrut: y.y.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. (1984). *İktidâü's-Sırâtü'l-Müstakim li Muhalefeti Ashâbi'l-Cehim*. (Nasır b. Abdülkerim Nşr.). Riyad: y.y.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed. (1992). *Resâil ve Fetâvâ*. (Muhammed Reşîd Rızâ Muhammed el-Enver Ahmed el-Baltacı Thk.). Kahire: y.y.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. (1416/1996). *Mecmû'u'l-Fetâv* (Cilt. 1-35). Medine: Mecme'u'l-Melik Fahd.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. (1422/2001). *Kâide Celile fi't-Tevessüli ve'l-Vesîle*. Acman: Mektebetü'l-Furkân.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. (2005). *el-Fetava el-Kubra*. Kahire: Daru'l-Hadis.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. (1422/2001). *Zâdü'l-Mesîr* (Cilt. 1-4). Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-'Arabî.
- İbnü's-Sünnî, Ebu Bekr Ahmed ed Dîneverî. (1989). *Amelu'l-yevmve'l-leyle*. (Beşîr Muhammed Uyûn Thk.). Dimaşk:y.y.

- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. (1418/1997). *Muvatta'*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- İmâm Maturidi, Ebu Mansur. (1970). *Kitabü't-Tevhid*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İmâm Nevevî. (2022). *el-Ezkâr*. İstanbul: Semerkand Yayıncılık.
- İmâm Nevevî. (1996). *el-Mecmu'*. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- İmam Rabbani. (1988). *Mektubat*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- İmam Serahsi. (ts.). *el-Mebsut* (Cilt. 31) (Cevat Akşit Çev.). İstanbul: Gümüşev Yayıncılık.
- İmam Şafii. (1990). *el-Ümm*. Kahire: Daru'l-Vefa.
- Karagöz, İ. (1996). *Kur'an'a Göre İnsana Verilen Görev ve Değer*. İstanbul: Çelik Yayınları.
- Karaman, H. (1988). *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Karaman, H. v.dğr. (2020). *Kur'ân Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri* (Cilt. 1-5). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kevserî, Zâhid. (2015). *el-Makâlât*. İstanbul: Rihle Kitap.
- Kevserî, Zâhid. (1427/2006). *Mahku't-Tekavvul fî Mes'ele'ti't-Tevessül*. Mısır: el Mektebetü'l-Ezheriyyeli't-Türâs.
- Koçak, İ. (2023). Ulemâ ve Sûfiler Arasında Tartışmalı Bir Konu Olan Tevessül Konusuna Dair Delillerin Değerlendirilmesi. *Genç Atebe Dergisi*, 4, 26-37.
- Kurtubî, Ebu Abdullah b. Ahmed b. Ebi Bekir b. Ferah el Ensarî el Hazrecî Şemsu'd-Din. (1964). *el Camiuli Ahkâmi'l-Kur'ân*. (Ahmed el Berdunî, İbrahim Atfeş Thk.) (Cilt. 6). Kahire: Daru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- Kuşeyrî. (2014). *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*. (Süleyman Uludağ Haz.). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin, Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm. (ts.). *Letâifu'l-İşârât*. Mısır: Heyetü'l-Mısriyye.
- Mecdüddin İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mejdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. (1376/1957). *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîsve'l-Eser* (Cilt. 1-5). Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- Merâğî, Mustafa. (1365/1945). *Tefsîru'l-Merâğî* (Cilt. 1-30). Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî.
- Mevdudi, Ebu'l-Ala. (1989). *Kur'ân'a Göre Dört Terim*. (Osman Cilacı, İsmail Kaya Çev.). İstanbul: Beyan Yayınevi.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. (1990). *Mesnevi*. (Veledizbudak Çev.) (Cilt. 3). İstanbul: Maarif Vekaleti.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. (1991). *Sahih-i Müslim*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. (1418/1998). *elCâmi'us's-Sahî*. Riyad: Beytü'l-Efkâr.
- Nâsîf, Mansur Ali. (ts.). *et-Tâcü'lCâmi'uli'l-Usûl fî Ehâdisü'r-Rasûl* (Cilt.1-6). Beyrut: Dâru'l-Cîl.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. (1421/2000). *Sünen* (Cilt. 1-8). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Râfîî, MustafâSâdık b. Abdurrezzâk b. Saîd b. Ahmed b. Abdilkâdir. (1965). *Î'câzu'l- Kur'ân*. Kahire: Kahire Yayını.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. (2018). *el-Müfredat*. (Yusuf Türker Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. (1420/1999). *Mefâtihu'l-Gayb* (Cilt. 1-32). Beyrut: Dâru'lhyâu't-Turâsi'l-Arabî.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahreddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. (1352). *Rûhu'l-Cinân ve Rûhu'l-Cenân* (Cilt. 4). Tahran, y.y.
- Razî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. (1416/1995). *Muhtârû's-Sıhâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnan.
- Rıza, Muhammed. (ts.). *Muhammed*. Diyarbakır: el-Mektebetü'l-İslamiyye.
- Sarıkaya, B. (2008). *İbn Teymiyye'de Tevhid Anlayışı*. Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Sarıkaya, B. (2014). İnsan Allah İletişimi ve Tevessül. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 114-136.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellah İsmâîl. (1432/2010). *et-Tenvîr Şerhü'l-Câmi'i's-Sagîr* (Cilt. 1-11). Riyad: Mektebetü Dâru's-Selâm.
- Se'âlebî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf. (1418/1997). *el-Cevâhiru'l-Hisân* (Cilt. 2). Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Sübkî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Abdilkâfi b. Alî b. Temmâm. (1424/2003). *Şifâü's-Sekâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'ül-İlmiyye.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. (1423/2002). *ed-Dürü'l-Mensûr* (Cilt. 1-8). Kahire: Merkezü Hicrî'l-Buhûsve'd-Dirâse.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. (1428/2007). *ŞurûhuSünen'i-İbn Mâce*. Ürdün: Beytü'l-Efkâr.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. (1406/1985). *el-Hasâisu'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî. (ts.). *el-Fethu'r-Rabbânî*. Yemen: Mektebetü'l-Cîl.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed. (1991). *ed- Dürü'n-Nadid fî İhlâs-i Kelimetü't- Tevhîd*. (Hâlid Abdüllatif Nşr.). Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed. (1966). *Fethü'l-kadîr: el-Câmi' beyne Fenneyi'r-Rivayeve'd-Dirayemin İlmi't Tefsir*. Kahire: Daru'l- Vefa.
- Şinkîti, Muhammed Emin. (1415/1994). *Evdâu'l-Beyân* (Cilt.1-9). Suriye: Dâru'l-Fikr.
- Şirazi, Abdulkerim Biazar. (2014). Tevessül. *Misbah Dergisi*, 3(7-8), 67-185.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub. (1983). *el-Mu'cemü's-Sağir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî. (1404/1983). *el-Mu'cemü'l-Kebîr* (Cilt. 1-14). Musul: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî. (1422/2001). *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîliâyî'l Kur'ân* (Cilt. 1-24). Mısır: Dâru Hicr.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî. (1415/1994). *Şerhu Müşkili'l-Âsâr* (Cilt. 1-16).Beyrut: Müessetü'r-Risâle.
- Taşkın, K. (2017). *Tevessül İstigâse ve Teberrük Hadisleri*. Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Tıglioğlu, M. Z. (2021). Tevessül, İstigâse ve Teberrûke Dair İki Farklı Paradigmanın Analizi - Ehl-i Sünnet Sûfî Gelenek ve Selefi Yaklaşım-. *akif*, 51(2), 132-156.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. (1419/1998). *Sünen* (Cilt.1-5). Beyrut: Dâru'l-Garbi'l İslâmî.
- Toprak, S. (1986). *Ölümden Sonraki Hayat*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Uludağ, S. (2001). İşârî Tefsir.Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt. 23, s. 427). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yargıcı, A. (2016). İki Ayet Çerçevesinde Vesile Kavramına Farklı Tefsirlerin Yaklaşımları. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 7-27.
- Yaşaroğlu, M. K. (2001). İsrâSuresi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 23). İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Yaşaroğlu, M. K. (2003). Mâide Suresi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 27). Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. (1999). *Hak Dîni Kur'ân Dili*. İstanbul: Azim Yayıncılık.
- Yıldırım, S. (2007). *Peygamberimizin Kur'ân'ı Tefsiri*. İstanbul: Işık Yayınları.
- Yılmaz, Y. Ş. (2012). Tevessül. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt. 41). Ankara: DİA.

- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. (1414/1994). *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. (Ali Şîrî Thk.). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk. (1421/200). *Tâcü'l-'Arûs* (Cilt. 1-31). Kuveyt: Müessesetü'l-Kuveyt.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. (1998). *Telhîsu Kitâbi'l-Mevzûâtli İbni'l-Cevzi*. (Ebu Temim Yasir b. İbrahim b. Muhammed Nşr.). Riyad: Mektebetü'r-Rüşd.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. (1382/1962). *Mîzânü'l-İ'tidâl* (Cilt. 1-4). Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. (1995). *el Keşşâf an Hakiiki Gavamizi't Tenzil*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Zuhaylî, Vehbe. (1422/2001). *et-Tefsiru'l-Vasît* (Cilt. 1-3). Suriye: Dâru'l-Fikr.

ÖZGEÇMİŞ

Sümeyye MERAL AYGÜN, Görele Nihat Gürel Anadolu Öğretmen Lisesi'nde lise eğitimini tamamladı. Gümüşhane İlahiyat Fakültesi'nden 2019 yılında mezun oldu. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2021 yılı öğretmen atamasında İstanbul'un Esenyurt ilçesinde Din Kültürü ve Ahlak bilgisi öğretmeni olarak göreve başladı. Gümüşhane İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Ayet ve Hadisler Işığında Tevessül ve Vesile* konulu teziyle yüksek lisansını 2024 yılında tamamladı.

Sümeyye Meral Aygün İngilizce, Arapça bilmektedir. İstanbul'un Bahçelievler ilçesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni olarak memurluğuna devam etmektedir. Aygün, evlidir.

